

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

УГРИН ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 336.225.64

На правах рукопису

ДИСБАЛАНСИ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор
Десятнюк Оксана Миронівна

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСБАЛАНСІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ	11
1.1. Економічна сутність та природа податкового боргу	11
1.2. Дисбаланси податкового боргу та їхня структуризація	35
1.3. Взаємозалежність між дисбалансами податкового боргу та макроекономічною стабільністю	50
Висновок до розділу	62
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СУЧАСНИХ ДИСБАЛАНСІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В УКРАЇНІ	64
2.1. Діагностика впливу макроекономічних показників на динаміку податкового боргу	64
2.2. Аналіз дисбалансів податкового боргу в Україні	83
2.3. Оцінка дієвості способів та методів погашення податкового боргу	103
Висновок до розділу 2	127
РОЗДІЛ 3. ДОМІНАНТИ МІНІМІЗАЦІЇ ДИСБАЛАНСІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В УКРАЇНІ	129
3.1. Міжнародна практика ефективного забезпечення мінімізації податкової заборгованості та можливість її імплементації в Україні	129
3.2. Інструменти зменшення обсягів податкового боргу шляхом мінімізації його дисбалансів	149
3.3. Перспективні заходи запобігання виникненню дисбалансів податкового боргу та пріоритети його погашення	163
Висновок до розділу 3	190
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	196
ДОДАТКИ	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ПКУ – Податковий кодекс України
- БКУ – Бюджетний кодекс України
- ККУ – Кримінальний кодекс України
- ЦКУ – Цивільний кодекс України
- Міндоходів – Міністерство доходів і зборів України
- ПН – податкові надходження
- ПнП – податок на прибуток
- ПДВ – податок на додану вартість
- Адмін. арешт – адміністративний арешт
- ЗБУ – Зведений бюджет України
- ДБУ – Державний бюджет України
- МБУ – Місцеві бюджети в Україні
- ВВП – валовий внутрішній продукт
- НМДГ – неоподаткований мінімум доходів громадян

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Першоосновою виникнення податкового боргу є конфлікт інтересів платників податків і держави. Природа такого конфлікту полягає в протилежності бажань суб'єктів податкових правовідносин, які закладені в сутності податків. З одного боку, сплата податкових платежів негативно впливає на фінансовий стан платника, тому його бажання мінімізувати такі витрати є закономірним. З іншого боку, держава в особі контролюючих органів намагається мобілізувати максимально можливу суму податкових надходжень, що відповідно інколи спричиняє зростання податкового боргу.

В Україні на законодавчому рівні регламентовано процедуру погашення податкового боргу. Однак сучасний стан дотримання платниками податкової дисципліни та системне зростання податкової заборгованості свідчать про неефективність чинної процедури. Причиною цього є наявність дисбалансів податкового боргу, які зумовлені впливом на нього різних факторів.

З огляду на ситуацію, що склалася, пошук напрямів подолання неплатежів до бюджетів у контексті забезпечення інтересів платників податків і держави та мінімізації дисбалансів податкового боргу є актуальним завданням сучасної фінансової науки й практики.

Серед відомих представників світової фінансової думки вагомий внесок у дослідження теорії та проблем оподаткування здійснили С. де Вобан, А. Сміт, Ш.-Л. Монтеск'є, А. Тьєр, Дж. С. Мілль, Е. Ліндаль, К. Віксель, М. Тургенєв, І. Янжул, І. Озеров, В. Пушкарьова, Дж. М. Кейнс. Однак у працях згаданих учених податковий борг не був окремим об'єктом дослідження.

Особливістю вітчизняного наукового простору є те, що податковий борг є предметом досліджень не лише провідних економістів, а й багатьох учених-правників, які обґрунтовують основи правового регулювання відносин у сфері виникнення, існування та погашення податкового боргу. Зокрема, у цьому

напрямі на увагу заслуговують дослідження українських учених, таких як В. Бортняк, А. Головач, О. Долгий, І. Криницький, М. Кучерявенко, О. Онишко, Д. Мулявка, С. Позняков, Ю. Туник, О. Яцюк.

Вагомий внесок у вивчення теоретичних аспектів адміністрування податків, зокрема податкової заборгованості, здійснили науковці-економісти: Ю. Іванов, А. Крисоватий, К. Павлюк, К. Проскура, А. Соколовська, І. Таранов, Т. Томнюк, В. Федосов, М. Чорний та інші. Проблематика податкового боргу широко відображена в працях О. Десятнюк, В. Мельника, Т. Маршалка, О. Тимченко, А. Яковлевої. Питання, висвітлені в проведених дослідженнях, свідчать про нагальність і доцільність вивчення проблеми дисбалансів податкового боргу.

Водночас посилення конфлікту інтересів платників податків та держави і, як наслідок, невинне зростання обсягів податкової заборгованості підтверджують потребу в розробці системного підходу до виокремлення дисбалансів податкового боргу й окреслення напрямів їх мінімізації. Важливість і необхідність проведення подальших поглиблених досліджень у цій галузі фінансової науки зумовили вибір теми дисертації, визначили її мету та завдання, об'єкт і предмет.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Матеріали дисертації є складовою науково-дослідних робіт кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету за такими темами: «Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0112U007882), «Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0111U010359), «Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування» (державний реєстраційний номер 0115U002335).

У межах виконання цих тем автором розроблено теоретичні підходи до дослідження проблем дисбалансів податкового боргу та запропоновано

практичні рекомендації щодо напрямів їх мінімізації в контексті забезпечення своєчасних надходжень податкових платежів до Зведеного бюджету України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми дисбалансів податкового боргу та мінімізації його обсягів в Україні.

Реалізація окресленої мети передбачає необхідність вирішення **завдань** теоретичного та практичного характеру, а саме:

- розкрити економічну природу та визначити сутність податкового боргу для ідентифікації причин, що генерують його виникнення;

- розробити теоретичні положення для аналізу дисбалансів податкового боргу;

- обґрунтувати взаємозв'язок між дисбалансами податкового боргу та макроекономічною стабільністю в контексті забезпечення ефективності функціонування національної економіки;

- здійснити діагностику впливу макроекономічних показників на динаміку обсягів податкового боргу;

- провести аналіз дисбалансів податкового боргу, які уповільнюють його погашення;

- оцінити дієвість способів і методів погашення податкового боргу, які застосовують в Україні, для визначення ефективності роботи контролюючих органів у сфері оподаткування;

- виявити сильні та слабкі сторони міжнародної практики ефективного забезпечення мінімізації податкової заборгованості й розглянути можливість її імплементації в умовах України;

- обґрунтувати оптимальні інструменти зменшення обсягів податкового боргу на основі розроблених підходів до аналізу проблеми податкової заборгованості;

- визначити перспективні заходи запобігання виникненню дисбалансів податкового боргу й окреслити пріоритети його погашення.

Об'єктом дослідження є податковий борг.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади виявлення і мінімізації дисбалансів податкового боргу в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення теорії оподаткування, державних фінансів, а також праці вітчизняних і зарубіжних науковців. Для досягнення зазначеної мети в дисертації використано такі методи наукового дослідження: семантичний аналіз, індукція та дедукція, системно-структурний аналіз – для вивчення сутності податкового боргу, зокрема системний підхід для виявлення проблем податкового боргу в процесі його виникнення, існування та погашення; економіко-статистичний та аналітичний – для встановлення обсягів податкового боргу та його структурних елементів; факторний аналіз – для побудови теоретичної моделі впливу загальноекономічних дисбалансів на стан податкового боргу в Україні; динамічні порівняння, графічне зображення, коефіцієнтний метод – для аналізу вітчизняної практики погашення податкового боргу; кореляційний, регресійний аналіз і метод статистичних оцінок – для прогнозування обсягів податкового боргу; абстрактно-логічний метод – для теоретичних узагальнень і формування висновків щодо мінімізації дисбалансів погашення податкового боргу.

Інформаційну основу дослідження становлять монографічні праці та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, а також закони України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України, Рахункової палати України, Європейського комітету статистики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні феномену дисбалансів податкового боргу в розрізі стадій його існування та розробці практичних заходів щодо підвищення ефективності

погашення податкового боргу через збалансування суперечностей його складових.

Основні положення дисертаційної роботи, що характеризують її наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні підходи до виявлення дисбалансів податкового боргу та запропоновано трактування їхнього змісту як невідповідності між обсягами податкового боргу в розрізі суб'єктів оподаткування в процесі узгодження податкових зобов'язань, суперечності в структурі формування податкового боргу, а також неврівноваженості способів і методів його погашення. Такі підходи дали можливість побудувати архітектоніку комплексного дослідження дисбалансів податкового боргу на всіх стадіях його існування з метою розробки ефективних заходів погашення;

удосконалено:

– трактування сутності податкового боргу як усвідомленого невиконання у встановлений термін узгодженого податкового зобов'язання платником податків перед бюджетами всіх рівнів, а також штрафної санкції та пені, нарахованої на суму такого зобов'язання, що, на відміну від чинних визначень, акцентує увагу на усвідомленості та добровільності, а не на примусовості виконання платниками своїх обов'язків перед державою та, відповідно, враховує аспекти фіскальної деонтології;

– науково-методичні підходи до обліку податкового боргу контролюючими органами у сфері оподаткування, зокрема доведено необхідність вилучення з його загальної суми заборгованості платників податків за неподатковими надходженнями. Такі підходи забезпечать об'єктивність розрахунку обліково-аналітичних показників діяльності відповідних органів і своєчасність виявлення структурних дисбалансів податкового боргу;

– аналітичні підходи до оцінювання дієвості методів погашення податкового боргу на основі систематизації показників ефективності

примусового стягнення й обґрунтування доцільності використання коефіцієнта покриття податкового боргу заставним майном. Результати таких оцінювань уможливають підвищення результативності роботи контролюючих органів у сфері оподаткування в частині примусового стягнення податкової заборгованості та допоможуть нівелювати дисбаланси адміністрування податкового боргу;

набули подальшого розвитку:

– формування понятійного апарату в частині розмежування понять «примусове погашення податкового боргу» та «примусове стягнення податкового боргу», де останнє визначено як звернення контролюючих органів після завершення дії податкової вимоги в судовому порядку в терміни, передбачені чинним законодавством, на отримання права безспірного стягнення податкового боргу платника податків за рахунок вилучення готівки з каси, стягнення коштів із рахунків платника та продажу майна, що перебуває в податковій заставі. Це дасть змогу систематизувати методи погашення податкового боргу й упорядкувати функціональні обов'язки органів державної влади;

– науково-теоретичні підходи щодо визначення оптимальних інструментів скорочення податкового боргу, які передбачають консолідацію таких заходів: бюджетно-податкова децентралізація, імплементація позитивної міжнародної практики, визначення оптимального податкового навантаження, стратегічних і тактичних заходів, спрямованих на запобігання виникненню та підвищенню ефективності погашення податкового боргу в Україні. Використання таких заходів спрямовано на зменшення обсягів податкового боргу та збільшення надходжень реальних коштів до бюджетів усіх рівнів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні узагальнення та методичні рекомендації спрямовані на мінімізацію дисбалансів податкового боргу і, як наслідок, зменшення його обсягів та зростання надходжень реальних коштів до бюджетів. Теоретико-організаційні основи, висновки та практичні

рекомендації автора можуть бути використані Державною фіскальною службою України й іншими органами державної влади управління під час вдосконалення податкового законодавства в частині адміністрування податкового боргу.

Окремі результати дисертаційної роботи впроваджені в діяльність Головного управління Державної фіскальної служби України в Тернопільській області (довідка № 1173/10/19-00-04 від 17.07.2015 р.), Козівської об'єднаної державної податкової інспекції Головного управління Державної фіскальної служби в Тернопільській області (довідка № 1581/10/13-01 від 21.04.2015 р.), Державної податкової інспекції в Шевченківському районі м. Львова Головного управління ДФС у Львівській області (довідка № 12408/13-04 від 11.08.2015 р.).

Науково-теоретичні положення дисертації використовуються в навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-31/2110 від 08.06.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним дослідженням. Наукові результати, теоретичні положення та практичні рекомендації, які винесені на захист, одержані автором самостійно і є його науковим здобутком. Особистий внесок дисертанта в публікаціях, підготовлених до друку в співавторстві, зазначено в переліку друкованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 2012 р.), «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (м. Макіївка, 2013 р.), «Наука та інновації» (м. Перемишль, Польща, 2013 р.), «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Соціально-економічні перспективи розвитку у XXI столітті» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Ірпінь,

2013 р.), «Сучасні проблеми та механізми фінансового правління» (м. Харків, 2013 р.), «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2014 р., 2015 р.), «Детермінанти сучасного розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальної нестабільності» (м. Чернівці, 2014 р.), «Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік» (м. Львів, 2014 р.), «Формування інноваційної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Херсон, 2014 р.), «Проведення сучасної науки» (м. Шеффілд, Великобританія, 2014 р.), «Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів» (м. Ірпінь, 2014 р.), «Актуальні проблеми економіки та фінансів» (м. Київ – м. Санкт-Петербург – м. Відень, 2015 р.), «Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізм подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень» (м. Тернопіль, 2015 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 25 наукових працях загальним обсягом 6,4 друк. арк. (із яких автору належить 5,9 друк. арк.), у тому числі: 8 публікацій — у наукових фахових виданнях (із яких 1 публікація — у виданні, внесеному до реєстру міжнародних наукометричних баз), 1 публікація — у періодичному науковому виданні іншої держави (Росія), 16 тез доповідей за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСБАЛАНСІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ

1.1. Економічна сутність та природа податкового боргу

Розвиток економічних відносин у сучасних умовах характеризується певною непослідовністю. З одного боку, це накладає відбиток на становлення податкової системи в державі, а з іншого – на її ефективне функціонування та відповідно на стабільність зростання загальних соціально-економічних показників. З огляду на це реформування податкової системи є складовою важливих соціально-економічних перетворень у державі. Відповідно успіх економічної стабільності значною мірою залежить від створення оптимальних форм оподаткування як для платників податків, так і для держави загалом. Значною перешкодою на шляху до такої стабільності є виникнення та зростання обсягів податкового боргу у платників податків перед бюджетами. Ця проблема має латентний характер. Окрім того, надмірна податкова заборгованість може бути загрозою для економічної безпеки держави. Зазначимо, що на сьогодні питання податкового боргу досліджується переважно в площині його впливу на формування дохідної частини бюджетів, беручи до уваги винятково фіскальну складову. Проте оминається вивчення його економічної природи, причин виникнення, наявності дисбалансів податкового боргу та відповідно його сутнісних характеристик.

На основі проведеного аналізу науково-довідкової літератури можна стверджувати, що трактування дефініції «податковий борг» доволі відрізняється від розуміння сутності самого боргу. Термін «борг» походить від лат. «debitum», утвореного від дієслова «debere» – «бути зобов'язаним», («долженствовать» (рос.)). Відповідно лат. «debitor» означає «боржник», «debitrix» – «боржниця» [36, с. 56].

У дослідженнях науковців пострадянського простору йдеться про те, що «...борг – це зобов’язання (договірне або не договірне), що виникає в результаті угоди (дії або бездіяльності особи), невиконання якого тягне за собою відшкодування шкоди (штраф, неустойка і т. д.) за рішенням суду [74, с. 165]».

У вітчизняному законодавстві дефініція «борг» найбільш поширена у Цивільному кодексі України. Зауважимо, що окремо це поняття не розтлумачено та вживається в різних статтях по-різному:

- погашати борги – означає виконувати обов’язки (ст. 44, ст. 366);
- сплатити борги розуміється як виконання обов’язку (ч. 4 ст. 124);
- прощення боргу передбачає звільнення від обов’язку/обов’язків (ст. 605);
- переведення боргу означає заміну боржника, переведення обов’язків однієї особи на іншу, тобто «борг» у цьому вислові означає обов’язок (ст. 520);
- визнання боргу або іншого обов’язку є визнанням обов’язку у грошовому зобов’язанні або іншого обов’язку [24, с. 59].

В економічній літературі трактування суті боргу зводиться до грошово-кредитних відносин. Зокрема, це очевидно із таких визначень:

- грошова сума, позичена на термін на визначених умовах, яка підлягає обов’язковому поверненню [129, с. 170];
- грошова сума, взята у позику (на термін та на визначених умовах) [90, с. 166];
- зобов’язання, що виникає з отримання особою у тимчасове користування грошей або інших речей, перед іншою особою [190, с. 181];
- сума непогашеного фінансового зобов’язання [41, с. 63].

На основі розглянутих вище трактувань понять, поширених в економічній літературі, можна зробити висновок, що моменту погашення передують факт передачі предмета боргу у користування на певний термін. Звідси випливає, що отримання кредитних ресурсів та неповернення їх у визначений за умовами

кредитного договору термін призведе до виникнення боргу. Однак такої передачі не відбувається під час виникнення податкового боргу. Пропонуємо розглянути та проаналізувати характерні особливості, властиві боргу та податковому боргу (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Особливості та передумови виникнення боргу та податкового боргу в Україні*

*Джерело: самостійно розроблено автором.

Щодо цього О. Тимченко зазначає, що, на відміну від звичайних кредитних відносин, податкові не передбачають елементу запозичення, а платник податків як потенційний боржник не бере в держави у тимчасове користування будь-яких коштів на умовах поворотності, але має фінансове зобов'язання перед нею, яке необхідно виконати у встановлений податковим законодавством термін [151, с. 90]. Уточнимо, що таке зобов'язання виникає лише після того, як платник податків свідомо на нього погоджується.

Відповідно до положень ст. 16 Податкового кодексу України кожен платник податків зобов'язаний сплачувати податки та збори в терміни і у розмірах, встановлених цим Кодексом та законами з питань митної справи [115]. Таким чином, після реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності в контролюючих органах він зобов'язаний ознайомитись зі своїми правами та обов'язками. Відповідно виникнення зобов'язання у платника податків, хоча і не регулюється окремим договором, є законним та передбачено нормами права, зокрема положеннями Податкового та Митного кодексів України. Виникнення ж боргу регулюються умовами кредитного договору, в якому встановлені основні положення щодо його виконання. Беручи кредитні ресурси для власних потреб, боржник отримує певну вигоду та можливість вкласти такі кошти з метою отримання прибутку. З огляду на зазначене вище можемо стверджувати про наявність відмінностей у процесі формування боргу та податкового боргу, а через це трактування понять «борг» і «податковий борг» не можна вважати ідентичними.

Насамперед проблема полягає у тому, чи отримує платник податків користь від взятих зобов'язань. Це питання доволі дискусійне і тривалий період є об'єктом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. В історії розвитку оподаткування довготривало панувала теорія «еквівалентного обміну», яка зародилась в умовах середньовічного фінансового господарства. Суть її полягала в тому, що податки справлялись як еквівалентний платіж громадян за послуги, надані їм державою.

Французькі дослідники XVII–XVIII ст. С. де Вобан та Ш.-Л. Монтеск'є відстоювали думку про договірну сутність податків. Вони вважали, що існує плата, яку вносять громадяни на користь держави на основі укладеного між ними договору. Такий обмін не завжди є еквівалентним, проте він вигідний для громадян [88, с. 28]. Так І. Кулішер щодо цього зазначає: «...Хоча така угода не завжди являється добровільною, а ще рідше справедливою, це все таки обмін, і в кінцевому разі вигідний обмін, адже навіть для самої некомпетентної влади буде дешевше забезпечити охорону своїх громадян, ніж, коли це би робив кожен із них для себе [83, с. 35]».

Один із засновників науки про політичну економію Ж.-С. де Сімонді вважає податок «жертвою» і «насолодою», а тому відстоює принцип еквівалентності у відносинах між державою та платником податків. Податок є ціною, що сплачує громадянин за отриману ним насолоду. Відповідно податки, що сплачують громадян, мають відповідати тій вигоді, яку вони отримують від суспільства, і тим витратам, які вони здійснюють заради нього [135, с. 135–149].

Авторами теорії податків як страхової премії були французький державний діяч А. Т'єр та англійський економіст Дж. Мак-Куллох. Вони стверджували, що держава – це так звана страхова компанія, а податки відповідно є страховими платежами, які сплачують громадяни в разі настання страхового випадку. Таким чином, громадяни відповідно до розміру свого доходу страхують свою власність від ризику її втрати.

Сучасні науковці дещо по-іншому розглядають суть цього поняття, зокрема необхідність податків. Так, російський учений І. Майбуров зазначає, що після сплати податки мають принципову відмінність від страхових платежів, оскільки вони сплачуються не для отримання страхової суми, а для фінансування витрат держави з метою запобігання настанню можливих ризиків втрати власності громадянами [88, с. 31]. З огляду на це описана вище теорія не може бути взята за основу для розуміння сутності податків.

Сьогодні найпоширенішим серед трактувань сутності податку є його розуміння як примусового збору, який справляє державна влада з окремих суб'єктів господарювання для покриття витрат, що вона здійснює, або для досягнення будь-яких завдань економічної політики без надання платникам його спеціального еквіваленту [137, с. 71]. Сплативши доволі значну суму, платник у цьому разі не має жодних гарантій на отримання у відповідь користі від таких дій. Таким чином, податки, на відміну від позикових коштів, вилучаються у платника державою без будь-яких обов'язків перед ним. Немає жодного зв'язку між сплатою податків і отриманням від держави суспільних послуг, тому не можна встановити відповідність між сумою сплаченого податку і користю, яку отримує платник. І. Майбуров стверджує, що платник податків не може і не має розраховувати на отримання еквівалентної вигоди від держави. Отже, виконання державою своїх функціональних обов'язків не може трактуватись як надання конкретному платнику податків еквівалентної до сплаченого податку вигоди [88, с. 19].

Лауреат Нобелівської премії в галузі неокласичного синтезу П. Самуельсон у праці «Економіка» наголошує на примусовому характері оподаткування та відсутності прямого зв'язку між вигодою громадянина і податками, які він сплачує [132].

Погоджуємось із твердженням, що податок не є еквівалентним обміном між платниками та державою. Проте, сплачуючи податки та збори, платник бере опосередковану участь у фінансуванні державою суспільних послуг, якими так чи інакше користуватиметься в майбутньому. Несплата ж таких обов'язкових платежів є передумовою виникнення податкового боргу у платника податків і, як наслідок, неповного фінансування державою своїх видатків.

Незважаючи на те, що вітчизняна податкова система самостійно почала формуватись із здобуттям Україною незалежності та прийняттям Закону України «Про систему оподаткування», на трактування окремих понять суттєво

вплинуло минуле радянської системи. Так, в Інструкції Міністерства фінансів СРСР №121 «Про стягнення не внесених в термін податків і неподаткових платежів» від 12.06.1981 р. податковий борг ототожнювався із поняттям «недоїмка» що розумілась як невнесена сума відповідних податкових і неподаткових платежів після закінчення встановлених термінів сплати, яка стягується з нарахуванням пені, якщо законодавством не встановлено стягнення недоїмки за окремими платежами без нарахування пені [66].

В незалежній Україні вперше про проблеми податкового боргу на законодавчому рівні згадано у 1993 р. в Декреті Кабінету Міністрів України №8-93 «Про стягнення не внесених у термін податків і податкових платежів». Однак поняття «податковий борг» не застосовувалось, а сума заборгованості платників податків визнавалась недоїмкою, трактування суті якої було аналогічним до наведеного в Інструкції №121.

Поняття «податкова заборгованість» вперше подано в Законі України №314/97 «Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків станом на 31.03.1997 р.». Однак ця дефініція застосовувалась лише щодо заборгованості, яка виникла до 1997 р. Відповідно залишається незрозумілим, чому трактування суті податкового боргу обмежується часовими межами, адже борг виникав і після вказаного періоду (табл. 1.1). Таким чином, це трактування було наведено виключно і застосовувалось з метою списання податкової заборгованості.

Більш точно дефініцію «податковий борг» було подано в Указі Президента України № 167/98 «Про заходи щодо підвищення відповідальності за розрахунки з бюджетами та державними цільовими фондами» від 04.03.1998 р. (табл. 1.1). Однак поняття «податковий борг» розуміли насамперед як податкову заборгованість, до якої належать суми несвоєчасно сплачених як податкових, так і неподаткових платежів. Окрім того, в цьому визначенні не згадується про невиконання платником його податкового зобов'язання.

Таблиця 1.1

Еволюція трактування сутності поняття «податковий борг» у нормативно-правових актах України

Декрет Кабінету Міністрів України №8-93 «Про стягнення не внесених у термін податків і податкових платежів» від 21.01.1993 р.	Після закінчення термінів сплати відповідних платежів невнесена сума вважається недоїмкою і стягується з нарахуванням пені, якщо законодавством України не встановлено стягнення недоїмки за окремими платежами без нарахування пені.
Закон України №314/97 «Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків станом на 31.03.1997 року» від 05.06.1997 р.	Податкова заборгованість – це не сплачені за станом на 31 березня 1997 р. суми податків і зборів (обов’язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, а також суми пені, штрафних та фінансових санкцій, нарахованих відповідно до законодавства України на цю заборгованість.
Указ Президента України № 167/98 «Про заходи щодо підвищення відповідальності за розрахунки з бюджетами та державними цільовими фондами» від 04.03.1998 р.	Податкова заборгованість – це сума несплачених у встановлені терміни податків, зборів (обов’язкових платежів), а також неподаткових платежів до бюджетів і державних цільових фондів, пені, штрафів та інших санкцій, передбачених законодавством і застосованих у встановленому порядку за несвоєчасну сплату податків і зборів (обов’язкових платежів), а також неподаткових платежів до бюджетів і державних цільових фондів, що підлягають стягненню у безспірному порядку.
Закон України № 2181-III «Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетом та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р.	За положенням ст. 1.1: податковий борг (недоїмка) – це податкове зобов’язання (з урахуванням штрафних санкцій за їхньої наявності), самостійно узгоджене платником податків або узгоджене в адміністративному чи судовому порядку, але несплачене у встановлений термін, а також пеня, нарахована на суму такого податкового зобов’язання; за ст. 5.4: податковий борг – це узгоджена сума податкового зобов’язання, несплачена платником податків в установлені терміни.
Податковий кодекс України	Податковий борг – це сума узгодженого грошового зобов’язання (з урахуванням штрафних санкцій за їхньої наявності), але несплаченого платником податків у встановлений термін, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов’язання.

*Джерело: складено на основі [30; 47; 48; 115; 183].

Наступним етапом у побудові та розвитку системи оподаткування в Україні було ухвалення Закону України №2181 «Про порядок погашення

зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (далі Закон №2181). Так, у цьому нормативному акті дефініцію «податковий борг» застосовано двічі, проте її трактування не можна вважати ідентичним.

Із прийняттям Податкового кодексу України в 2010 р. поняття «податковий борг» передбачає дещо інше розуміння його змісту. Так, відбулась певна уніфікація цього трактування. Зауважимо, що вилучено з використання дефініцію «недоїмка», що в Законі №2181 ототожнювалась із поняттям «податковий борг» (табл. 1.1). Сьогодні поняття «недоїмка» застосовується винятково щодо несвоєчасно сплаченого єдиного соціального внеску відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [42]. Таким чином, визначення податкового боргу та недоїмки існують паралельно одне відносно іншого та розмежовуються як різні поняття.

Окрім того, спроби щодо визначення сутності поняття «податковий борг» були здійснені багатьма вітчизняними науковцями. На основі даних табл. 1.2 можна стверджувати, що загалом наведені визначення доволі схожі. Однак це лише на перший погляд. Так, подібно до положення ст. 1.1 Закону №2181 це поняття трактують автори «Фінансово-економічного словника» А. Загородній та Г. Вознюк [41]. У «Податковому глосарії» за ред. А. Крисоватого визначення цього терміна відповідає наведеному у ст. 5.4 згаданого Закону [81, с. 11]. Російський учений-правник А. Красюков податковий борг розуміє як податкові правовідносини, що виникають унаслідок несплати (неперерахування) зобов'язаною особою у передбачений законом термін податку (збору), пені, штрафу, учасники яких володіють комплексом додаткових прав і обов'язків, що забезпечують примусову сплату сум недоїмки чи заборгованості по пені та штрафах [77, с. 14].

**Систематизація наукових поглядів щодо розуміння сутності
податкового боргу**

В. Бортняк	Податковий борг відображено одночасно в трьох таких аспектах: – сума фактичної заборгованості суб'єкта господарювання (фізичної або юридичної особи), що виникла внаслідок невиконання податкових зобов'язань перед державними та місцевими органами влади за певний звітний період; – борг, що виник у процесі вирішення спірних питань, пов'язаних з приводу добровільної сплати чи примусового стягнення суми податкового боргу фізичними і юридичними особами, які є платниками податків, та органами державної виконавчої влади України; – результат систематичного чи одноразового невиконання зобов'язань щодо сплати податкових платежів і зборів суб'єктами оподаткування перед державою.
О. Десятнюк, Т. Маршалок	Податковий борг – сума грошових зобов'язань платників податків, яка заборгована ними державі.
А. Загородній, Г. Вознюк	Податковий борг – це податкове зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їхньої наявності), узгоджене платником податків або встановлене судом (господарським судом), але несплачене у встановлений термін, а також пеня, нарахована на суму такого податкового зобов'язання.
А. Красюков	Податковий борг – це податкові правовідносини, що виникають унаслідок несплати (неперерахування) зобов'язаною особою у передбачений законом термін податку (збору), пені, штрафу, учасники якого володіють комплексом додаткових прав і обов'язків, що забезпечують примусову сплату сум недоїмки чи заборгованості по пені та штрафах.
А. Крисоватий	Податковий борг – це узгоджена сума податкового зобов'язання, несплачена в установлені терміни.
А. Тітов	Податковий борг – це сума заборгованості з того чи іншого виду податку або збору, яка не надійшла до бюджету відповідного рівня або до державного позабюджетного фонду.
О. Тимченко	Податковий борг – це невиконане в установлений термін податкове зобов'язання перед державою відповідно до установлених законодавством норм, незалежно від узгодження його сум з платником.
Ю. Туник	Податковий борг – це сума грошового зобов'язання, узгодженого в порядку, передбаченим ПКУ, але несплаченого платником податків у термін, встановлений цим Кодексом, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання.

*Джерело: систематизовано та складено на основі [9; 33; 41; 77; 81; 151; 158, 159].

Вітчизняні науковці у праці «Управління податковим боргом» О. Десятнюк, та Т. Маршалок зазначають, що основними ознаками, які характеризують податковий борг, є такі:

- податковий борг – це сума фактичної заборгованості суб'єкта

господарювання (фізичної або юридичної особи), яка виникла внаслідок невиконання податкових зобов'язань перед державними та місцевими органами влади за певний звітний період;

– податковий борг – це результат діяльності юридичних та фізичних осіб, внаслідок якої виникають спірні відносини з приводу добровільної сплати чи примусового стягнення суми податкової заборгованості органами державної виконавчої влади України;

– податковий борг – це систематичне чи одноразове невиконання зобов'язань платниками податків перед державою зі сплати податків [33, с.14].

А. Тітов визначає податковий борг як суму заборгованості з того чи іншого виду податку або збору, яка не надійшла до бюджету відповідного рівня або до державного позабюджетного фонду [158, с. 42].

В. Бортняк пов'язує виникнення податкового боргу із невиконанням податкового зобов'язання платником податків, незважаючи на факт його узгодження [9, с. 8]. Такої думки дотримується О. Тимченко, яка вважає, що податковий борг – це не лише невнесена у встановлені терміни сума узгодженого податкового зобов'язання, а загалом несплачена у передбачені законом терміни сума податкового зобов'язання, що має бути визначена згідно з чинними нормами закону (незалежно від факту її узгодження) [151, с. 87]. Із таким твердженням погоджуємось частково. Так, вважаємо, що узгодженість суми грошового зобов'язання – це одна з основних ознак, що дає змогу ідентифікувати податковий борг і його суму. В практиці наявні випадки, коли неможливо однозначно трактувати правильність визначення податкового зобов'язання, належного до сплати платником податків. У такому разі платник податків використовує своє право на оскарження рішення контролюючого органу щодо нарахування йому неправомірної суми. Таким чином, рішення щодо оскарження можуть бути прийняті на користь платника податків, а тому нараховане в цьому разі зобов'язання скасовується. Поділяємо також думку, що допущені неточності як платником податків, так і працівником контролюючих

органів та особою, уповноваженою проводити процедуру оскарження, не завжди відбуваються на користь платника податків, що призводить до недонарахування податкового зобов'язання, а й на користь другого учасника податкових відносин – держави [153, с. 38]. Згідно з положенням Конституції України кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [75], а податкове зобов'язання, що є основою тлумачення податкового боргу, потребує насамперед проведення процедури узгодження суми такого зобов'язання. Окрім того, наявність пені зумовлена винятково несвоечасністю сплати узгодженого податкового зобов'язання (або штрафної санкції). В іншому разі нарахування пені не відбувається. Відповідно виключення ознаки узгодженості позбавляє можливості нараховувати пеню, а тому не дає змоги визначити суму податкового боргу.

І. Майбуров у праці «Історія податків та оподаткування» зазначає, що податки можуть сплачуватись тільки із законних господарських операцій. Таким чином, податки характеризуються легітимністю [88, с. 20]. З огляду на це податковий борг може виникати лише при несплаті законно нарахованого та узгодженого податкового зобов'язання. В іншому разі не можна вважати, що платник податку – це потенційний боржник лише на основі того, що «...більшість платників є обов'язково порушниками податкового законодавства в частині ухилення від сплати податків або допущення помилок при розрахунку свого зобов'язання [88, с. 39]».

Разом із тим, у контексті нашого дослідження зазначимо, що в діяльності фіскальних органів зарубіжних країн застосовується поняття «податковий борг» для трактування суті податкових розривів. Саме податковий борг передує існуванню податкових розривів, які негативно впливають на виконання дохідної частини державного бюджету, а отже, призводять до порушення таких макроекономічних показників, як доходи та видатки державного бюджету. В широкому розумінні податковий розрив – це різниця між податками та зборами, які мають бути сплачені платниками, і тими платежами, які фактично надійшли

до бюджету. Американський дослідник Е. Годер трактує податковий розрив як різницю між відповідальністю податкоплатників щодо сплати обов'язкових платежів відповідно до законодавства та сумою податків, які добровільно та своєчасно сплачені. Науковець зауважує, що податковий розрив формується за трьома основними складовими:

- незареєстрована діяльність;
- заниження податкових платежів;
- несплата податків та зборів [215].

Австралійські дослідники Дж. МакМанус та Н. Уорен зазначають, що «...податковий розрив – це різниця між теоретичною податковою відповідальністю відповідно до чинного законодавства і фактично зібраними доходами [204]». Джерела податкових розривів доволі різні та складні. Вони можуть охоплювати: тіньову економіку, нелегальну діяльність, безнадійні податкові борги, навмисні помилки тощо. Відсутність підтримки дій уряду та невдоволеність його видатками, складність податкового законодавства, апатія та корупція в суспільстві є причинами невиконання платниками податків своїх обов'язків, а це призводить до виникнення податкових розривів.

Управління податками і митними зборами (HMRC) Великої Британії податкові розриви розуміє як суму податків, які в підсумку не змогли зібрати, або суму втрат, що виникли внаслідок недотримання податкового законодавства [205]. До податкових розривів HRMC зараховує суми ухилення та уникнення від податків, а також податкових платежів, які можна виявити у межах проведення контролюючої роботи. За визначенням Незалежної міжнародної асоціації «Мережа податкового правосуддя» («Tax Justice Network», «TJN»), податкові розриви – це складне явище, яке значною мірою впливає на стабільність доходів країни, соціальну справедливість, рівень життя населення, корпоративну відповідальність тощо [208, с. 12].

Дж. Вайт, директор Департаменту податкових питань Рахункової плати США, дотримується дещо іншої думки та зараховує до податкових розривів

навмисне заниження доходів, участь у «податкових притулках» і різних схемах, що дають змогу уникнути сплати податків. На його думку, доходи, отримані незаконним шляхом, і різні форми шахрайства не належать до податкових розривів [201].

Найбільше кореспондує із суттю податкового боргу визначення, що подає Служба внутрішніх доходів США. На основі проведених досліджень зроблено висновок, що податковий розрив – це сума податків і зборів, встановлена відповідно до норм законодавства, але не сплачена своєчасно та в повному обсязі [201]. Таке трактування податкового розриву практично ототожнюється з тлумаченням податкового боргу. Однак вважаємо, що податковий розрив – це ширше поняття, яке включає певні податкові втрати, а тому зводити його лише до податкового боргу буде неправильно. Податковий борг, на наш погляд, є одним із основних факторів, що генерують виникнення податкових розривів.

З огляду на проведений аналіз наукових джерел і досягнень вітчизняної та зарубіжної практики поняття «податковий борг» розуміємо як усвідомлене невиконання платником у встановлений термін узгодженого податкового зобов'язання (в тому числі штрафних санкцій за їхньої наявності) перед бюджетами усіх рівнів, а також нарахована пеня на суму такого зобов'язання. Вважаємо, що платник податків, реєструючи свою діяльність для ведення її обліку в контролюючих органах, здійснює господарську діяльність, а тому за її підсумками зобов'язаний подавати звітність і сплачувати податки та збори, передбачені чинним законодавством. При несплаті обов'язкових платежів він приймає усвідомлене та добровільне рішення щодо несплати самостійно узгодженого податкового зобов'язання чи узгодженого контролюючими органами у випадках, передбачених законодавством, або узгодженого податкового зобов'язання в процесі адміністративного чи судового оскарження. Платник податків, не сплачуючи своєчасно суму податкового зобов'язання, здійснює свідомий вибір (за винятком несплати податкового зобов'язання внаслідок виникнення форс-мажорних обставин) та бере на себе

відповідальність за порушення податкового законодавства у вигляді сплати штрафних санкцій і пені.

Відкритим залишається питання, чи існують передумови, які б спонукали платника податків усвідомлено прийняти рішення не сплатити узгоджене податкове зобов'язання. Зауважимо, що доволі незначна кількість вітчизняних науковців у своїх дослідженнях приділяла увагу причинам виникнення податкового боргу. Проте серед них варто виокремити праці таких вчених: А. Головача, О. Десятнюк, В. Мельника, О. Онишка, О. Тимченко. Водночас значно більше уваги зосереджено на вивченні причин ухилення від сплати податків. Це праці відомих в Україні та поза її межами науковців: В. Вишневського, П. Геги, А. Гутника, В. Грушка, А. Крисоватого, І. Кучерова, О. Сидорович, І. Таранова, В. Федосова та інших. Вважаємо за необхідне розробити власну класифікацію причин виникнення та зростання обсягів податкової заборгованості, враховуючи при цьому уже наявні напрацювання з цієї проблематики.

Водночас зауважимо, що причини виникнення податкового боргу генеруються як державою, так і платниками податків. Несплата узгоджених податкових зобов'язань платниками податків є девіантною поведінкою, оскільки вона не відповідає загальноприйнятим нормам, унаслідок чого відбувається порушення цих норм. Окрім того, щоб пояснити мотиви девіантної поведінки платників податків, необхідно з'ясувати основні причини, які її зумовлюють, а також що є поштовхом для несвоєчасної сплати узгодженого зобов'язання. Доволі складно визначити причини такої поведінки індивідуально для кожного платника, тому варто зосередити увагу на загальних мотивах, які спонукають або є передумовою несплати податків.

Отже, першоосновою є конфлікт інтересів платників податків і контролюючих органів у сфері оподаткування. Суть такого конфлікту полягає у протилежності бажань суб'єктів податкових правовідносин, що закладені в суті податків. У різних підходах до трактування суті категорії «податок»

спостерігаємо спільну рису, на яку вказують усі дослідники, – примус або обов'язковість (дод. А). Так, американський політичний діяч Б. Франклін стверджував, що сплата податків є неминучою. Відповідно більшість платників податків – це люди, яким притаманні егоїстичні міркування, що виявляються у задоволенні особистих корисливих інтересів і потреб відносно інтересів інших людей і соціальних груп. Несплата податкових зобов'язань дає змогу більшою мірою задовольнити власні інтереси через отримання додаткових фінансових ресурсів. Таким чином, бажання платників податків полягають насамперед у намаганні будь-якими шляхами зменшити суму, що підлягає сплаті до бюджету. Загальновідомо, що сплата податків і зборів негативно впливає на фінансовий стан платника. Податки – це завжди витрати для платників податків, тому бажання їх мінімізувати є закономірним.

Держава ж в особі контролюючих органів передбачає досягнення протилежної цілі та намагається мобілізувати максимально можливу суму податкових надходжень. Зважаючи на те, що протягом останнього періоду видатки бюджету стабільно перевищують доходи, існує бюджетний дефіцит. У таких умовах перед контролюючими органами постає завдання підвищити розмір податкових надходжень, що частково відбувається через зростання тиску на платників податків.

Звідси виникає конфлікт фінансових інтересів власників капіталу та держави з приводу справляння податків. Влучно щодо цього висловлюється С. Міщенко, який стверджує, що на вищому рівні узагальнення проблема оподаткування і податкового боргу – це насамперед проблема відносин, за якими стоять інтереси суб'єктів податкових відносин, і їхнього збалансування [97, с. 39], а О. Онишко додає, що «досягнення балансу інтересів» становить першооснову конкретних заходів для ефективної їхньої реалізації [109, с. 372].

Вітчизняний науковець І. Таранов зазначає, що «...справедливість в оподаткуванні базується на тому, наскільки обґрунтовано законодавець врегулював порядок вилучення власності у платників, а також у яких стосунках

перебувають держава, що збирає податки, та особи, які зобов'язані їх сплачувати. Будь-який, навіть найменший дисбаланс у цих стосунках призведе до виникнення надзвичайно складного соціально-економічного явища – несплати податків [143, с. 63]». Існування податкового боргу свідчить, що не завжди вдається досягти такого збалансування. Однак уникнути податкового боргу в будь-якому суспільстві неможливо насамперед через об'єктивне існування конфлікту інтересів, що має перманентний характер [22, с. 8]. Незважаючи на це, основна увага має бути зосереджена на пошуку шляхів подолання таких конфліктів між суб'єктами податкових правовідносин.

Отже, причини, що зумовлюють виникнення податкового боргу, генеруються як із сторони держави, так і сторони платників податків. Зокрема, серед тих, що генеруються державою, провідна роль належить:

- постійному реформуванню фіскальних інститутів;
- неправомірним діям фіскальних органів;
- нестабільності податкового законодавства та, як наслідок, недосконалості податкової системи;
- несвоєчасному та неповному відшкодуванню податку на додану вартість;
- нерівномірному податковому навантаженню.

Зокрема, зміни, які відбуваються у структурі фіскальних інститутів, призводять до неузгодженості дій, а отже, до виникнення та зростання існуючого податкового боргу. В результаті об'єднання у 2012 р. контролюючих органів частково змінилась структура та функціональні обов'язки окремих підрозділів, що відповідають за адміністрування податкового боргу. В новоствореному фіскальному органі окремого підрозділу, який безпосередньо відповідав за погашення податкового боргу та супроводжував справи усіх боржників, не було передбачено. Відповідно обов'язки із скорочення та ліквідації боргу було покладено на той підрозділ контролюючих органів, що безпосередньо допустив виникнення заборгованості із того чи іншого податкового платежу. Крім того, у разі погашення податкового боргу з

платежу, що адмініструється структурним підрозділом, з числа працівників якого було призначено податкового керуючого, та за наявності податкового боргу з платежу, що адмініструється іншим структурним підрозділом, за рішенням керівника контролюючого органу, податковим керуючим призначався працівник структурного підрозділу, за яким рахується більша сума податкового боргу.

Очевидно, що однією з основних умов проведення реорганізації контролюючих органів має бути спрощення процедур та зменшення витрат на адміністрування податків і зборів. Проте ліквідація Департаменту погашення податкового боргу призвела до неузгодженості дій між працівниками органів стягнення, а, як наслідок, це стало передумовою зростання податкової заборгованості платників податків перед бюджетами всіх рівнів. Відповідно в 2014 р. у структурі контролюючих органів у сфері оподаткування було створено Департамент погашення заборгованостей.

Поширена думка, що саме платники податків провокують порушення податкового законодавства. Зокрема, відповідальність за несвоєчасну сплату податкових зобов'язань лежить на них. Лише частково погоджуємось із такою думкою, адже інколи неправомірні дії контролюючих органів призводять до порушення законодавства платниками податків. Зокрема, до таких дій належать:

- надання помилкових консультацій працівниками контролюючих органів платникам податків;
- професійна некомпетентність працівників контролюючих органів в Україні;
- перевищення службових повноважень;
- антропогенний фактор (працівники контролюючих органів – це звичайні люди, які мають здатність помиляться);
- корупціогенність працівників контролюючих органів.

Зауважимо, що явище корупції стало нормою в сучасному суспільстві. Проте поділяємо погляд І. Таранова щодо мотивів вияву корупції серед

працівників органів державної влади. Так, науковець щодо цього зазначає що «...коли міністр на свою зарплату не може на підставі діючих ринкових цін раз у тиждень піти до ресторану, придбати автомобіль, купити квартиру, побудувати дачу, поїхати у відпустку за кордон, оплатити навчання своїх дітей у приватній школі та у платному ВНЗ, у різних історичних ситуаціях призводить до цілковито різних наслідків для держави. У нашій дійсності спроба прожити на зарплату призводить до повсякденного приниження для сім'ї відповідального чиновника [143, с. 54]».

Нестабільність, певна недосконалість та неоднозначність трактування норм вітчизняного податкового законодавства приводить до неумисних помилок в обчисленні податків та їх несвоєчасної сплати. Із цим погоджуються вітчизняні науковці (П. Гега, В. Грушко, Д. Мулявка, С. Позняков, О. Тимченко). Крім того, в монографії А. Головач, О. Онишко та Д. Мулявка відстоюють думку, що органи законодавчої влади не прагнуть однозначності податкового законодавства [22, с. 46]. Для того, щоб платник податків зміг виконувати свої обов'язки в повному обсязі, на думку авторів, необхідно, як мінімум, щоб вони були чітко сформульовані. Невизначеність податкового законодавства зумовлює можливість притягнення його порушників до фінансової відповідальності, а це своєрідне додаткове джерело мобілізації коштів до бюджетів [22, с. 47]. Крім того, націленість контролюючих органів на запланований обсяг штрафів дає змогу платникам податків інколи розраховувати на можливість домовитись із перевіряючими. У підсумку вина суб'єктів господарювання не береться до уваги, а дотримання законодавства стає неголовним завданням. Податковий кодекс України мав стати тим єдиним уніфікованим нормативно-правовим актом, що забезпечував би ефективну податкову політику та регулював основні проблеми щодо адміністрування податків і зборів. Однак, незважаючи на те, що Податковий кодекс України набув чинності лише 01.01.2011 р., за станом на початок 2015 р. до нього внесено понад 78 поправок і змін, тобто більш ніж одна поправка протягом

місяця. Навряд чи такі зміни будуть позитивно впливати на зменшення розмірів заборгованості.

До причин виникнення податкового боргу, що генеруються державою, також зараховуємо несвоєчасність повернення бюджетного відшкодування з податку на додану вартість, що є передумовою для порушення фінансової стабільності платника податків і виникнення у нього заборгованості за іншими податками та зборами. Сплата ПДВ позбавляє платника (який має право на бюджетне відшкодування) можливості своєчасно розраховуватись із своїми контрагентами та погашати власні зобов'язання перед бюджетами. На нашу думку, своєчасність повернення бюджетного відшкодування дало б можливість підвищити довіру платника до контролюючих органів, а отже, до держави загалом.

На окрему увагу заслуговує податкове навантаження як фактор впливу на можливість своєчасно та повною мірою виконувати платниками свої податкові зобов'язання. Зазначимо, що в наукових колах немає єдиної думки щодо трактування суті поняття «податкового навантаження» та його оптимального рівня. Так, А. Соколовська зазначає, що податкове навантаження – це ефекти впливу податків на економіку загалом та окремих їхніх платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їхнього використання [138, с. 5]. При цьому дослідниця трактує податкове навантаження як предмет теоретичного аналізу з метою вивчення ефектів явного і неявного впливу податків на добробут їхніх платників [138, с. 7].

Погоджуємось із думкою вітчизняних учених, які податкове навантаження розглядають як відношення податкових платежів у відсотковому співвідношенні до валового внутрішнього продукту, що відображає, яка частина виробленого продукту перерозподіляється через бюджет [37, с. 239; 69, с. 81; 131, с. 27]. Таким чином, зростання такого співвідношення свідчить про підвищення податкового навантаження, і навпаки. Однак таке розуміння податкового навантаження доцільно використовувати лише при його

визначенні на макрорівні. Разом із цим, для окремого платника податків податкове навантаження буде розраховуватись як відношення всіх його податкових платежів до загальної суми отриманих доходів. Відповідно його підвищення деякі науковці ототожнюють із фактором, що стримує економічну активність, а також створює умови для пришвидшеного розвитку тіньової економіки.

Очевидно, що надмірне податкове навантаження неодмінно призведе до зростання фінансових витрат платника і зниження загального розміру його доходів. З огляду на це окремі платники податків не завжди спроможні своєчасно та повною мірою перераховувати свої податкові зобов'язання (інколи вони намагаються компенсувати власні витрати шляхом несплати обов'язкових податкових платежів), що призводить до виникнення та зростання обсягів податкової заборгованості. Разом із тим, значний рівень оподаткування може бути сприйнятим лише у разі ефективного використання бюджетних коштів та забезпечення платників податків належними суспільними послугами.

Окремо наголосимо на наявності технічних причин, що пов'язані із недосконалістю форм і методів контролю зі сторони органів виконавчої влади за виконанням податкового зобов'язання платників податків.

Окрім цих основних причин, варто виокремити надмірне навантаження на фонд оплати праці, а також необґрунтованість цін на послуги, що надаються комунальними підприємствами (відсутність своєчасних субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню). Відповідно у комунальних підприємств виникає загроза неплатоспроможності за основними податками та зборами.

Щодо причин, які генеруються платниками податків, П. Годме стверджує, що основою протиправної діяльності платників податків є завжди група причин, які регулюють дії платників і податкових органів. Ця група включає моральні, політичні, економічні та технічні причини [210, с. 399–406].

Вважаємо, що саме окремі із таких причин генерують винятково платники податків, що призводить до виникнення у них податкового боргу.

Моральна поведінка платника податків формується на основі рівня його вихованості та правосвідомості на певному етапі соціального розвитку. Окрім того, вона напряду залежить від позитивної оцінки і характеристики моральних правил, правових норм чи установок. Важливим аспектом є також психологічні особливості індивіда, його свідомість, наявність потреб, інтересів і мотивів діяльності. Платники податків усвідомлено несвоєчасно сплачують свої податкові зобов'язання на основі власних моральних переконань.

До економічних причин, що зумовлюють несплату податків, слід зарахувати:

- недоотримання фінансування із різних джерел, яке очікувалось підприємствами;
- нестабільний фінансовий стан;
- значний спад виробництва та зростання цін на сировину і матеріали;
- помилкова фінансова політика платників податків, що інколи призводить до збитковості підприємств;
- відсутність ринків збуту продукції;
- наявність значного тіньового сектору вітчизняної економіки;
- відсутність фінансування із бюджетів різних рівнів.

Важливу роль у процесі своєчасного перерахування податкових платежів до бюджетів відіграє дотримання платіжної дисципліни між контрагентами. Так, неналежне виконання фінансових зобов'язань платниками податків частково призводить до виникнення та зростання податкової заборгованості з податку на додану вартість.

На особливу увагу заслуговують випадки доведення підприємства до банкрутства або ж фіктивне банкрутство суб'єктів господарювання. В такому разі у платників податків виникає заборгованість щодо всіх податкових платежів. Згідно з положеннями Адміністративного кодексу України, фіктивне

банкрутство – це явно неправдива офіційна заява громадянина-засновника (учасника) або службової особи суб'єкта господарської діяльності, а так само громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії завдали великої матеріальної шкоди кредиторам або державі [73]. З 2012 р. гуманізовано відповідальність за здійснення такого правопорушення, зокрема взамін кримінальної передбачено адміністративну відповідальність. Зауважимо, що із такими змінами не погоджуємось, адже на практиці доволі часто трапляються ситуації створення фіктивних фірм та фіктивного банкрутства, що призводить до суттєвих втрат бюджету.

Разом із тим, доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору, передбачає кримінальну відповідальність [78]. Однак, на нашу думку, довести таку позицію в суді набагато складніше, ніж факт фіктивного банкрутства.

Як правило, коли визначають політичні причини виникнення явища або процесу, то здебільшого мається на увазі вплив держави. Однак у сучасних вітчизняних реаліях діяльність органів законодавчої влади та підприємницьких структур настільки тісно взаємопов'язана, що доволі складно не помітити вплив політичних вподобань на формування обсягів податкового боргу. До таких причин насамперед можна зарахувати: лобіювання у парламенті інтересів окремих підприємницьких структур; відмова сплачувати податкові зобов'язання через непогодження із обраним державою вектором економічного співробітництва (така ситуацію спостерігалась в багатьох областях наприкінці 2013–2014 рр.).

Отже, проведені дослідження дали змогу виокремити причини виникнення податкового боргу, що генеруються, з одного боку, державою, а з іншого – платниками податків (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Причини, що генерують виникнення податкового боргу*

*Джерело: самостійно розроблено автором

Таким чином, незважаючи на визначення у Податковому кодексі України поняття «податковий борг», досі тривають дискусії щодо розуміння його суті та економічної природи. Вітчизняні науковці не погоджуються із такою дефініцією. Сформоване вище визначення дасть змогу насамперед пояснити платнику податків, що основою невиконання його податкового обов'язку є не примус держави, а його усвідомлене рішення, а отже, за таку діяльність він має

бути покараний у вигляді штрафних санкцій і пені. Бажання платників податків є протилежними до бажань держави і полягають у намаганні будь-якими способами зменшити суму, що підлягає сплаті до бюджету. В таких умовах виникає фінансовий конфлікт інтересів власників і держави з приводу справляння податків. Така неузгодженість інтересів є основною причиною виникнення податкового боргу. Окрім того, визначення змісту податкового боргу та причин його виникнення свідчить про наявність певних дисбалансів, що унеможливають його скорочення. В подальшому основну увагу відповідно буде зосереджено на виявленні таких дисбалансів і взаємозв'язку між дисбалансами податкового боргу та макроекономічною стабільністю.

1.2. Дисбаланси податкового боргу та їхня структуризація

Суперечності, що виникають при побудові сучасної податкової системи в Україні, призводять до того, що податки не ефективно виконують покладені на них функції. Зокрема, існування протилежних, взаємовиключних сторін і тенденцій, предметів і явищ, які водночас перебувають у внутрішній єдності та здійснюють взаємопроникнення, перешкоджає ефективному функціонуванню фіскально-податкового механізму держави. Проблема полягає у тому, що оскільки об'єкт фінансових відносин один – ВВП, а суб'єктів розподілу багато, то ці відносини мають яскраво виражений суперечливий характер: кожен суб'єкт намагається отримати якомога більше, але це можна зробити за рахунок інших суб'єктів, які мають такі самі інтереси [76, с. 304]. Загострення цих проблем призводить до поглиблення конфліктів між суб'єктами цього розподілу, якими є, як було з'ясовано, держава, що представлена контролюючими органами в сфері оподаткування та платники податків.

Виявляються перелічені неузгодженості через такі явища:

- ухилення від оподаткування (tax evasion);
- уникнення від оподаткування (tax avoidance);
- виникнення податкового боргу у платників податків.

В «Оксфордському тлумачному словнику» уникнення податків розглядається як явище, що є наслідком мінімізації податкових зобов'язань законним шляхом з використанням податкових лазівок. На відміну від нього, ухилення трактується як приховування податкової бази або надання в податкові органи свідомо хибної інформації [186, с. 413-414]. Не вдаючись до полеміки щодо сутності цих понять, зазначимо, що існування ухилення, уникнення від оподаткування та податкового боргу неодмінно призводить до зниження доходів бюджетів усіх рівнів. Однак у нашому дослідженні основна увага зосереджена на явищі податкового боргу.

Зауважимо, що проблеми, які пов'язані із збалансуванням інтересів та поведінки платників податків, вивчали провідні зарубіжні вчені-економісти.

Так, класик економічної думки А. Сміт вважав, що людина економічна є егоїстичною «... не через доброзичливість м'ясника, пивовара або булочника очікуємо одержати свій обід, а через дотримання ними їх власних інтересів. Ми звертаємось не до їхньої гуманності, а до їхнього егоїзму [136, с. 16]». Водночас

А. Сміт наголошував, що «...народ ніколи не відмовлявся сплачувати розумні податки: розумні у їх використанні та розумінні по величині податкового навантаження». На основі цього твердження можемо припустити, що сплата податків здійснюється через керування людиною власними егоїстичними інтересами. Так, якщо співвідношення між сплаченими податками та отриманими послугами доволі високе, то платники погоджуються своєчасно та повною мірою сплачувати податкові платежі навіть за дуже високими ставками.

Вітчизняні науковці (А. Крисоватий, О. Десятнюк, Ю. Іванов) у підручнику «Податкова система» подають приклад Швеції, де рівень оподаткування досягає 57% ВВП, але коефіцієнт співвідношення (K_c) між сплаченими податками та отриманими соціальними послугами близький до 86% [69, с. 108]. Відповідно суттєвого впливу на темпи економічного розвитку

та соціальний добробут громадян високий рівень оподаткування не здійснює через те, що податки сплачуються з максимальною граничною корисністю – 86% і з мінімальною суспільною жертвою – 14%. В Україні коефіцієнт K_c не перевищує 26%. Це свідчить про те, що ефективність використання податкових надходжень в Україні у 3,3 разу нижча, ніж у Швеції [69, с. 108]. Отже, логічним буде висновок, що рівень спротиву щодо повноти та своєчасності сплати податків в Україні, незважаючи на рівень податкового навантаження, є набагато вищим, як мінімум, у 3 рази.

Представники світової економічної думки, що обґрунтовували теорію обміну в оподаткуванні (С. Вобан, Ш. Монтеск'є, Т. Гоббс, О Мірабо та ін.) наголошували, що особистий інтерес є наймогутнішою та руйнівною силою людини [19]. У разі, якщо суспільні інтереси протистоять інтересам індивіда, то він віддає перевагу власним інтересам.

Окремі аспекти, що дають змогу пояснити поведінку платників податків, містяться в дослідженнях представників раннього маржиналізму (Г. Госсен, Й. Тюнен, Ж. Дюпюї, А. Курно). Вони пов'язують поведінку людей та виникнення економічних явищ, використовуючи граничні величини. Г. Госсен у праці «Еволюція законів людської взаємодії» сформулював закони, що широко застосовуються і сьогодні:

- перший закон – корисність певного блага зменшується в міру задоволення таким благом;
- другий закон – раціональне споживання встановлюється за рівності граничної корисності сукупності споживаних благ.

Сплативши податок, платники податків не завжди матимуть можливість задовольнити всі свої потреби. При цьому варто врахувати той факт, що потреби є безмежними, а природні ресурси – обмеженими. Відповідно до поглядів маржиналістів, несплата податків розцінюватиметься як можливість збільшити рівень задоволеності певними благами.

Синтезувати підходи класичної школи та маржиналістів при формуванні «економічної людини» спробували основоположник неокласичного напрямку

економічної теорії А. Маршалл та представники Кембриджської школи Г. Сіджвик і А. Пігу. Вони поєднували антропологічне обґрунтування економічної діяльності із моделлю раціонального максимізатора. Таким чином, платника податків можна розглянути як суб'єкта, який, з одного боку, діє обдуманно, задалегідь вираховуючи вигоди та можливі затрати для їхнього отримання, а з іншого – поводить ся в економічній сфері так само, як і у звичайному житті, тобто не здійснює аналізу результатів власної діяльності наперед, діючи винятково під впливом звичок і традицій. Представники неокласичного напрямку обмежували та не надавали такого значення економічному егоїзму людини. Вона, на думку А. Маршалла, наражає себе на такі прикросі в безкорисливому прагненні забезпечити майбутнє для своєї родини і має також інші альтруїстичні мотиви діяльності, які настільки широко, повсюдно і в усі часи були поширені серед усіх класів, що їхню наявність можна вважати загальним правилом [92, с. 46]. Таким чином, виникають моральні мотиви, що можуть негативно впливати на фіскальну поведінку платника.

Вітчизняні науковці також здійснили дослідження у напрямку пошуку причин виникнення конфлікту інтересів, а також шляхів їхнього подолання (О. Онишко, А. Головач, О. Олейнікова, О. Сидорович, І. Таранов, О. Тимченко та ін.). Погоджуємось із твердженням вітчизняної вченої О. Олейнікової, що цілі платників і держави збігаються лише частково: головною метою платників є отримання максимально можливого прибутку від своєї діяльності, а держава зацікавлена в максимальних фінансових ресурсах для виконання визначених функцій [108, с. 38].

Проблему взаємозв'язку конфлікту інтересів і виникнення податкового боргу висвітлено в дослідженні О. Тимченко. Автор зауважує, що важливим щодо податкового боргу є взаємозв'язок фіскального інтересу держави і ціле покладань суспільства щодо обсягу фінансових ресурсів, які має акумулювати держава, і напрямів їхнього використання [151, с. 23]. Науковець ставить завдання виокремити типи держави з огляду на її фіскальні інтереси та

побудувати моделі взаємовідносин між платником та державою, враховуючи різні варіанти податкової поведінки обох сторін. На основі цього виявити комбінації, за яких фіскальні інтереси суб'єктів податкових відносин є антогонічними, а за яких - найгармонічніше поєднуються [151, с. 25]. Схожі проблеми аналізує І. Таранов. Так, у наукових працях дослідника звертається значна увага на конфлікт інтересів та девіантну поведінку платників податків. Саме така поведінка є причиною виникнення мультифакторного феномена неповної сплати податків [143, с. 58].

На рис. 1.3 відображено причинно-наслідковий зв'язок існування конфлікту інтересів держави і платників податків із процесами та явищами, що внаслідок цього виникли.

Рис. 1.3. Виявлення конфлікту інтересів суб'єктів податкових відносин*

*Джерело: самостійно розроблено автором.

Як зазначалось, вказана проблема не є новою, проте пошуки шляхів її вирішення тривають і надалі. Очевидно і логічно, що основна увага в наукових дослідженнях звертається на можливість і необхідність застосування наявних законних методів і способів запобігання виникненню та недопущення поглиблення таких конфліктів і, як підсумок, для запобігання ухиленню, чи уникненню від оподаткування та податкового боргу.

Разом із тим, у дослідженні основну увагу звернуто на явище податкового боргу. В процесі вивчення цього питання виявлено, що податковий борг доволі неоднорідне явище, а його структурі властиві певні дисбаланси. На наш погляд, такі дисбаланси виявляються через порушення структури податкового боргу (в розрізі податків та зборів; через нерівномірність розподілу податкового боргу за окремими областями); неефективні методи його погашення (превалювання одних методів над іншими, значні витрати на адміністрування податкового боргу та невідповідність податкових надходжень у процесі їхнього застосування); виникнення податкового боргу за суб'єктами оподаткування в процесі узгодження податкових зобов'язань. Їхнє розуміння дасть можливість відобразити реальні проблеми, що виникають при формуванні, існуванні та погашенні податкового боргу в Україні. На нашу думку, комплексна оцінка зазначеної проблеми дасть змогу окреслити нові напрямки та шляхи її вирішення.

Проаналізуємо словниково-довідкову літературу для уточнення понятійного апарату, який будемо використовувати при дослідженні окресленої проблеми. Етимологічне походження поняття «дисбаланс» дає змогу розкрити такий генетичний зв'язок: «баланс» (рівновага) і «дис.» (префікс, що надає поняттю, до якого додається, протилежного або заперечного змісту). Відповідно «дисбаланс» означає порушення/втрату рівноваги. Автори «Економічного словника» Т. Осовська, О. Юшкевич та Й. Завадський визначають, що «баланс» (англ. «balance») – це система взаємопов'язаних показників, які характеризують наявність матеріальних, трудових і грошових

ресурсів та їхнє використання [40]. «Електронний економічний словник» пропонує баланс (франц. «Balance» – «ваги») розуміти як кількісне співвідношення, що складається з двох частин, які мають дорівнювати одна одній, оскільки відображають надходження і витрачання однієї і тієї самої кількості грошей, товару тощо [39]. У «Фінансово-економічному словнику» за редакцією А. Загороднього та Г. Вознюка «баланс» (франц. «balance» – «вага, терези»; лат. «bilanx» – «дві вагові шальки») – це спосіб групування цифрових показників, які характеризують певне явище (зокрема наявність і використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів) через зіставлення або протиставлення окремих його сторін. Баланс, як правило, розробляють у формі таблиці, ліва та права частини якої рівні за числовим значенням. Звідси й походить назва «баланс», що означає «рівновага» [41].

З огляду на зазначене можемо стверджувати, що рівновага і дисбаланс – це діалектично взаємопов'язані протилежності, між якими існує причинно-наслідковий детермінізм: з одного боку, дисбаланс спричинений порушенням рівноваги, а з іншого – він формується на основі порушення рівноваги, тобто є наслідком певних суперечностей, що призводять до її порушення [76, с. 296].

Для того, щоб виявити дисбаланси, що існують у структурі податкового боргу, насамперед побудуємо логічну схему виникнення, існування та погашення податкової заборгованості. Зауважимо, що в напрацюваннях, які на сьогодні опубліковані з даної проблематики, доволі часто упускаються комплексні дослідження податкового боргу як системи. Увага фахівців звертається на виявлення ризиків виникнення, пошук шляхів мінімізації податкового боргу, на можливість погашення та ефективного управління податковою заборгованістю. Вважаємо за необхідне провести ґрунтовне дослідження явища податкового боргу від правових передумов виникнення до використання законно можливих способів та методів його погашення. Так, на рис. 1.4 схематично відображено послідовність виникнення, існування та використання усіх методів погашення податкового боргу.

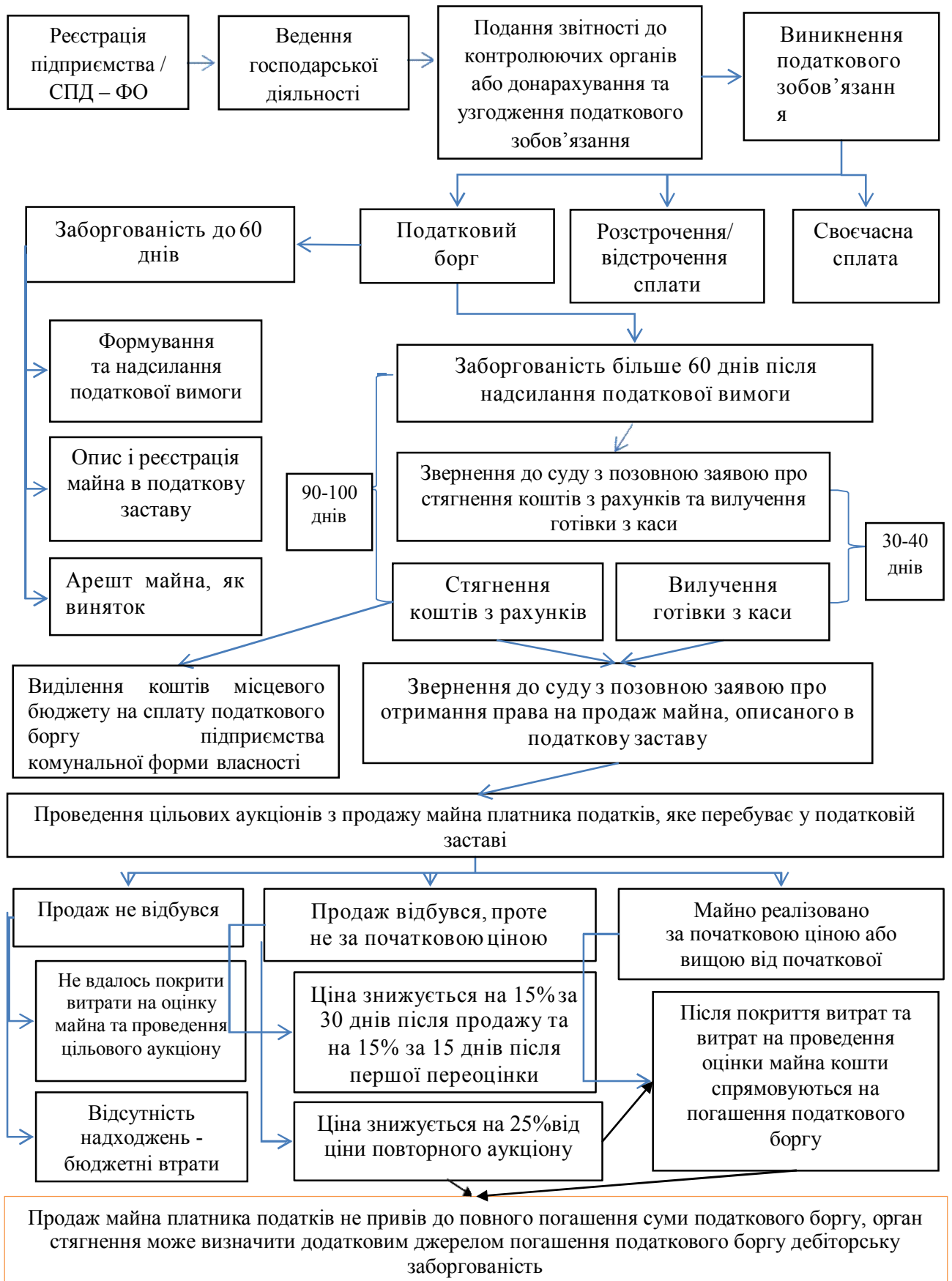

Рис. 1.4. Алгоритм виникнення, існування та погашення податкового боргу*

*Джерело: самостійно розроблено автором.

Детальне вивчення процесів виникнення, існування та погашення податкового боргу дає змогу розробити концептуальні підходи до виявлення його дисбалансів. Так, на основі даних рис. 1.4 можна стверджувати, що виникнення податкового боргу платників податків зумовлено насамперед невиконанням податкових зобов'язань у процесі ведення фінансово-господарської діяльності (в окремих випадках заборгованість за ресурсними платежами, єдиним податком, податком на нерухоме майно може виникати без здійснення діяльності). Здійснення діяльності суб'єктами підприємництва передбачає облік та реєстрацію у фіскальних органах. За підсумками діяльності платники податків зобов'язані подавати податкову звітність у встановленому законом порядку. В результаті її подання в платника виникає податкове зобов'язання, яке вважається узгодженим. Окрім того, податкове зобов'язання може бути узгоджене шляхом його нарахування контролюючим органом у випадках, передбачених чинним законодавством, або узгоджене в судовому порядку. З моменту узгодження податкового зобов'язання платнику надається період (як правило, 10 днів) на добровільну сплату [115]. У протилежному разі виникає заборгованість перед бюджетом.

Погашення такої заборгованості відбувається добровільно платником податків або в примусовому порядку органами стягнення. Так, платник податків має право на погашення податкового боргу самостійно протягом 60-денного періоду від дня надсилання йому податкової вимоги. Протягом цього терміну органи стягнення не застосовують жодних активних дій, окрім вручення податкової вимоги, опису майна, що може бути податковою заставою, реєстрації цієї застави та, як винятковий випадок, арешту активів.

Після закінчення граничного терміну, відведеного законом на самостійне погашення податкового боргу, платник податків не втрачає таке право в майбутньому, однак у такому разі контролюючі органи застосовують примусові заходи щодо стягнення боргу. Вилучення готівки з каси або безспірне стягнення коштів з рахунків боржника можливе лише за наявності рішення суду про право на вилучення коштів або їхнє безспірне стягнення в рахунок погашення податкового боргу [115]. Таким чином, необхідне в цьому разі

рішення керівника фіскального органу та основі ухвали суду про стягнення боргу, а не лише рішення про можливість стягнення боргу готівкою або вилучення певної суми з каси винятково в судовому порядку. Вилученню підлягає тільки готівка на суму податкового боргу. Проте для погашення податкової заборгованості може бути використана готівка, виявлена в касі платника податків, у тому числі в шухлядці реєстратора розрахункових операцій та в інших місцях зберігання коштів. Примусове стягнення ініціює податковий керуючий шляхом подання до банку (особиста доставка працівником контролюючого органу або пересилання поштовим зв'язком) інкасового доручення (розпорядження), оформленого за встановленою формою та згідно з визначеними вимогами щодо її заповнення, не менш ніж у трьох примірниках.

За своєю специфікою існує відмінність в процесах погашення податкового боргу державних і комунальних підприємств. Так, Податковим кодексом України передбачено, якщо сума коштів, отримана від продажу внесеного в податкову заставу майна комунального підприємства, не покриває суму його податкового боргу і витрат, пов'язаних з організацією та проведенням публічних торгів, то існує можливість виділення коштів місцевого бюджету на сплату податкового боргу такого платника податків. Рішення про фінансування таких витрат розглядається на найближчій сесії відповідної ради [115].

У тому разі, коли використання вищевказаних методів не дає можливості погасити податковий борг у повному обсязі, фіскальні органи повторно звертаються до суду. Метою такого звернення є отримання судового рішення на продаж майна підприємства, що перебуває в податковій заставі. Продаж майна платника податків здійснюється на публічних торгах або через торговельні організації. Додатковим джерелом погашення податкового боргу у разі неповного погашення всієї суми боргу може бути визнано дебіторську заборгованість платника податків, термін погашення якої настав та право вимоги якої переведено на органи стягнення. Контролюючі органи звертаються

до суду щодо стягнень коштів з дебіторів платника податків, що має податковий борг, у рахунок погашення цього боргу такого платника.

Якщо ж використання усіх можливих методів погашення податкового боргу не дало результату, приймається рішення щодо списання суми податкового боргу. Списанню підлягає податковий борг, визнаний у законодавчому порядку безнадійним, у тому числі пеня та штрафні санкції, нараховані на такий податковий борг.

З огляду на вищеподане може скластись враження, що процес адміністрування податкового боргу налагоджений, а проблем щодо його скороченням не повинно існувати. Однак ситуація дещо інша, і причиною цього, на нашу думку, є наявність дисбалансів у структурі податкового боргу. При цьому вони виявляються на всіх стадіях: від виникнення до погашення податкового боргу. Отже, існує потреба класифікувати такі дисбаланси. Це сприятиме не лише вдосконаленню теоретичних уявлень про сутність проблеми, а й дасть можливість окреслити практичні рекомендації щодо її вирішення.

Відповідно до завдань дослідження та авторського розуміння суті податкового боргу пропонуємо виокремити такі класифікаційні ознаки дисбалансів податкового боргу:

- дисбаланси податкового боргу в розрізі суб'єктів оподаткування під час узгодження податкових зобов'язань;
- структурні дисбаланси існування податкового боргу;
- дисбаланси адміністрування податкового боргу.

Значну увагу необхідно звернути на дисбаланси, що виникають в розрізі суб'єктів оподаткування під час узгодження податкових зобов'язань. Вони можуть виявлятися двома способами:

- виникнення податкового боргу у разі несплати податкового зобов'язання, що самостійно узгоджене платником податків;
- виникнення податкового боргу через несплату податкового зобов'язання, яке було нараховане контролюючим органом або узгоджене в

судовому порядку.

Дослідження дисбалансів податкового боргу в розрізі суб'єктів оподаткування під час узгодження податкових зобов'язань, а також співвідношення погашення податкового боргу при самостійно узгодженому податковому зобов'язанні та погашення боргу, який нарахований контролюючим органом або узгоджений у судовому порядку, дасть можливість окреслити основні проблеми, які виникають у ході погашення цього боргу. Крім того, аналіз таких дисбалансів дасть змогу з'ясувати, в якому разі платники податків докладають більших зусиль для сплати простроченого зобов'язання.

Для означення змісту структурних дисбалансів податкового боргу уточнимо деякі поняття. Структура (лат. «structūra», англ. «structure», рос. «структура», нім. «struktur») – це взаєморозміщення та певний взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішня будова [11]. Структура системи податкового боргу базується на співвідношеннях, які відображають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими його елементами у процесі зростання суми цього боргу. Структурні трансформації в системі податкового боргу виявляються у формі зміни стану елементів, часток, пропорцій і кількісних характеристик такої системи. Трансформаційні процеси, які нині характеризують розвиток країни та її регіонів, зумовлюють подальші зміни у структурі податкового боргу. Відповідно актуалізуються такі завдання: виявлення тенденцій у зміні структури податкового боргу; визначення проблем, що передбачають реагування інституційного середовища на структурні трансформації податкової заборгованості; обґрунтування шляхів інституційного забезпечення структурних зрушень. З огляду на це важливо оцінити такі основні структурні дисбаланси податкового боргу, які виявляються внаслідок порушення рівноваги:

– по-перше, дисбаланси у розмірах податкового боргу до державного та місцевих бюджетів. Вони спричинені нерівномірністю розподілу податкових надходжень між рівнями бюджетної системи. Крім того, нерівномірність податкового боргу між бюджетами різних рівнів впливає на виникнення такого явища, як вертикальні та горизонтальні фіскальні дисбаланси. Автори праці «Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень» П. Круш та О. Кожем'яченко поняття «вертикальні фіскальні дисбаланси» трактують як невідповідність між обсягами фінансових ресурсів того чи іншого рівня влади, регіонального або місцевого, і обсягами завдань та обов'язків, які на нього покладаються в процесі розподілу компетенції між центральною, регіональною і місцевою владою. Горизонтальні фіскальні дисбаланси передбачають, на думку науковців, різні фінансові можливості для надання соціальних послуг на територіальних утвореннях одного рівня [82]. З огляду на запропоноване трактування вищезазначених дефініцій можна стверджувати, що нерівномірність розподілу податкового боргу відповідно до окремих бюджетів лише посилює такі фіскальні дисбаланси;

– по-друге, дисбаланси податкового боргу за основними податками. Виникнення таких дисбалансів зумовлено місцем та роллю податку в обсязі бюджетних надходжень, а також специфікою його адміністрування;

– по-третє, дисбаланси в обсягах податкового боргу відповідно до регіонів. Їхнє існування, на нашу думку, зумовлено не лише розміром конкретного регіону, а й багатьма іншими факторами, характеристику яких можна отримати після проведення аналізу показників заборгованості за регіонами;

– по-четверте, дисбаланси розмірів податкового боргу залежно від статусу, в якому він перебуває.

Зазначимо, що складність процесу адміністрування податкового боргу зумовлює також наявність відповідних дисбалансів. Для з'ясування суті

дисбалансів адміністрування податкового боргу уточнимо зміст поняття «адміністрування». У словниково-довідковій літературі вітчизняні науковці трактують адміністрування, як управління, керування, завідування [6, с. 14]; організаційно-розпорядчу діяльність менеджерів й органів управління (аналог керівництва у дещо вузчому розумінні) [79, с. 8]. У перекладі з лат. «administrate» означає керувати за допомогою наказів, бюрократично, не враховуючи думки про сутність справи [96, с. 14]. В «Економічній енциклопедії» за редакцією С. Мочерного адміністрування визначено як управлінська діяльність керівників і органів управління, яка здійснюється здебільшого через накази, розпорядження [38, с. 40]. Загалом адміністрування податків розуміють як сукупність взаємопов'язаних управлінських процедур, операцій та функцій прикладного характеру, які здійснюють органи виконавчої влади в неперервному циклічному процесі реалізації податкової політики держави з метою забезпечення мобілізації податків і податкових платежів до централізованих фондів грошових коштів держави та органів місцевого самоврядування [79, с. 16].

Трактування поняття «адміністрування податкового боргу», на наш погляд, передбачає використання на законних підставах уповноваженими органами стягнення всіх можливих методів і механізмів зменшення абсолютної та відносної сум заборгованості платників податків перед бюджетами всіх рівнів. На основі запропонованого визначення можна виокремити такі дисбаланси адміністрування податкового боргу:

– відповідно до способів погашення податкового боргу, що виявляються через нерівномірність погашення податкового боргу шляхом самостійного його погашення платниками податків і через застосування заходів примусового стягнення;

– щодо методів погашення податкового боргу:

а) вилучення готівки з каси;

- б) стягнення безготівкових коштів із рахунків боржника;
- в) продаж майна, що перебуває в податковій заставі;
- г) стягнення простроченої дебіторської заборгованості платника податків, в якого наявний податковий борг;
- д) виділення коштів з міського бюджету на погашення податкового боргу комунального підприємства;
- е) взаємозалік переоплат за податками та зборами платника податків для погашення його податкового боргу;
- є) відстрочення/розстрочення суми податкового боргу;
- ж) списання безнадійного податкового боргу.

Проведений теоретичний аналіз дає змогу запропонувати новий підхід у дослідженні проблем податкового боргу через виявлення його дисбалансів (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Дисбаланси податкового боргу та їхня структуризація*

*Джерело: самостійно розроблено автором.

Отже, сутність дисбалансів податкового боргу пропонуємо розуміти насамперед як невідповідність між обсягами податкового боргу в розрізі суб'єктів оподаткування у процесі узгодження їхніх податкових зобов'язань, суперечностей у структурі формування податкового боргу, а також незрівноваженості способів і методів його погашення.

Виявлені дисбаланси, характерні для податкового боргу, відображають його внутрішні проблеми. Однак податковий борг не є абстрагованою величиною, а перебуває у взаємодії із загальноекономічними процесами. Так, існування значних розмірів податкового боргу насамперед впливає на макроекономічні показники (доходи, видатки зведеного бюджету, ВВП, сукупні попит та пропозицію, інфляцію, грошову масу, рівень безробіття та ін.). З іншого боку, порушення таких показників відповідно позначається на виникненні та зростанні податкового боргу. Таким чином, припускаємо існування тісного взаємозв'язку і взаємозалежності між макроекономічною стабільністю та дисбалансами податкового боргу, що потребує детального дослідження.

1.3. Взаємозалежність між дисбалансами податкового боргу та макроекономічною стабільністю

Макроекономічна стабільність давно виступає об'єктом досліджень багатьох учених економістів. Значну увагу проблемам досягнення макроекономічної стабільності приділено в роботах: Л. Вальраса, Д. Рікарда, Дж. М. Кейнса, Дж. С. Міля, Р. Солоу, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Р. Харрода, М. Фрідмана. Також, проблеми порушення макроекономічної стабільності досліджуються сучасними економістами серед яких Л. Абалкін, В. Базилевич, К. Базилевич, Г. Башнянин, А. Грязнова, О. Беляєв, В. Лановий, С. Панчишин В. Полтерович, А. Рязнова, та ін.

Стабільність можна визначити як довготривалу макроекономічну збалансованість [84]. Окремі автори визначають стабільність як досягнення такого стану економічної системи, який може підтримуватися тривалий час за допомогою властивих їй регулюючих засобів [84]. Таким чином, економічну стабілізацію слід розглядати не як стан, а як стратегічний процес, що полягає у наближенні до економічної стабільності. Стабілізація є комплексним поняттям, що враховує стан усіх без винятку складових економічної системи. За умови визначення економічною політикою держави критерієм стабілізації недостатньої кількості конкретних економічних показників неминучим є наростання макроекономічних диспропорцій. Стабілізаційна політика впливає на поведінку усіх економічних суб'єктів, а відтак на ефективність функціонування національної економіки [4, с. 124].

На думку професора В. Ланового макроекономічна стабільність – це сталість фінансово-грошових параметрів національної економіки в часі [84].

С. Будаговська та І. Луніна під макроекономічною стабільністю розуміють складну комбінацію внутрішньо- та зовнішньо-орієнтованих заходів, які, відбиваючи діалектику частини й цілого, визначають сутнісні особливості ендогенних соціально-політичних і економічних акцій у конкретний момент розвитку економічної системи на інноваційних засадах [99, с. 48]. Звідси, сутність досягнення макроекономічної стабільності полягає в подоланні макроекономічної незбалансованості. Ми вважаємо, що невпинне зростання податкового боргу посилює таку незбалансованість і призводить до розбалансування окремих макроекономічних показників (серед таких показників першочергове місце належить доходам та видаткам держбюджету, сукупному попиту та сукупній пропозиції, ВВП, темпам інфляції, рівню безробіття). Окрім того, нестабільність макроекономічних показників негативно впливає на посилення дисбалансів податкового боргу, що зумовлює зростання його обсягів.

Головною передумовою досягнення макроекономічної стабільності є зростання макроекономічних показників, та досягнення рівноваги між сукупним попитом та сукупною пропозицією на трьох ринках: товарному,

грошовому та ринку праці. У цьому контексті класики економічної думки (А.Сміт, Ж.-Б. Сей, Д.Рікардо, Л. Вальрас) не припускали порушення рівноваги в довгому періоді. Вони стверджували, що попит і пропозиція врівноважуються виключно завдяки дії ринкових механізмів, а держава повинна виконувати лише функцію наглядача «нічного сторожа». Ключовим механізмом врівноваження вважалась ціна. Згідно з класичною теорією механізм процентної ставки, гнучких товарних і ресурсних цін надає ринку здатність автоматично підтримувати повну зайнятність в економіці.

У свою чергу Ж.-Б. Сей (1767-1832 рр.) обґрунтовував, що порушення економічної рівноваги неможливе через те, що пропозиція сама породжує собі попит. В своїх дослідженнях науковець переконував, що рецесії не виникають через невідповідність попиту або недостатність грошей. Зокрема, як зазначав Ж.-Б. Сей виробництво надає виробникам необхідні ресурси щоб споживати те, що вироблено, а відтак, споживання зростатиме, коли зростатиме виробництво [192]. З цієї причини, добробут має підвищуватись завдяки стимуляції виробництва, а не споживання. Іншим наслідком закону Сея є те, що збільшення кількості грошей лише породжує інфляцію, адже збільшення реальних обсягів грошової маси без відповідного зростання виробництва продукції не збільшує споживання. Щодо податків, то їх Ж.-Б.Сей розглядав як неминуче зло. Тому, згідно цієї позиції несплата податків буде вважатись позитивним явищем, адже такі кошти будуть спрямовуватись на розвиток виробництва таким чином збільшуючи пропозицію. Відтак, ми не можемо обґрунтувати вплив податкового боргу на макроекономічну стабільність, притримуючись класичної економічної теорії.

Протилежної позиції щодо догми класиків притримувався основоположник державного регулювання та засновник кейнсіанства Дж. М. Кейнс. Він визнавав, що ринкові механізми неспроможні самостійно забезпечити макроекономічну рівновагу. Свою точку зору науковець аргументував існуванням затяжних економічних криз (1788–1792 рр. – економічна криза у Франції; 1825 р. – перша міжнародна фінансова криза; фондова криза в Англії; 1836 р. – фондова криза в Європі; 1857 р. – перша

світова економічна криза; 1861 р. – валютна криза в США; 1907 р. – криза фондової біржі в Нью-Йорку, 1914 р. – міжнародна фінансова криза; 1920–1922 рр. – світова економічна криза; 1929-1933 рр. – велика депресія), серед яких значну увагу було приділено дослідженню великої депресії, під якої настав 1929–1933 рр. Існування таких криз на думку Дж. Кейнса спростовує твердження проте, що порушення між сукупним попитом та сукупною пропозицією є неможливе в довгому періоді через гнучкість цін. Пропозиція не породжує собі попит, а економічна рівновага порушується. Висновок Дж. Кейнса ґрунтується на тому, що ринкова економіка не в змозі ефективно функціонувати без втручання держави. Звідси, держава шляхом чітко визначених активних дій має втручатись в економічні процеси задля відновлення макроекономічної стабільності.

Як уже зазначалось в класичному переконанні під макроекономічною стабільністю розуміли рівність попиту та пропозиції, а також постійне зростання макроекономічних показників. Проте, кейнсіанською теорією порушення макроекономічної стабільності пояснювалось через відсутність ефективного сукупного попиту який би відповідав сукупній пропозиції. В такому разі виникає надлишок товарів та криза перевиробництва. Наслідком цього, на думку Дж. М. Кейнса, буде рецесійний розрив, тобто існуюча пропозиція товарів не забезпечена відповідним попитом. Так основні постулати кейнсіанської теорії зводились до:

- ставки заробітної плати, процента та ціни не є гнучкими. У короткотерміновому періоді вони нееластичні;
- суб'єкти економіки далеко не завжди є раціональними;
- гроші не просто облікова одиниця, а елемент багатства, який впливає на реальний сектор економіки;
- визначальним для долі економічної системи є не ринок праці (як у неокласиків), а ринок благ [89, с. 365];

Економічна система прагне до повної зайнятості, але ринок не здатний автоматично забезпечити рівновагу саме за умови природного рівня і тому, необхідно державне втручання в економіку. Сукупний попит чинить

вирішальний вплив на економіку та на відновлення макроекономічної стабільності. Для того, щоб досягнути такої стабільності Дж. М. Кейнс пропонував стимулювати сукупний попит, який би відповідав сукупній пропозиції. Цього можна було б досягнути шляхом збільшення видатків державного бюджету, а також маніпулювання податковими ставками. Саме кейнсіанські «напрацювання» кореспондують із нашою проблемою, адже існування податкового боргу є передумовою недоотримання бюджетних коштів та невиконання бюджетів усіх рівнів. Відтак, можливості держави згідно із Кейнсіанською моделлю щодо збільшення державних закупівель та стимулювання сукупного попиту в момент кризи перевиробництва через видатки бюджету будуть обмеженими. Графічна інтерпретація зазначеного наведена на рис. 1.6.

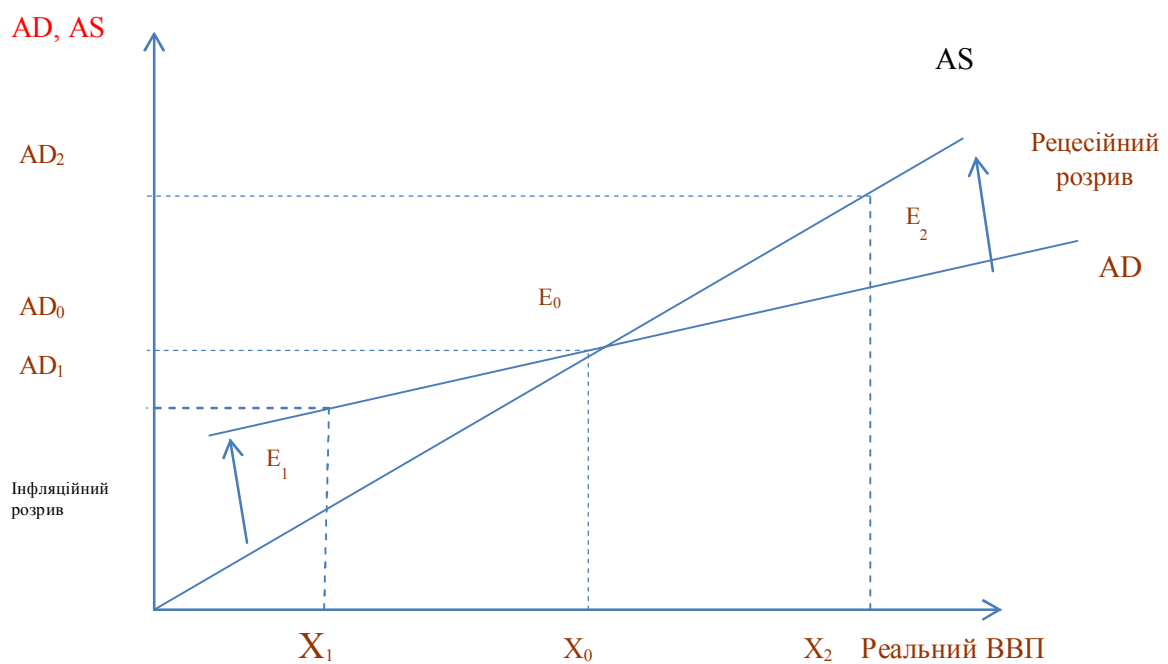

Рис. 1.6 Вплив податкового боргу на досягнення макроекономічної рівноваги*

*Джерело: самостійно побудовано автором.

Нехай пряма AD відображає сукупний попит який в даний момент існує в економіці, а пряма $AD=X_0$ рівноважний стан. Таким чином E_0 – точка рівноваги. Рівновага встановлена при виробництві обсягу продукції X_0 та попиту, який встановлений на рівні AD_0 . У разі збільшення обсягів виробництва до точки X_2 рівновага буде порушена, а сукупний попит буде «відставати» від сукупної пропозиції. Наслідком цього буде рецесійний розрив. В такому разі відповідно до Кейнсіанської теорії податковий борг чинитиме негативний вплив, адже скоротить можливості держави стимулювати попит через державні закупівлі.

Припустимо, що рівень виробництва скоротився і обсяг реального ВВП перемістився з точки X_0 в точку X_1 . В такому разі сукупний попит перевищує сукупну пропозицію, виникає інфляційний розрив. Якщо ж платники спрямовуватимуть несплачені податки на споживання, то таким чином ще більше збільшать попит та посилять нестабільність. Держава в даній ситуації може маніпулювати податковими ставками. Зокрема необхідно знизити ставки податків аби стимулювати пропозицію товарів та послуг або збільшити податкові ставки на споживання щоб зменшити сукупний попит та відновити рівновагу.

Однак, на нашу думку, неможливо стверджувати, про однозначний негативний вплив податкового боргу на макроекономічну стабільність. Обґрунтуємо свої припущення опираючись на самі положення кейнсіанської теорії. Стабільне зростання ВВП залежить від зростання обсягів споживання, інвестицій, державних закупівель, чистого експорту (експорт за мінусом імпорту). Несвоєчасно сплачені податки та збори, як ми уже зазначали, обмежують можливості держави стимулювання сукупного попиту через збільшення державних закупівель, але водночас вони виступатимуть додатковим доходом платника податків. Такий дохід може ними

використовуватись на споживання (C) та заощадження (S). Основний психологічний закон згідно Дж. Кейнса полягає в тому, що люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання із зростанням доходу, але не в тій же мірі, в якій росте дохід [72, с. 298]. Розподіл додаткового доходу буде визначатись через співвідношення граничних показників: MPC - гранична схильність до споживання та MPS - гранична схильність до заощадження, які в сумі рівні 1. Зростання граничної схильності до споживання призведе до розкручення ефекту мультиплікатора-акселератора видатків.

Припустімо, що платники податків які отримали додатковий дохід в разі несвоєчасної сплати податків та зборів, повністю використовують його на споживання та інвестиції. Окрім того, сьогоднішні реалії використання бюджетних коштів постійно сигналізують нам про потенційні загрози:

- неефективний перерозподіл бюджетних видатків. На нашу думку, підтримка низькорентабельних галузей за рахунок державних коштів може не призвести до очікуваного ефекту. Відтак такі видатки не призведуть до зростання обсягів виробництва, а навпаки до посилення кризових процесів через відсутність належного фінансування більш продуктивних галузей економіки;

- нецільове використання бюджетних ресурсів; корупційна складова. Бюджетні ресурси доволі часто розкрадаються.

З огляду на вище описані явища ми можемо припустити, що в окремих випадках додатковий дохід який виник у платників податків, вони зможуть використати ефективніше як би це зробили державні органи.

В протилежному разі якщо попит перевищує пропозицію, то несплачені податки можуть бути спрямовані переважно в інвестиції. В такому разі боржники можуть чинити позитивний вплив на зростання обсягів виробництва, а заодно на відновлення макроекономічної рівноваги

З огляду на висловленні нами припущення, податковий борг може мати позитивний вплив на зростання обсягів ВВП. Проте, в реальності навряд чи така ситуація можлива, адже додатковий дохід ніколи повною мірою не витратиться на споживання або інвестиції через існування заощаджень. Жодна людина не відмовиться спрямовувати частку своїх доходів у заощадження, а тим більше якщо нею не задоволені першочергові потреби.

Альтернативою кейнсіанству стала нова теорія яка отримала назву монетаризм. Мілтон Фрідман (1912-2006 рр.) засновник даного напрямку в економічній теорії обґрунтовував, що кількість грошей в обігу є визначальним фактором формування господарської кон'юнктури та існує прямий зв'язок між зміною маси грошей в обігу та величиною валового й національного продуктів.

Згідно даної теорії сукупний обсяг продукту та рівень цін змінюються в залежності від зміни пропозиції грошей, а, отже, досягнення безінфляційного зростання економіки вимагає контролю за обігом грошової маси. Відтак, опираючись на основні постулати даної теорії, ми не можемо прояснити вплив податкового боргу на досягнення макроекономічної стабільності. Проте, нас цікавлять теорії, що виникли на засадах монетаризму. Це так звані нові доктрини та школи, що дотримуються ліберальних поглядів, розвивають їх та пристосовують до сучасних вимог серед яких теорія «економіки пропозиції».

А. Лаффер обґрунтовував теорію пропозиції. Постулати даної теорії зосереджувались не на грошовому, а на податковому регулюванні. Спільною рисою для них була розробка пропозицій щодо скорочення бюджетних асигнувань на соціальні потреби. Це може бути стимулом зростання зайнятості населення. Суть його теорії прояснялась через дослідження, які ґрунтувались на аналізі співвідношення величини ставок податків і державних доходів. Такий аналіз дав можливість встановити певну взаємозалежність яку часто називають як «ефект Лаффера» (рис. 1.7).

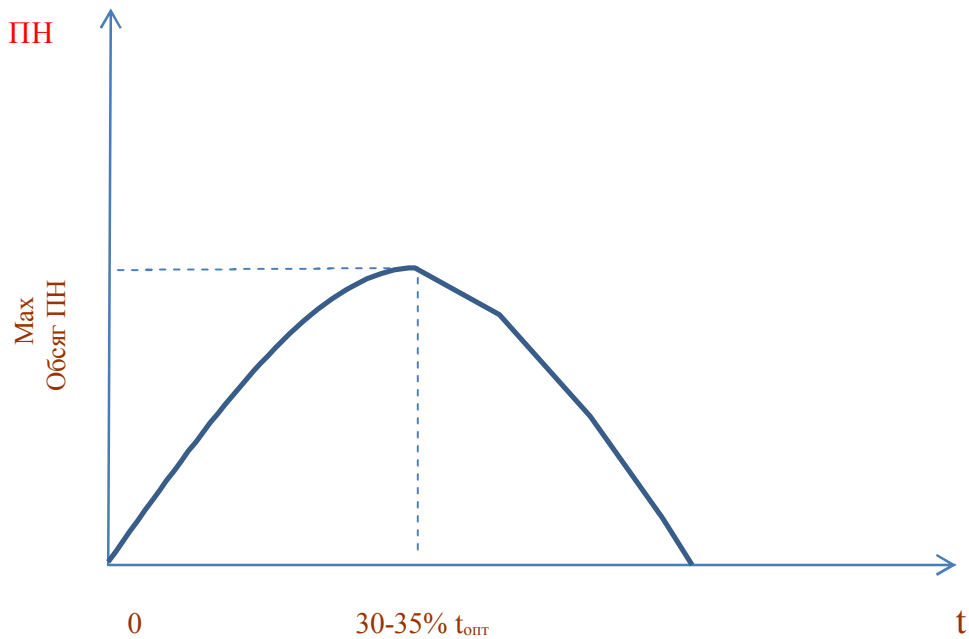

Рис. 1.7 Крива А. Лаффера. Взаємозалежність між обсягами податкових надходжень та розміром податкової ставки

А. Лаффер обґрунтовував, що між обсягами податкових надходжень до бюджету та розміром податкової ставки існує взаємозалежність. Так підвищення рівня оподаткування буде сприяти зростанню податкових надходжень. Однак, таке зростання можливе лише до певного моменту. Коли податкова ставка буде занадто високою платники податків будуть втрачати стимули до нарощення виробництва, а відтак обсяги податкових надходжень знизяться. Оптимальний рівень оподаткування згідно теорією А. Лаффера не повинен перевищувати 30-35% ($t_{\text{опт}}$). Вчений доводив, що зниження ставок оподаткування стане передумовою для розвитку підприємництва, виходу із тіні окремих сфер бізнесу та розширення податкової бази. Це в свою чергу призведе до зростання обсягів бюджетних надходжень. Керуючись такою логікою ми можемо припустити, що зниження рівня оподаткування могло б стати передумовою недопущення виникнення податкового боргу. Окрім того, кошти отримані внаслідок зниження рівня оподаткування можуть бути спрямовані на погашення уже існуючої заборгованості. Однак, це не завжди так через існування так званого ефекту «Храповика». Психологічно дане явище ілюструється формулою «До хорошого звикаєш набагато швидше, ніж відвикаєш від нього» Таким чином якщо в платника виробилась стійка

поведінка не сплачувати податки та збори, то для чого сплачувати хоча б якісь податки якщо цього можна взагалі не робити, а покарання можна уникнути. Тому, можна припустити, що зниження рівня оподаткування не завжди призведе до скорочення суми податкового боргу.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що існування податкового боргу чинить негативний вплив на показники макроекономічної стабільності. Важливо акцентувати увагу на тому, чи впливає порушення макроекономічної стабільності на виникнення та зростання податкового боргу. Прямий чи опосередкований вплив здійснює макроекономічна нестабільність на виникнення податкового боргу по податках та зборах.

Відсутність макроекономічної стабільності, це насамперед порушення основних макроекономічних показників, серед яких ключову роль відведено ВВП, рівню інфляції, сальдо торгового балансу, рівню безробіття. Оскільки ВВП є джерелом сплати податків та зборів, тому зміна його обсягів та темпів зростання здійснює відчутний вплив на сплату податкових зобов'язань. Однак, стверджувати про прямий взаємозв'язок між макроекономічною стабільністю та своєчасною сплатою податкових зобов'язань не завжди доцільно, адже такий взаємозв'язок може бути прямим та опосередкованим. Порушення макроекономічної стабільності напряду буде впливати на виникнення та зростання обсягів податкової заборгованості з наступних податків та зборів: податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, рентна плата, єдиний податок, екологічний податок (рис. 1.8). Це обумовлено внутрішніми особливостями даних податкових платежів. Зокрема, механізм нарахування зобов'язання з ПДВ передбачає використання методу першої події. Суть методу нарахування полягає в тому, що зобов'язання у платника податку виникає (окрім комунальних підприємств, що постачають теплову енергію, газ природний (крім скрапленого) надають послуги з водопостачання, водовідведення, чи послуги, які включається до складу квартирної плати чи плати за утримання житла, фізичним особам, бюджетним установам, не зареєстрованим як платники податку) у момент зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку, або в

момент відвантаження товарів, а в разі експорту товарів - дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України [117]. Таким чином, непогашення дебіторської заборгованості не є підставою для несплати податкового зобов'язання. Щодо інших податків, то отримання збитків внаслідок макроекономічної нестабільності не є підставою для несвоєчасної сплати цих податків та зборів.

Рис. 1.8 Вплив макроекономічної нестабільності на виникнення податкового боргу за окремими податками та зборами*

*Джерело: розроблено автором самостійно

На основі рис. 1.8. відзначено, що в окремих випадках вплив на виникнення та зростання податкової заборгованості буде опосередкований, зокрема з сплати податку на прибуток підприємств та акцизного податку.

Так якщо платник не отримує прибутку в результаті здійснення своєї діяльності то і податкових зобов'язань в нього не виникати. В протилежному разі – отримання позитивного фінансового результату та своєчасного подання податкової декларації передбачає сплату самостійно визначеного та узгодженого податкового зобов'язання в терміни передбачені чинним законодавством. Однак в результаті існування заборгованості по іншим податкам та зборам через порушення економічної стабільності, платник податків може несвоєчасно сплатити суму такого зобов'язання. Щодо акцизного податку то, в силу специфіки нарахування та сплати даного податку порушення макроекономічної стабільності не може напряму впливати на виникнення податкового боргу. Винятком може стати лише відсутність погашення платником податкового векселя. Однак в такому разі зобов'язання із сплати податкового зобов'язання покладається на банк, який здійснив аваль векселя.

З огляду на проведений нами аналіз можна стверджувати, що між податковим боргом та макроекономічною нестабільністю існує тісний взаємозв'язок. Так виникнення та зростання обсягів податкового боргу може призвести до поглиблення макроекономічної нестабільності. В свою чергу така нестабільність прямо або опосередковано призводить до поглиблення дисбалансів податкового боргу та зростання обсягів заборгованості платників податків перед бюджетами усіх.

Висновки до розділу 1

Проблему податкового боргу нині не можемо вважати новою, однак погляди представників науки та влади щодо можливих шляхів її подолання доволі часто не збігаються. Першопричиною таких розбіжностей є розуміння суті цього поняття. Проведене дослідження дало змогу сформулювати зміст

податкового боргу, який доцільно розуміти як усвідомлене невиконання у встановлений термін узгодженого податкового зобов'язання (в тому числі штрафна санкція) платником податків перед бюджетами всіх рівнів та пеня за її наявності.

В ході дослідження сформовано системний підхід до визначення дисбалансів податкового боргу, який базується на комплексному врахуванні таких факторів:

– по-перше, поведінка платників податків яка формується насамперед під впливом існування протилежно спрямованих інтересів держави, що намагається мобілізувати максимальну суму податків, та самого платника, який прагне зменшити суму, що підлягає сплаті до бюджету. Відповідно виникає конфлікт інтересів власників капіталу та держави з приводу справляння податків. Неузгодженість інтересів часто зумовлює виникнення податкового боргу. Логічним є висновок, що причини виникнення податкового боргу, з одного боку, генеруються державою, а з іншого – платниками податків;

– по-друге, дисбаланси податковому боргу, що позбавляють можливості своєчасно реагувати на його виникнення з метою зменшення обсягів. Класифікацію цих дисбалансів здійснено за такими ознаками: дисбаланси податкового боргу відповідно до суб'єктів оподаткування у процесі узгодження податкових зобов'язань, структурні дисбаланси існування та дисбаланси погашення податкового боргу. Запропоновані підходи до виявлення дисбалансів податкового боргу є основою для їхньої комплексної оцінки та моніторингу способів і методів погашення податкової заборгованості в Україні. Проведення оцінки дисбалансів податкового боргу дасть можливість окреслити ефективні шляхи їхнього врегулювання і як підсумок, зменшити обсяги податкової заборгованості, результатом чого є своєчасне виконання дохідної частини бюджетів усіх рівнів;

– по-третє, наявність внутрішніх проблем характерних для системи податкового боргу. Податковий борг перебуває у взаємодії із

загальноекономічними процесами. Існування значних його розмірів насамперед впливає на макроекономічні показники (доходи, видатки зведеного бюджету, ВВП, сукупний попит та сукупну пропозицію, інфляцію, грошову масу, рівень безробіття та ін.) в державі. Порушення таких показників генерує виникнення та зростання обсягів податкового боргу, що відповідно вказує на наявність взаємозв'язку між макроекономічною стабільністю та дисбалансами податкового боргу.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [160; 161; 163; 166; 176; 177; 178; 179].

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ СУЧАСНИХ ДИСБАЛАНСІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В УКРАЇНІ

2.1. Діагностика впливу макроекономічних показників на динаміку податкового боргу

Стратегічні орієнтири розвитку України спрямовані на вихід із системної кризи і стабілізацію соціально-економічного стану. Сьогодні наша держава чітко визначилась з вектором міжнародного розвитку, вибравши поміж усіх можливих сценаріїв економічну співпрацю з країнами Європейського Союзу.

Однак, незважаючи на самостійність, понад двадцять років українська економіка не характеризується стабільністю та поступовим розвитком. Зокрема, зростання обсягів номінального валового внутрішнього продукту відбувається дуже повільними темпами. Реальний ВВП, за підсумками 2014 р., зменшився на 6,8% відповідно до величини аналогічного показника попереднього періоду. Крім того, нестабільність темпів інфляції, від'ємне сальдо торгового балансу, зростання обсягів державного боргу, високий рівень безробіття, нестабільність валютного курсу призводять до виникнення загальноекономічних дисбалансів. Це водночас зумовлює скорочення бази оподаткування та невиконання державного бюджету як за доходами, так і за видатками. Дисбаланс доходів і видатків державного бюджету спричиняє дефіцит бюджету. Відповідно уповільнення темпів економічного зростання призводить до зменшення обсягів податкових надходжень. У такому разі існування значних обсягів податкового боргу лише посилює негативні економічні коливання. З огляду на це припускаємо, що макроекономічна нестабільність впливає на обсяги, структуру та динаміку податкового боргу. Позаяк встановлення економічної рівноваги та макроекономічної стабільності є не тільки загальною передумовою

поступального та стійкого розвитку держави, а й необхідною передумовою конструктивного вирішення практичних завдань, що виникають у процесі погашення податкового боргу. Не виокремлюючи причин, що призводять до порушення економічної рівноваги та виникнення дисбалансів економічної системи, у дослідженні намагатимемось здійснити оцінку їхнього впливу на зростання обсягів податкового боргу в державі. Зауважимо, що значне збільшення податкового боргу певною мірою впливає на стабільне зростання макропоказників.

Макроекономічну стабільність часто розуміють як множину станів економічної системи держави, що характеризуються стійкими рівновагою та зростанням [3, с. 7]. Відповідно стійку рівновагу вітчизняний науковець Ю. Баженова розуміє як такий стан соціально-економічної системи, що характеризується збереженням під впливом зовнішніх факторів її властивостей та системоутворюючих зв'язків між підсистемами, які перебувають у неперервному русі. Стійке зростання спостерігається у тому разі, якщо флуктуації підсистем переходять поріг стійкості системи загалом. При цьому стійке зростання характеризується темпами росту економіки, що мають винятково позитивні значення. Стійкий економічний розвиток визначається як зміна одного рівноважного стану іншим шляхом протидії руйнуючим внутрішнім і зовнішнім факторам [3, с. 7]. З огляду на зазначене зауважимо, що розуміння макроекономічної стабільності полягає у сталості таких показників, як темп інфляції, дефіцит державного бюджету, курс валют, рівень безробіття, рівень державного боргу протягом довгострокового періоду та невинного зростання реального ВВП і додатного сальдо торгового балансу.

Зазначимо, що вітчизняні науковці здійснили спробу провести аналіз впливу податкового боргу на стан основних макропоказників. Зокрема, серед наявних досліджень чільне місце відведено працям О. Тимченко [151–153]. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних дослідників, зауважимо, що в їхніх розробках оминається дослідження впливу стану макроекономічних показників на обсяги та структуру податкового боргу. Вважаємо, що

податковий борг необхідно розглядати як одну із складових макроекономічних процесів, оскільки він не лише здійснює вплив на основні макропоказники, а й сам зазнає впливу через їхню нестабільність.

Динаміку обсягів валового внутрішнього продукту та податкового боргу відображають дані табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Динаміка обсягів ВВП та податкового боргу (без банкрутів) в Україні
впродовж 2003–2014 рр.***

млн. грн.

Рік	Сума податкового боргу на кінець року	Приріст (абсолютний)	ВВП (номінальний)	Приріст (абсолютний)
2003	14131,1	—	267344	—
2004	8803,8	–5327,3	345113	77769
2005	9402,1	598,3	441452	96339
2006	7783	–1619,1	544153	102701
2007	6324,1	–1458,9	720731	176578
2008	7546,1	1222	948056	227325
2009	10089,1	2543	913345	-34711
2010	14237,7	4148,6	1082569	169224
2011	8046,9	–6190,8	1302079	219510
2012	9309,7	1262,8	1411238	109159
2013	10735,9	1426,2	1454911	43673
2014	26851,3	16115,4	1566728	11181

*Джерело: розраховано та складено на основі [14; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Беручи до уваги показники наведені в табл. 2.1, можна стверджувати про відсутність чітко вираженої тенденції в обсягах податкового боргу. Впродовж аналізованого періоду розміри податкового боргу зазнавали значних змін як у бік його зменшення, так і навпаки. Так, якщо в 2003 р. обсяг податкового боргу становив 14131,1 млн. грн., то через рік він зменшився на 5327 млн. грн. У період 2004–2008 рр. динаміка податкового боргу мала стрибкоподібний характер без вираження чіткої тенденції. Впродовж 2008–2010 та 2012–2013 рр. показники податкового боргу суттєво зростали. Однак у 2007 та 2011 рр. обсяги

боргу, навпаки, зменшилися, зокрема на 1458,9 та 6190,8 млн. грн. відповідно (дод. Б). Упродовж 2014 р. спостерігаємо значне зростання обсягів податкової заборгованості, яка наприкінці року становила 26851,3 млн. грн. Щодо обсягу ВВП зазначимо, що впродовж аналізованого періоду він невпинно зростає, за винятком 2009 р. (скорочення його обсягів становило -34711 млн. грн.), що пов'язано із піком світової фінансової кризи.

Отже, аналіз абсолютних показників не дає об'єктивних підстав стверджувати про відсутність або наявність будь-яких зв'язків між обсягами валового внутрішнього продукту та податкового боргу в Україні. Необхідно проаналізувати відносні показники, що дасть змогу зробити відповідні висновки. На рис. 2.1 відображено співвідношення податкового боргу щодо ВВП.

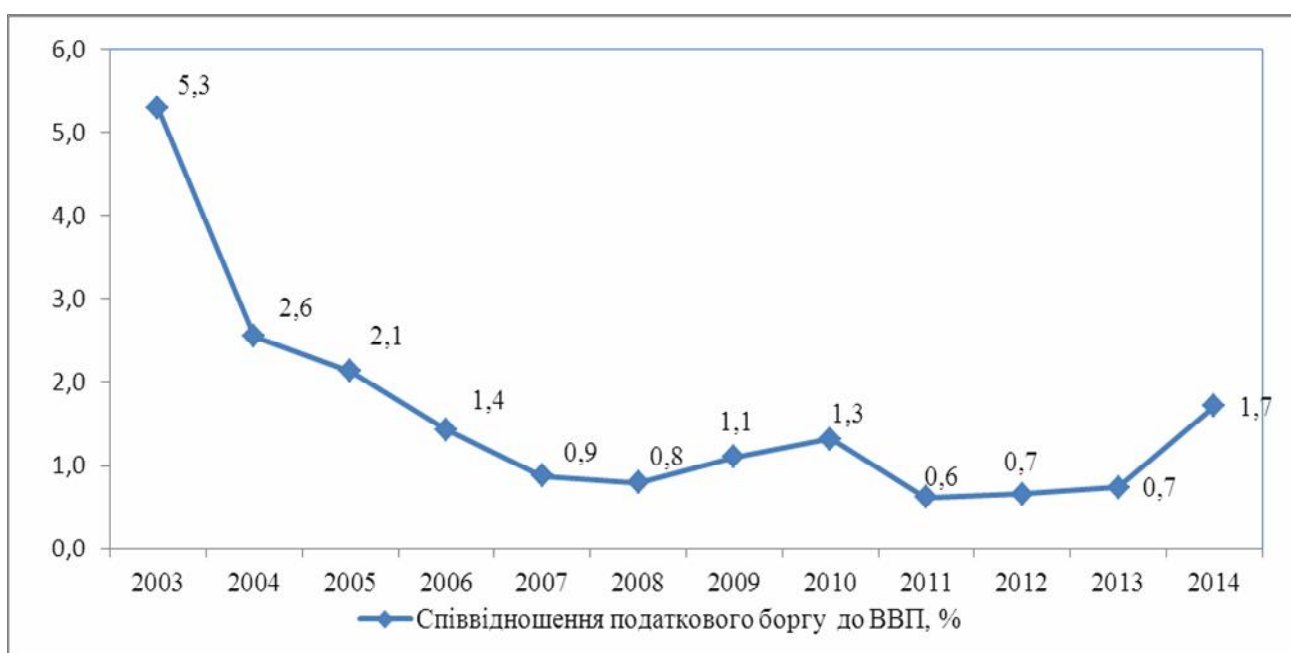

Рис. 2.1 Питома вага податкового боргу у ВВП в Україні впродовж 2003–2014 рр., %*

*Джерело: розраховано на основі [[14; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

У 2003 р. питома вага податкового боргу у ВВП перевищувала 5%. З 2004 р. простежується тенденція до її зниження. Так, якщо в 2004 р. вона становила 2,6%, то в 2008 р. – лише 0,8%. У період світової фінансової кризи показник співвідношення податкового боргу до ВВП дещо підвищився і

становив 1,1% у 2009 р. та 1,3% протягом 2010 р. Після цього частка боргу впродовж 2011–2013 рр. до ВВП коливалась у межах 0,66–0,7%. В 2014 р. через суттєве зростання обсягів податкового боргу та скорочення темпів зростання ВВП частка податкового боргу у ВВП становила 1,7%, що є максимальним значенням, починаючи з 2006 р. Аналіз показників, наведених на рис. 2.1, вказує на зменшення частки податкового боргу щодо ВВП, однак не демонструє взаємозв'язку між зміною обсягів реального ВВП та податкового боргу. Крім того, дані табл. 2.1 свідчать про різні тенденції в динаміці обох показників, зокрема про циклічність податкового боргу та стабільність зростання номінального ВВП. Зазначимо, що зростання номінального ВВП відбувається набагато повільнішими темпами, ніж реального, що пов'язано із нестабільними темпами інфляції.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика темпів приросту номінального та реального ВВП із темпами приросту податкового боргу в Україні впродовж 2003–2014 рр.*

%

Роки	Темпи зростання ВВП (номінальний)	Темпи зростання ВВП, (реальний)	Темпи зростання податкового боргу
2003	–	–	–
2004	129,1	115,0	62,3
2005	127,9	103,7	106,8
2006	123,3	108,6	82,8
2007	132,5	109,4	81,3
2008	131,5	102,9	119,3
2009	96,3	83,3	133,7
2010	118,5	104,7	141,1
2011	120,3	106	56,5
2012	108,4	100,3	115,7
2013	103,1	100	115,3
2014	107,7	93,2	250,1

*Джерело: розраховано та складено на основі [14; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Загальна оцінка розрахованих показників дає змогу зробити такі висновки:

- темпи зростання номінального ВВП стабільно перевищують темпи зростання податкового боргу до 2008 р.;

- період 2008–2010 рр. характеризується хронічною політико-економічною дестабілізацією, що підтверджують дані табл. 2.2, оскільки темпи зростання податкового боргу за вказаний період перевищують темпи зростання обсягів ВВП;

- у 2011 р. темп зростання номінального ВВП становить 120,3%, тоді як скорочення обсягів боргу – 43,5% (дод. Б). Причинами такої ситуації є зменшення обсягів податкової заборгованості через значне її списання, що здійснювалось на основі ухвалення Законів України № 3319-VI «Про деякі питання заборгованості за спожитий природний газ та електричну енергію» та № 3320-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо питань оподаткування природного газу та електричної енергії». Відповідно до цих нормативно-правових актів списано податковий борг «Нафтогазу» та його дочірніх підприємств станом на 1 січня 2011 р. (крім боргу за ПДВ під час митного оформлення газу), а також окремі борги облгазів перед бюджетом і грошові зобов'язання, які виникли у зв'язку із застосуванням механізму списання [45; 46]. Списанню також підлягали штрафні санкції і пеня з ПДВ під час розмитнення газу, податковий борг обленерго перед бюджетом, визначений станом на 1 січня 2011 р., і деякі інші заборгованості [47]. Така практика доволі часто застосовувалась, однак у 2011 р. списання розмірів податкового боргу було доволі суттєвим. Зазначимо, що здебільшого заборгованість списувалась підприємствам державної та комунальної форм власності, що надають послуги населенню з постачання теплової енергії, з централізованого водопостачання та водовідведення. Більшість таких підприємств є збитковою і має суттєві обсяги податкової заборгованості, що подекуди виникають у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання і водовідведення тарифам, які затверджувалися або

погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування. Фактично такі послуги надаються населенню за ціною, нижчого від їхньої собівартості. Незважаючи на те, що щороку Закон України «Про Державний бюджет України» передбачає надання субвенції з державного місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію на послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, податкова заборгованість таких підприємств невпинно зростає. Переважно такі пункти держбюджету мають декларативний характер, а фінансування на їхнє виконання не надходить;

– впродовж 2012–2014 рр. темпи зростання ВВП суттєво знизились, тоді як темпи зростання податкового боргу, навпаки, почали зростати. Особливу увагу звертаємо на 2014 р., коли вперше з 2009 р. спостерігаємо скорочення реального ВВП, що супроводжується значними темпами зростання податкового боргу – 250,2% порівняно з 2013 р. (див. дод. Б).

Аналіз відносних показників дає більш об'єктивні підстави стверджувати про наявність впливу ВВП на обсяги податкового боргу. Зокрема, такий вплив є обернений, адже зростання обсягів ВВП супроводжується зменшенням розмірів податкового боргу (винятком є лише 2006 та 2010 р.). Для того, щоб встановити, наскільки істотним є взаємозв'язок між досліджуваними показниками, розрахуємо коефіцієнт кореляції (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Коефіцієнт кореляції темпів зростання ВВП та податкового боргу
в Україні протягом 2002–2014 рр.**

	Темп зростання реального ВВП
Темп зростання податкового боргу	–0,64

*Джерело: розраховано та складено на основі даних дод. Б.

Кореляційний зв'язок між темпами приросту ВВП та обсягів податкового боргу від'ємний. Застосування математичного інструментарію підтверджує

наявність протилежного зв'язку: чим вищим є значення однієї змінної, тим нижче значення іншої. Так, від'ємна кореляція означає, що із збільшенням однієї величини інша має тенденцію до зменшення. Коефіцієнт детермінації свідчить, що зростання обсягів податкового боргу на 41,0% ($0,64*0,64*100$) залежить від зміни темпів приросту ВВП.

Як зазначалось, темпи інфляції впливають на темпи приросту реального ВВП. Таким чином, інфляція належить до основних індикаторів макроекономічної нестабільності. В. Марцин вказує, що при високому рівні зростання цін і тривалому характері інфляція перетворюється на велике економічне зло. Інфляція дезорганізує господарство: нерівномірне зростання цін підсилює диспропорції в економіці, спотворює структуру споживчого попиту, загострює товарний голод, підриває стимули до накопичення, знецінює їх, призводить до зниження реальних доходів населення і розшарування суспільства, падіння рівня життя. В умовах інфляції різко скорочуються інвестиції, особливо довгострокові, що негативно позначається на економічному зростанні [91, с. 45]. Якщо вона перевищує помірний рівень (понад 10% протягом року), то це негативно впливає на всі аспекти соціально-економічного розвитку. Проте невідомо, чи існує взаємозв'язок між темпами інфляції та розмірами податкового боргу в Україні. Зауважимо, що у разі несвоєчасної сплати узгодженого податкового зобов'язання держава є кредитором, а платник податку – боржником. Відповідно держава зазнає значних втрат, тому що податки сплачуються через певний проміжок часу, а при інфляції це важливий фактор. Окрім того, в умовах високої інфляції платники свідомо затягують із своєчасною сплатою. Це явище в науковій літературі відоме як ефект Олівера–Танзі. З огляду на це будь-яка інфляція зменшує податковий тягар. Унаслідок значного прострочення податкові надходження, що спрямовуються до бюджетів різних рівнів, суттєво знецінюються через це. Так, боржник, окрім основної суми боргу, зобов'язаний сплатити суму штрафних санкцій (10%, якщо період прострочення не перевищує 30 днів, та 20% – у разі перевищення терміну) та пеню. Однак

зауважимо, що відповідно до норм Податкового кодексу України штрафна санкція – це плата у вигляді фіксованої суми або відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності [115]. Відповідно пеня – це сума коштів у вигляді відсотків, нарахованих на суми грошових зобов'язань, несплачених у встановлені законодавством терміни. Отже, нарахування пені та штрафних санкцій неможливо вважати компенсаторним засобом держави щодо платників податків [115]. Вони нараховуються і в обов'язковому порядку мають бути сплачені боржником незалежно від наявності інфляції та є мірою покарання за несвоєчасність виконання свого податкового обов'язку.

Темпи зростання податкового боргу та інфляції впродовж 2004–2014 рр. відображено на рис. 2.2

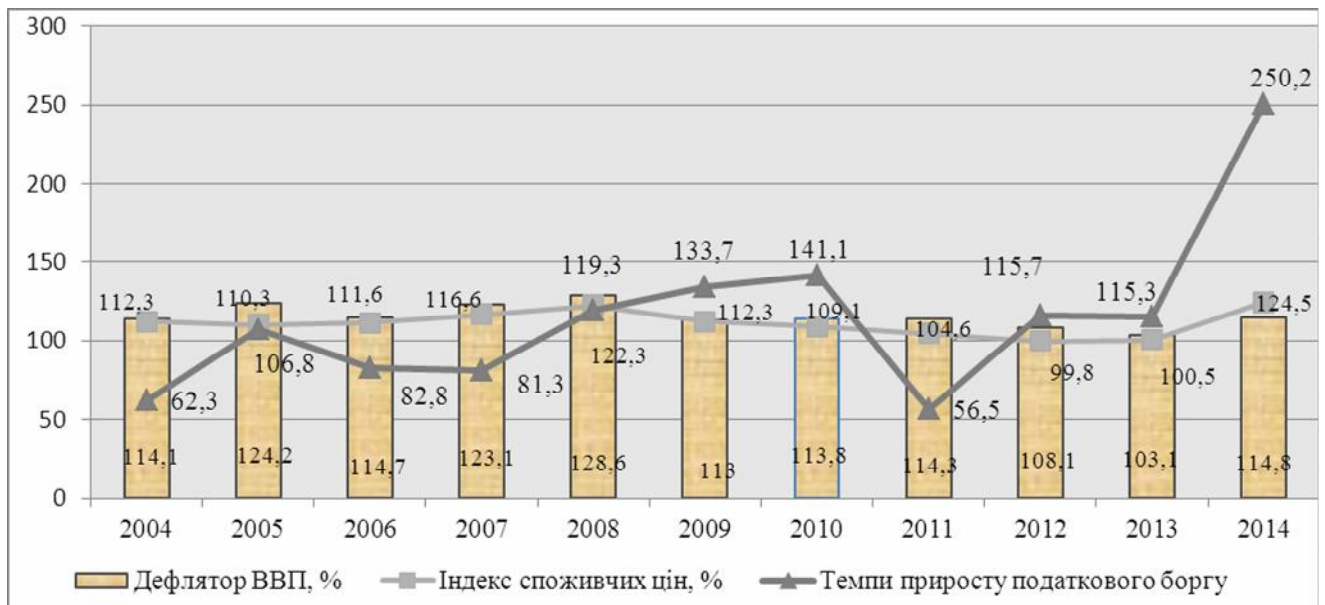

Рис. 2.2. Темпи зростання податкового боргу та інфляції в Україні протягом 2004–2014 рр., %*

*Джерело: розраховано та складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 140].

Аналіз показників, наведених на рис. 2.2, не дає можливості стверджувати про наявність чи відсутність впливу інфляції на абсолютні та

відносні показники зростання податкового боргу. Для визначення рівня взаємозалежності між цими показниками необхідно здійснити кореляційний аналіз. Дані табл. 2.4 відображають розрахунок коефіцієнтів кореляції між темпами інфляції (ІСЦ та дефлятор ВВП) та темпами зростання податкового боргу.

Таблиця 2.4

**Коефіцієнт кореляції темпів зростання ІСЦ, дефлятора ВВП
та податкового боргу в Україні протягом 2004–2014 рр.**

	Темп приросту індексу-дефлятора ВВП	Темпи зростання ІСЦ
Темп зростання податкового боргу	-0,05	0,56

*Джерело: розраховано та складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 140].

Розраховані коефіцієнти свідчать про наявність слабкого зв'язку між досліджуваними показниками. Отже, темп зростання ІСЦ практично не впливає на темпи зростання податкового боргу, а коефіцієнт детермінації становить 0,31 та не впливає на приріст податкового боргу. Крім того, взаємозв'язку між індексом-дефлятором ВВП та зростанням податкового боргу практично не існує (див. дод. Б).

Аналізуючи вплив макропоказників на стан податкового боргу, неможливо оминати нерівномірність доходів і видатків бюджету (бюджетного дефіциту). Зауважимо, що наявність податкового боргу вітчизняні науковці розглядають як одну з основних складових податкових втрат бюджету [184–185]. Відповідно його зростання негативно впливає на виконання планових показників податкових надходжень і, як наслідок, дохідної частини бюджетів усіх рівнів. У дослідженні О. Тимченко проаналізовано вплив податкового боргу на зростання розмірів бюджетного дефіциту. Авторка зауважує, що наявність податкового боргу не дає змоги повною мірою профінансувати видатки на запланованому рівні [151, с. 145]. Погоджуємось із такими висновками, однак припускаємо, що і зростання обсягів дефіциту

зведеного бюджету негативно впливає на структуру та стан податкового боргу. Вважаємо, що скорочення обсягів доходів і, як наслідок, видатків зведеного бюджету насамперед впливає на стан податкової заборгованості комунальних і державних підприємств. Так, відповідно до положень Податкового кодексу України у разі, якщо сума коштів, отримана від продажу внесеного в податкову заставу майна державного (комунального) підприємства, не покриває суму його податкового боргу, то контролюючий орган зобов'язаний звернутися до органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить майно такого платника податків, з поданням щодо прийняття рішення про надання відповідної компенсації (табл. 2.5) з бюджету за рахунок коштів, призначених для утримання такого органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить такий платник податків [115]. Таким чином, скорочення зростання обсягів бюджетного дефіциту опосередковано впливатиме на можливість органів виконавчої влади виділити кошти для погашення податкової заборгованості перед відповідним бюджетом.

Таблиця 2.5

Опосередкований взаємозв'язок між зростанням обсягів бюджетного дефіциту та надходженнями за рахунок коштів і майна органів управління державних та комунальних підприємств упродовж 2011–2014 рр.

Роки	Стягнуто за рахунок коштів та майна органів управління державних і комунальних підприємств, млн. грн.	Темп зростання %	Дефіцит Зведеного бюджету України, млн. грн.	Темп зростання %	Коефіцієнт кореляції зміни обсягів дефіциту Зведеного бюджету України та стягнутих коштів за рахунок майна органів управління державних та комунальних підприємств упродовж 2011–2014 рр.
2011	94,3		8046,9		-0,84
2012	111,3	118,03	18298,2	227,4	
2013	9,05	8,13	46929,4	256,4	
2014	14,8	152,49	67058,0	142,9	

Джерело: розраховано та складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 119].

Наведені розрахунки коефіцієнта кореляції аналізованих показників свідчать про обернений взаємозв'язок, тобто з зростанням дефіциту зведеного бюджету сума коштів, стягнутих з органів управління державними та комунальними підприємствами, суттєво знижується. Оскільки дефіцит бюджетних ресурсів негативно впливає на фінансування першочергових заходів, то рішення щодо виділення коштів на погашення боргу за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів практично не приймаються. Так, якщо в 2012 р. таких коштів було виділено 111,3 млн. грн., то впродовж 2013–2014 рр. їхні обсяги зменшились більш ніж у десять разів.

Динаміку обсягів податкового боргу та дефіциту державного бюджету наведено на рис. 2.3.

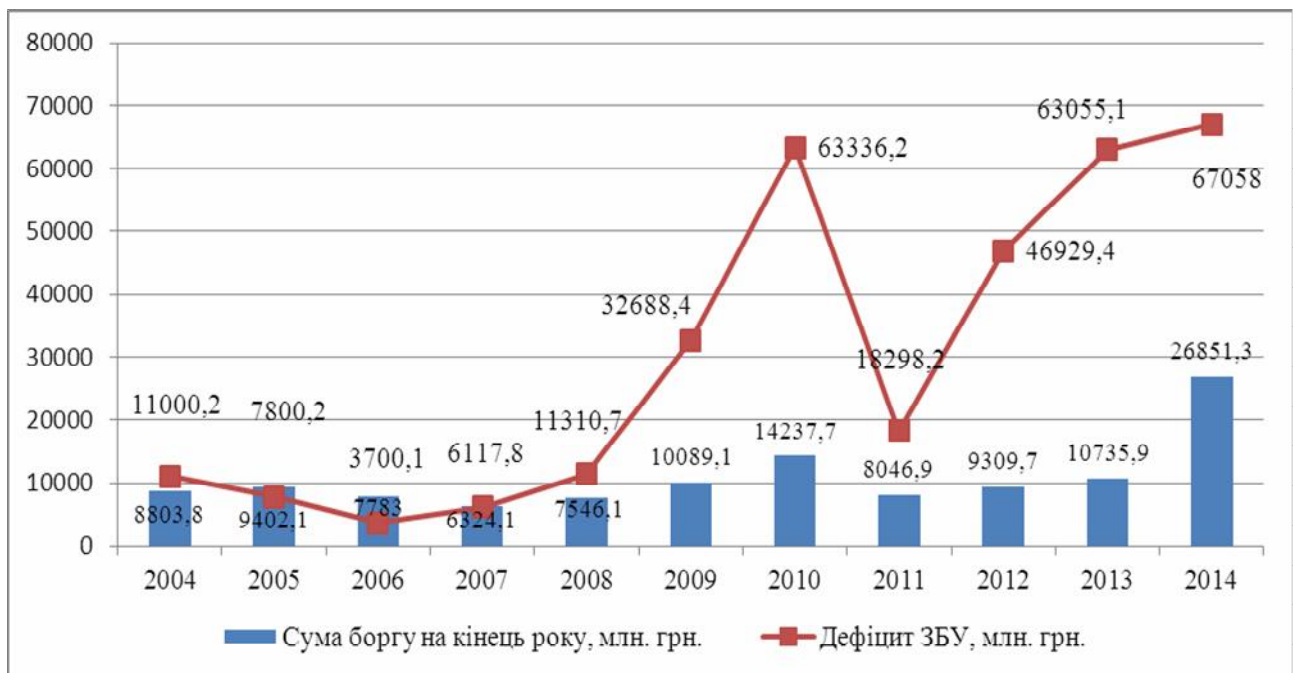

Рис. 2.3. Динаміка податкового боргу та дефіциту Зведеного бюджету України впродовж 2004–2014 рр., млн. грн.*

*Джерело: складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 119].

У період 2004–2007 рр. тенденції вказаних показників протилежні, зокрема зростання дефіциту зведеного бюджету в 2004 р. не призвело до збільшення податкового боргу, а навпаки, зумовило зменшення його обсягів. Зауважимо, що така ситуація насамперед пов'язана з необґрунтованим

списанням податкового боргу, а не його скороченням за рахунок надходження коштів до бюджетів. Незважаючи на те, що ст. 74 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» було заборонено проводити реструктуризацію або списання заборгованості (недоїмки) суб'єктів господарювання за податками, зборами (обов'язковими платежами), надавати відстрочки щодо термінів її сплати, таке списання відбулось [43]. Так, на підставі ст. 15 і 18 Закону України № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. у 2004 р. списано 1573,4 млн. грн. заборгованості з податку на додану вартість; 1700,4 млн. грн. податку на прибуток підприємств; 132,3 млн. грн. збору на геологорозвідувальні роботи; 79,2 млн. грн. акцизного збору; 63,2 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб [43]. Протилежні тенденції спостерігаємо і впродовж 2005–2007 рр. Це переважно пов'язано із розстроченням та відстроченням сплати податкового боргу НАК «Нафтогаз України», що передбачалось Законом України Про державний бюджет з року в рік. Починаючи з 2008 р., зростання дефіциту супроводжується збільшення обсягів податкового боргу (дод. В). Для того, щоб визначити істотність взаємозв'язку між досліджуваними показниками розрахуємо показники, кореляції окремо для періоду 2004–2007 рр. та 2008–2014 рр.

Таблиця 2.6

Коефіцієнт кореляції зміни обсягів дефіциту Зведеного бюджету України та обсягів податкового боргу впродовж 2004–2014 рр.

	Зміна обсягів податкового боргу
Зміна обсягів дефіциту зведеного бюджету	0,71

*Джерело: розраховано та складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 119].

Проведені розрахунки свідчать про наявність взаємозв'язку між аналізованими показниками. Однак, якщо впродовж 2003–2007 рр. такий взаємозв'язок є протилежним, що пов'язано насамперед з описаними вище явищами списання податкового боргу, то в період 2008–2014 рр. такий зв'язок прямий. Отже, зростання обсягів дефіциту зведеного бюджету може опосередковано впливати на зростання податкової заборгованості. Коефіцієнт детермінації для періоду 2004–2014 рр. становить 0,71.

Окрім того, на значну увагу заслуговує дослідження обсягів невідшкодованого ПДВ (бюджетна заборгованість держави перед платниками), що, з одного боку, є прихованим дефіцитом бюджету (у разі повного погашення простроченої заборгованості розмір дефіциту зазнав би значного зростання), а з іншого – вимиванням обігових коштів платників податків (рис. 2.4).

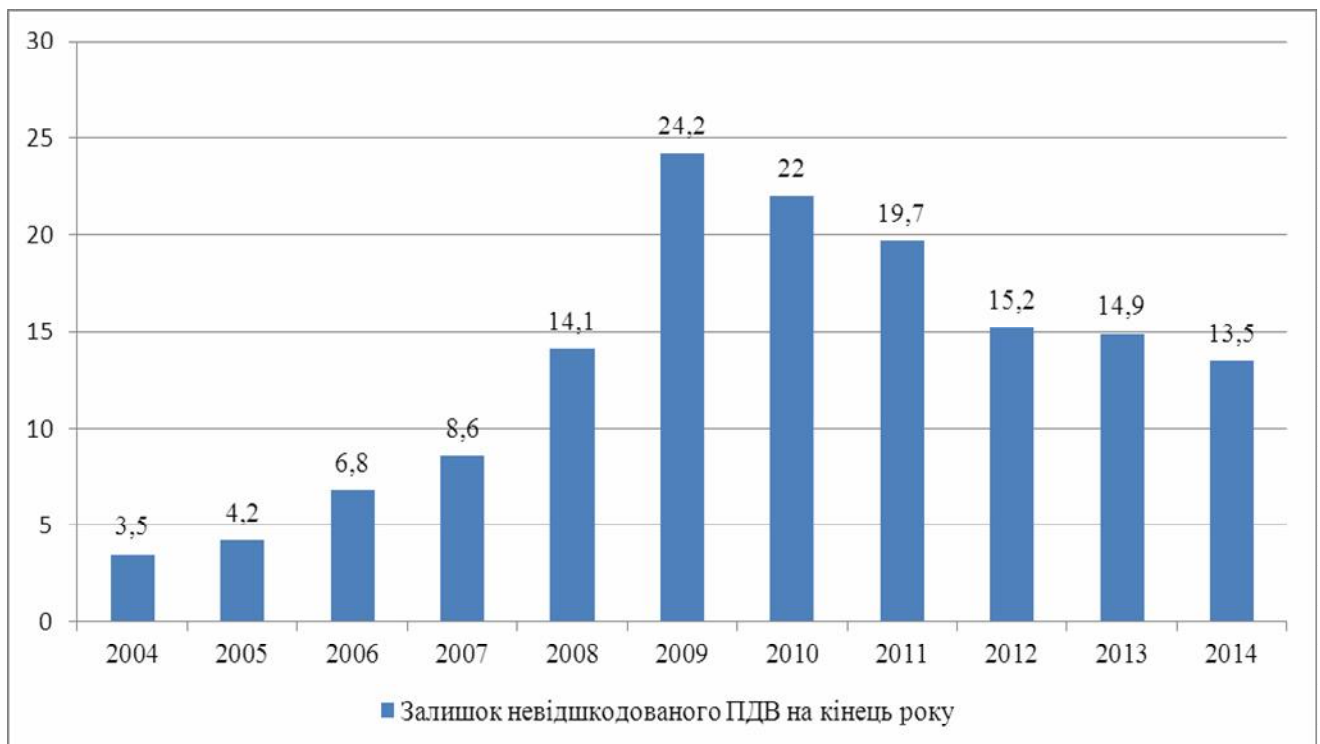

Рис. 2.4. Динаміка невідшкодованого податку на додану вартість в Україні впродовж 2004–2014 рр., млрд. грн. [111].

Аналіз наведених показників свідчить про наявність значних коливань в обсягах невідшкодованого ПДВ. Так, період 2004–2009 рр. характеризується помітним зростанням невідшкодованого ПДВ з 3,5 млрд. грн. у 2004 р. до 24,2

млрд. грн. у 2009 р. Позитивна динаміка скорочення сум невідшкодованого ПДВ спостерігається з 2010 р., однак це пов'язано із відшкодуванням за рахунок випуску облігацій внутрішньої державної позики на 16,4 млрд. грн., оскільки реальні кошти на рахунки платників податків не надходили. За станом на кінець 2014 р. сума невідшкодованого ПДВ становила 13,5 млрд. грн., що в майбутньому може негативно вплинути на обсяги податкової заборгованості [111]. Кореляційний аналіз показників невідшкодованого ПДВ та податкового боргу свідчить про наявність слабого взаємозв'язку між цими показниками, оскільки коефіцієнт кореляції в цьому разі становить 0,2 (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Коефіцієнт кореляції між сумами невідшкодованого ПДВ та обсягами податкового боргу в Україні впродовж 2004–2014 рр.

	Зміна сум невідшкодованого ПДВ
Зміна обсягів податкового боргу	0,2

*Джерело: розраховано та складено на основі [табл.2.1 та рис.2.4;].

На окрему увагу заслуговує питання аналізу показників переплат за податками і зборами (рис. 2.5). Зауважимо, що з 2004 р. обсяг таких переплат щороку зростав і на кінець 2013 р. становив 27 млрд. грн. Така ситуація пов'язана із надмірним податковим та адміністративним тиском контролюючих органів на платників податків через неможливість виконання планових показників за податковими надходженнями. При цьому більша частка в структурі податкових переплат сформована за рахунок переплат з податку на прибуток підприємств. Окрім того, слід вказати на їхнє суттєве зростання в 2013 р., що зумовлено внесенням змін до Податкового кодексу України згідно з якими передбачено авансові платежі з цього виду податку.

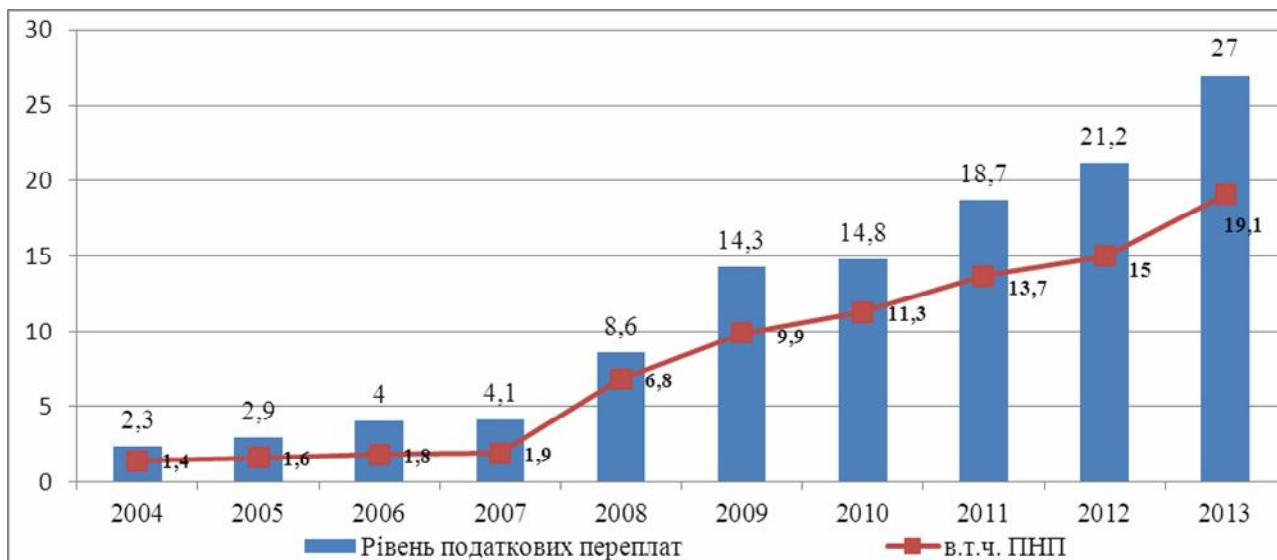

Рис. 2.5. Динаміка сум переplat за податками та зборами в Україні впродовж 2004–2013 рр., млрд. грн. [111].

Значна сума таких переplat призводить до вимивання обігових коштів і, як наслідок, до виникнення податкового боргу за іншими податками та зборами. Коефіцієнт кореляції між аналізованими показниками становить 0,43, що свідчить про наявність слабого прямого взаємозв'язку.

Таблиця 2.8

Коефіцієнт кореляції між сумами переplat та обсягами податкового боргу в Україні впродовж 2004–2013 рр.

	Зміна сум переplat з податку на прибуток підприємств
Зміна обсягів податкового боргу	0,43

*Джерело: розраховано та складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 111].

Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,184, а це означає, що зростання показника переplat на 18,4% зумовлює збільшення обсягів податкової заборгованості.

Важливим макроекономічним показником розвитку економіки є сальдо торгового балансу, що відображає співвідношення вартості експорту й імпорту країни за певний відрізок часу, як правило, за рік. Його від'ємне значення полягає у перевищенні обсягів ввезення товарів і наданих послуг (імпорт) над

обсягами їхнього вивезення за кордон (експорт). Значна частина розвинутих країн, серед яких варто виокремити США, Велику Британію та інші, попри від'ємне сальдо, ефективно стримує інфляцію та забезпечує конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників. У квазіринкових економіках, до яких відносимо й Україну, негативне сальдо торгового балансу свідчить про відсутність конкурентоздатних підприємств, що орієнтують свою діяльність на експорт. В такому разі від'ємне сальдо є передумовою девальвації національної валюти, а отже, ці країни не завжди можуть розраховуватись за імпорнтними операціями. Відповідно існує загроза невиконання податкових зобов'язань перед державою. Динаміка показника сальдо торгового балансу відображена на рис. 2.6.

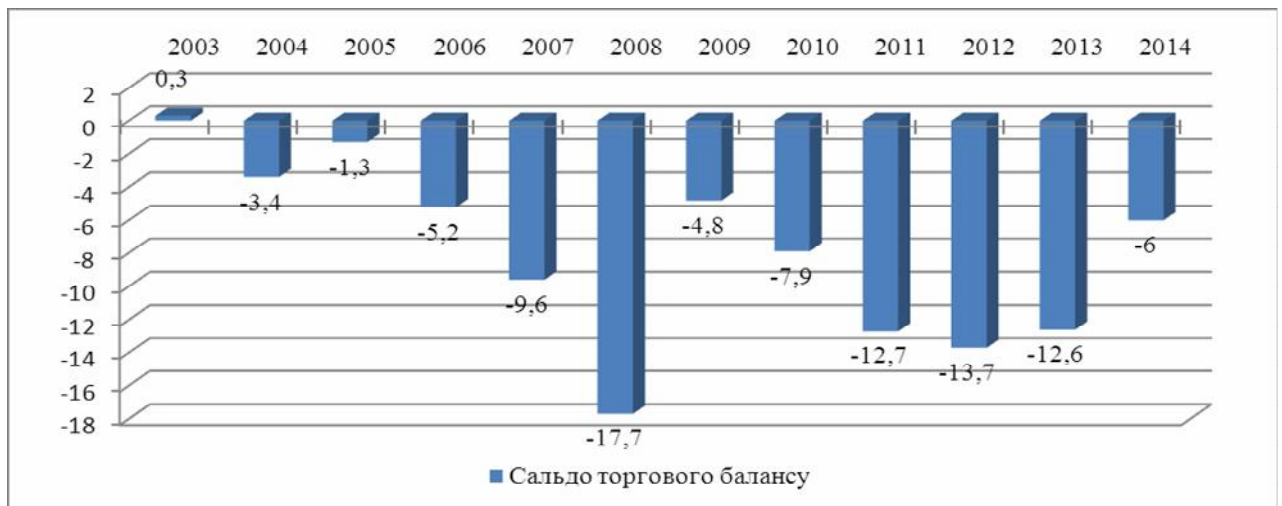

Рис. 2.6. Динаміка сальдо торгового балансу в Україні впродовж 2003–2014 рр., млрд. грн.*

*Джерело: складено на основі [110].

Показники, наведені на рис. 2.6, засвідчують від'ємне сальдо торговельного балансу впродовж аналізованого періоду, за винятком 2003 р. коли додатний показник дорівнював 0,3 млрд. грн. Коефіцієнт кореляції досліджуваних показників становить 0,27 та вказує на наявність прямого слабкого взаємозв'язку. Коефіцієнт детермінації становить 0,08. Вплив зростання від'ємного сальдо торгового балансу на розмір податкового боргу оцінюється на рівні 8%.

Окремо проаналізуємо взаємозв'язок між податковим боргом і податковим навантаженням. Хоча податкове навантаження не зараховують до основних макропоказників, його вплив на економічну стабільність і, в підсумку на своєчасне виконання податкових зобов'язань платниками податків доволі значний. Так, загальний рівень податкового навантаження визначається як співвідношення фактичних податкових надходжень до зведеного бюджету держави щодо обсягу валового внутрішнього продукту.

Таблиця 2.9

Динаміка показника податкового навантаження в Україні впродовж 2008–2014 рр.

%

Роки	Рівень загального податкового навантаження	В тому числі	
		Податкове навантаження	Навантаження по ЄСВ
2008	34,7	24,0	10,7
2009	33,9	22,8	11,3
2010	32,7	21,7	11,0
2011	36,4	25,7	10,7
2012	36,8	25,6	11,2
2013	35,8	24,3	11,5
2014	34,0	23,5	10,6

Джерело: розраховано на основі [58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 117].

На основі розрахунків показника податкового навантаження можна стверджувати, що, незважаючи на його зростання в 2011 р. з 32,7% до 36,4%, обсяги податкового боргу значно скоротились, що насамперед пов'язано, з одного боку, із зазначеним вище списанням, а з іншого – наявністю часового лагу. Так, зростання податкового навантаження в одному періоді може призвести, по-перше, до зростання податкового боргу в наступних, а по-друге, спричинити приховування об'єктів оподаткування. Як наслідок, у наступних періодах проведення податкових перевірок та донарахування податкових зобов'язань і штрафних санкцій може стати передумовою виникнення податкового боргу. Погоджуємось із думкою вітчизняних науковців Т. Маршалка та О. Годованця, що при такому стандартному розрахунку

податкового навантаження не береться до уваги рівень тіньової економіки, що впливає на такий показник, а також не враховуються обсяги доходів домогосподарств, що призводить до значного звуження податкової бази, реального рівня оподаткованої доданої вартості, зниження рівня оподаткування суб'єктів господарювання, а отже, і до зниження податкових надходжень, що відповідно зумовлює зниження реального податкового навантаження [21, с. 87].

Дослідження впливу макроекономічної стабільності на стан податкового боргу дає можливість сформулювати схему-модель взаємозв'язку макроекономічних показників з обсягами податкового боргу (рис. 2.7).

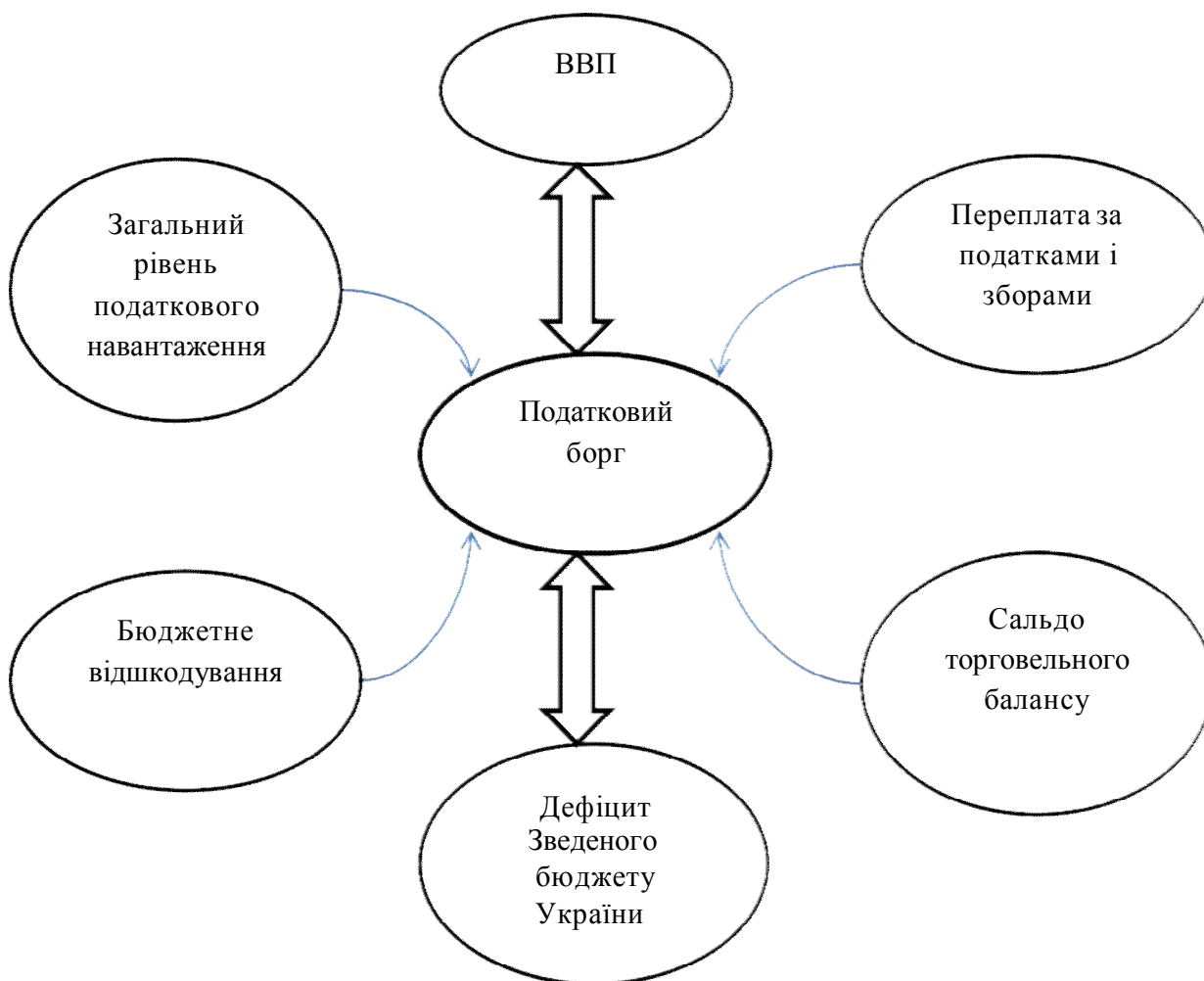

Рис. 2.7 Схема взаємозв'язку макроекономічної нестабільності та податкового боргу в Україні*

*Джерело: розроблено автором самостійно.

Отже, ефективність функціонування економіки країни виявляється через стабільність показників, що безпосередньо впливають на економічний розвиток. Баланс таких показників – це суто теоретична модель, реальна ж економіка перебуває у постійній динаміці. Порушення стабільності розвитку таких показників через існування певних суттєвих причин призводить до зростання обсягів податкового боргу, а надмірні розміри податкової заборгованості негативно впливають на економічний розвиток. Окрім наявності впливу макроекономічної нестабільності на обсяги заборгованості за податками і зборами, доцільно вказати на існування дисбалансів податкового боргу, що безпосередньо впливають на його обсяги та структуру.

2.2. Аналіз дисбалансів податкового боргу в Україні

Наявність протилежних взаємовиключних сторін і тенденцій предметів і явищ, які водночас перебувають у внутрішній єдності та взаємопроникненні, перешкоджають ефективному функціонуванню фіскально-податкового механізму держави. Сьогодні всупереч проведенню контролюючими органами значної кількості заходів щодо вдосконалення механізму адміністрування податків і зборів податковий борг став однією з основних складових податкових відносин держави та платників податків. Існування ж заборгованості із сплати податків та обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів стало атрибутом сучасної системи оподаткування. Відповідно держава в особі уповноважених нею контролюючих органів у сфері оподаткування має докладати максимальних зусиль для скорочення такої заборгованості та недопущення її зростання в майбутньому.

Таким чином, регулювання економічних відносин в умовах нестабільності фіскального простору та поглиблення дисбалансів державних фінансів потребує наукового обґрунтування векторів розбудови гнучкої фіскальної політики, яка сприятиме кореляції інтересів держави з інтересами платників податків. За допомогою податків держава має, з одного боку,

забезпечити стабільне формування бюджетних ресурсів, а з іншого – залишити достатньо коштів підприємствам і громадянам для збереження максимальної зацікавленості в результатах їхньої діяльності [87].

Дослідження макроекономічної нестабільності дало можливість продемонструвати її вплив на динаміку податкової заборгованості. Разом з тим, теоретично обґрунтовано наявність дисбалансів податкового боргу, що негативно впливають на його погашення та зростання обсягів бюджетних надходжень. Насамперед складно погодитись із діючою сьогодні системою обліку податкового боргу в Україні. Проведений аналіз підтвердив, що, крім боргу за податковими надходженнями до державного та місцевих бюджетів, на обліку в органах стягнення перебуває борг за неподатковими надходженнями, іншими надходженнями та борг платників податків перед державними цільовими фондами. Діагностика показників, наведених у табл. 2.10, демонструє наявність розбіжностей між загальними показниками податкового боргу, що обліковуються органами стягнення та показниками боргу за податковими надходженнями.

Таблиця 2.10

**Динаміка податкового боргу, що обліковується органами стягнення
в Україні протягом 2008–2014 рр.***

млн. грн.

Роки	Податковий борг до ЗБУ (з податкових та неподаткових надходжень, без банкрутів)	Податковий борг до ДБУ (без урахування платників податків, щодо яких порушено справу про банкрутство)	У т.ч. податковий борг за податковими надходженнями,	Податковий борг до МБУ (без урахування платників податків, щодо яких порушено справу про банкрутство)	У т.ч. податковий борг за податковими надходженнями
2008	9475,8	8632,8	6755,4	843,4	790,6
2009	12247,9	10924,8	8891,2	1323,0	1197,9
2010	16721,5	15031,1	12674,8	1690,4	1562,8
2011	9103,9	7496,0	6457,1	1607,8	1589,8
2012	10126,2	8263,5	7483,3	1862,6	1826,3
2013	11543,1	9481,7	8699,9	2061,3	2035,9
2014 (за станом 01.09)	22903,0	19035,6	17676,8	3868,0	3839,7

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

Зазначимо, що особливо суттєвими є такі розбіжності при аналізі заборгованості перед державним бюджетом. Так, коли протягом 2008 р. податковий борг, що перебуває на обліку в органах стягнення до ДБУ, становив 8632,8 млн. грн., а до місцевих бюджетів – 853,4 млн. грн., то податковий борг за податковими надходженнями дорівнював 6755,4 та 790,6 млн. грн. відповідно. Аналогічну ситуацію спостерігаємо впродовж аналізованого періоду, зокрема в 2013 р. різниця між загальними сумами податкового боргу до державного бюджету та боргу за податковими надходженнями становила 781,8 млн. грн., а протягом 2014 р. – 1358,8 млн. грн.

Вважаємо недоцільним зарахування такої заборгованості до загальної суми податкового боргу, оскільки це призводить до викривлення показників діяльності органів стягнення податкового боргу. На основі даних вище проведеного дослідження доходимо висновку, що передумовою виникнення податкового боргу є наявність та несвоєчасна сплата узгодженого податкового зобов'язання. Це поняття у Податковому кодексі України трактується як сума коштів, яку платник податків, у тому числі податковий агент, має сплатити до відповідного бюджету як податок або збір на підставі, в порядку та терміни, визначені податковим законодавством (у тому числі сума коштів, визначена платником податків у податковому векселі та несплачена в установленій законом термін) [115]. Заборгованість за неподатковими платежами до бюджетів всіх рівнів виникає у разі несплати грошового зобов'язання платника податків. Грошове зобов'язання платника податків згідно з положенням Податкового кодексу України розуміють як суму коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання або штрафну (фінансову) санкцію, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності

[115]. Схоже визначення наведено в Наказі ДПА України «Про затвердження Інструкції про порядок нарахування та погашення пені за платежами, що контролюються органами державної податкової служби», згідно з яким грошове зобов'язання платника податків – це сума коштів, яку платник податків має сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну (фінансову) санкцію, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності [101]. Однак найбільш точним, на нашу думку, є трактування, що міститься у Законі України №2343 «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» згідно з яким грошове зобов'язання – це зобов'язання боржника сплатити кредиторі певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України [46]. До грошових зобов'язань зараховують також зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; зобов'язання, що виникають внаслідок неможливості виконання зобов'язань за договорами зберігання, підряду, найму (оренди), ренти тощо та які мають бути виражені у грошових одиницях. До складу грошових зобов'язань боржника, в тому числі зобов'язань щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, не зараховують неустойку (штраф, пеня) та інші фінансові санкції, визначені на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника–юридичної особи, що виникли з такої участі [47].

Таким чином, грошове зобов'язання є значно ширшим поняттям, аніж податкове зобов'язання платника податків, адже, крім податкових платежів,

воно охоплює зобов'язання за іншими неподатковими платежами. В основі розуміння дефініції «податкове зобов'язання» закладено категорію «податок». У Податковому кодексі України в трактуванні названої категорії увагу зосереджено на тому, що це є обов'язковий і безумовний платіж до бюджету. Однак в аналітичних матеріалах, що надаються органами стягнення, до загальної суми податкової заборгованості зараховано борг за неподатковими платежами (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка податкового боргу в Україні впродовж 2008–2014 рр. за даними обліку органів стягнення*

млн. грн.

Роки / Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (за станом на 01.09)
Податковий борг до ЗБУ з податкових надходжень (код бюджетної класифікації 10000000)	7546,1	10089,1	14237,7	8046,9	93097,1	10735,9	21516,5
Податковий борг до ЗБУ з неподаткових надходжень (код бюджетної класифікації 20000000)	1825,4	1908,4	2333,4	1056,9	816,5	807,2	1387,1
в тому числі:							
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1782,9	1861,9	2289,0	1050,2	791,4	800,9	1382,4
Плата за надання адміністративних послуг	—	—	—	—	0,2	0,11	0,1
Надходження від орендної плати за користування цілісними майновими комплексами	5,8	4,3	8,3	5,6	0,036	0,55	0,4
Інші	36,7	42,2	39,1	1,1	24,8	5,6	4,2

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

Тенденції щодо зростання заборгованості за неподатковими платежами ідентичні до тенденцій зростання податкового боргу з податкових зобов'язань. За даними табл. 2.11 можна простежити, що серед неподаткової заборгованості основне місце відведено заборгованості з доходів від власності та підприємницької діяльності. Доходи від державної власності та підприємницької діяльності охоплюють:

- частину чистого прибутку державних унітарних підприємств, що вилучаються до державного бюджету, та дивіденди, нараховані на такі доходи;
- частину чистого прибутку господарських організацій державних унітарних підприємств та їхніх об'єднань;
- частину чистого прибутку комунальних унітарних підприємств, що вилучаються до відповідного бюджету;
- частину чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучаються до бюджету області або міста;
- дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є частка державної власності;
- інші надходження.

Жоден із наведених платежів не підпадає під трактування категорії «податок». Окрім того, зазначені платежі в структурі доходів бюджету отримують інший код бюджетної класифікації. Це лише підтверджує авторську позицію про недоцільність зарахування сум такої заборгованості до податкового боргу. Відповідно заборгованість за неподатковими платежами пропонуємо розуміти як бюджетну заборгованість платника податків (або заборгованість перед бюджетом). Таким чином, дослідження наявних дисбалансів здійснюватимемо шляхом аналізу показників заборгованості з податкових надходжень. Зауважимо, що впродовж останніх років суттєво зростає частка податкової заборгованості до місцевих бюджетів у структурі загальної податкової заборгованості (рис. 2.8).

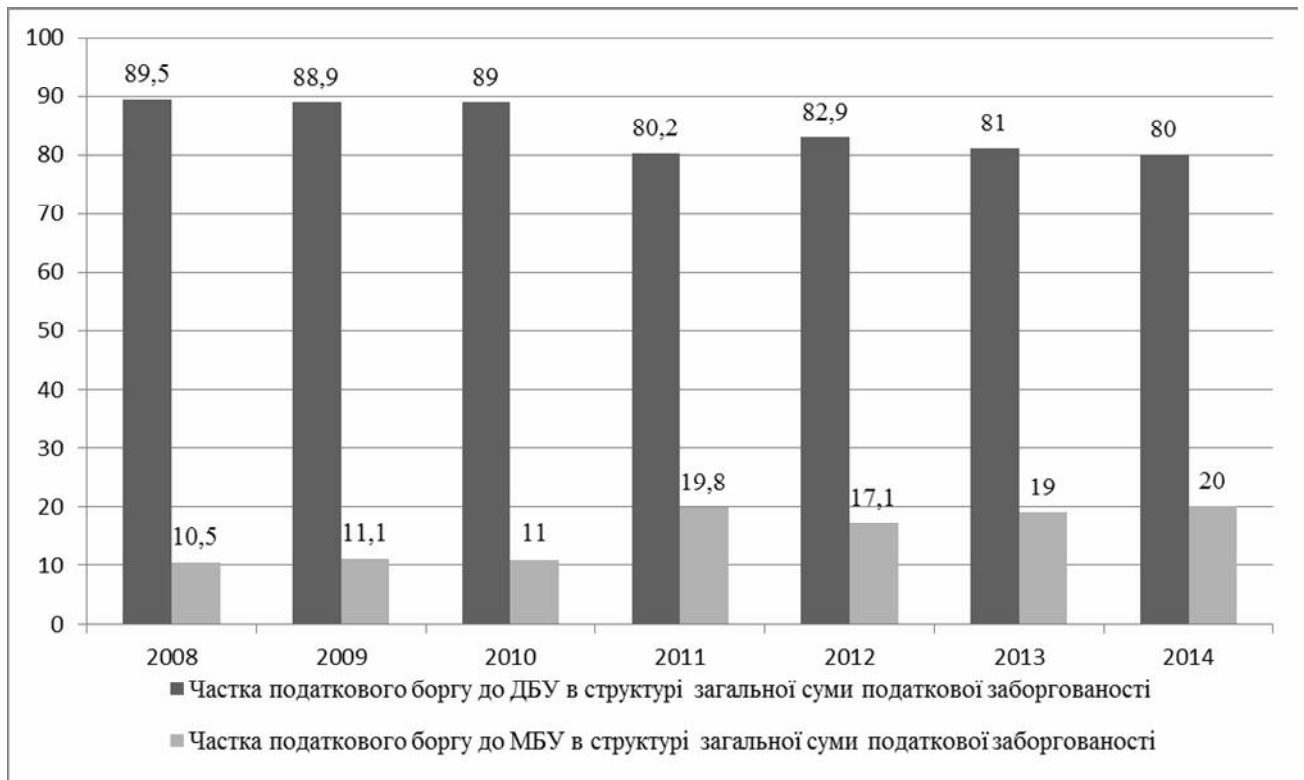

Рис. 2. 8. Динаміка частки податкового боргу до Державного та місцевих бюджетів у структурі податкової заборгованості до Зведеного бюджету України у 2008–2014 рр.

*Джерело: розраховано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

Аналіз вище наведених показників свідчить про зростання частки податкового боргу до місцевих бюджетів у структурі загальної податкової заборгованості до зведеного бюджету впродовж 2008–2011 рр. Так, якщо в 2008 р. вона становила 10,5%, то в 2011 р. – майже 20% всієї суми заборгованості загалом. Протягом 2012–2014 рр. вона коливається на рівні 17,1–19%. Однак, незважаючи на це, питома вага податкової заборгованості до державного бюджету набагато вища. Наявність таких дисбалансів пов'язана насамперед із нерівномірністю розподілу бюджетних надходжень і надмірною централізацією бюджетних ресурсів. Вважаємо, що проведення бюджетної реформи та здійснення бюджетної децентралізації дасть можливість зменшити розміри податкової заборгованості. За рахунок надання більш широких повноважень органам місцевого самоврядування існує можливість підвищити

їхню мотивацію щодо скорочення податкової заборгованості та отримання додаткових бюджетних ресурсів.

Суттєвий вплив на розміри податкової заборгованості здійснюють дисбаланси в структурі податкового боргу, зокрема за окремими податками та зборами (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Динаміка податкового боргу за окремими податками та зборами
впродовж 2008–2014 рр.***

млн. грн.

	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств	Податок на додану вартість	Плата за землю	Єдиний податок	Акцизний податок
2008	195,4	2000,1	3847,7	270,1	12,6	600,4
2009	354,5	2342,7	4710,8	588,6	17,1	1222,0
2010	547,7	3864,4	6501,8	741,7	19,1	1340,1
2011	618,9	1612,8	3888,3	726,8	21,8	841,4
2012	567,7	1911,4	5370,5	971,2	46,4	97,7
2013	551,6	2550,5	6033,3	1129,5	110,1	17,3
2014 (за станом на 01.09.2014)	1155,2	5776,9	10429,5	2252,0	251,4	347,3

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

Діагностика податкової заборгованості за окремими податковими надходженнями свідчить про наявність значної асиметрії в розмірах таких показників. Так, основна частка податкового боргу припадає на ПДВ та податок на прибуток підприємств. Динаміка податкового боргу з ПДВ та ПНП підприємств свідчить про його постійне зростання (за винятком 2011 року). Якщо в 2008 р. розмір заборгованості з ПДВ перед державним бюджетом становив 3847,7 млн. грн., або 51% від загальної суми боргу, то на кінець 2013

р. її розмір зріс до 10429,5 млн. грн., що дорівнювало 56,2% від загальної суми податкового боргу. Аналогічну ситуацію простежуємо щодо податку на прибуток підприємств, частка якого в загальній сумі боргу на кінець 2013 р. становила 26,8% (рис. 2.9),

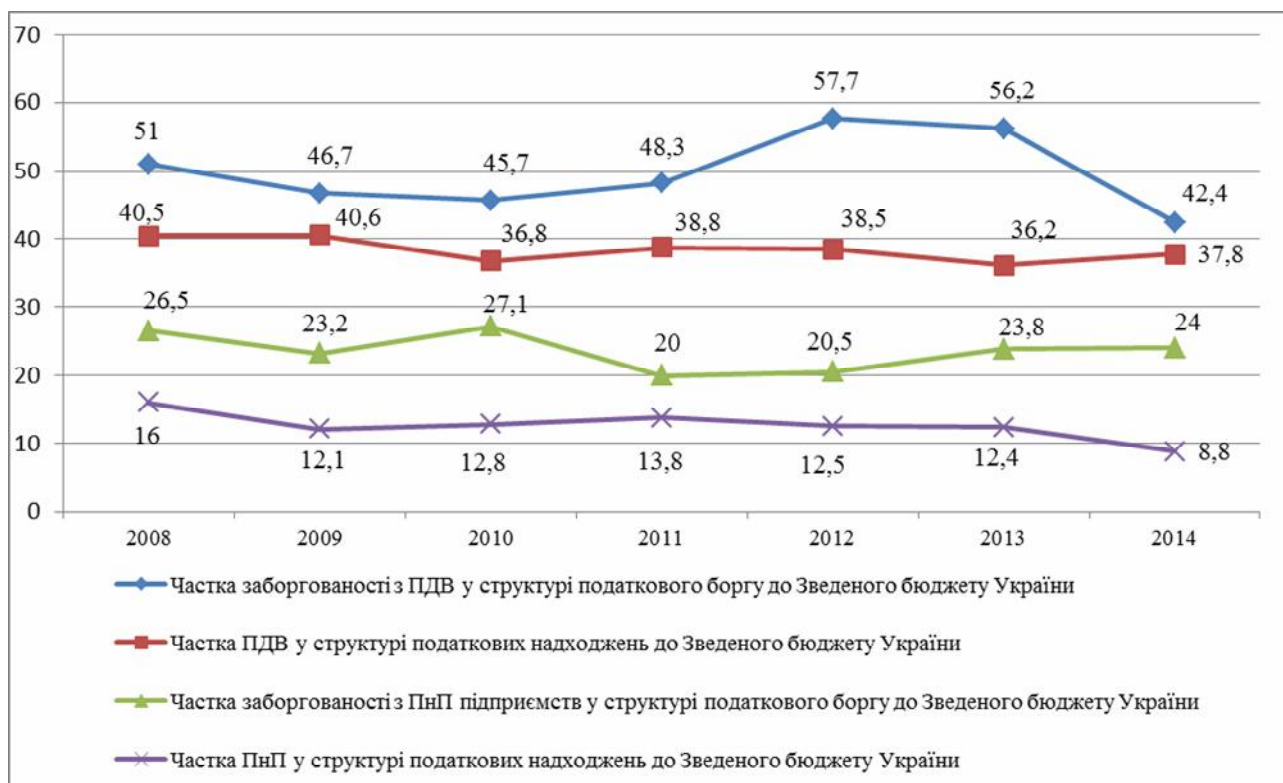

Рис. 3. Динаміка частки ПДВ і податку на прибуток підприємств у структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету України та податкової заборгованості із цих платежів у структурі податкового боргу у 2008–2014 рр., %

*Джерело: розраховано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56; 58–64].

Очевидно, що превалювання частки податкової заборгованості з ПДВ в структурі загального податкового боргу пов'язано з місцем цього податку в структурі доходів зведеного бюджету. Логічним є висновок щодо пропорційності розмірів податкового боргу залежно від фіскальної ролі податкового платежу в структурі доходів бюджету. Однак проведений аналіз засвідчує відсутність такої пропорційності (дод. Г). Зокрема, питома вага

податкового боргу з ПДВ у структурі податкового боргу до Зведеного бюджету України суттєво перевищує частку податкових надходжень з ПДВ (див. рис. 2.9). Відповідно на зростання розмірів заборгованості з ПДВ впливають інші фактори, крім його фіскальної ролі в доходах бюджету. Серед таких факторів слід виокремити:

- складність адміністрування зазначеного податку та відсутність превентивних заходів щодо недопущення податкового боргу з ПДВ;
- криміналізація та наявність механізмів маніпулювання ПДВ;
- непрофесійність відсутність активних дій з боку фіскальних органів щодо мінімізації заборгованості з ПДВ.

Вважаємо, що наявність таких невідповідностей позбавляє можливості мінімізувати дисбаланси у розмірах податкового боргу, а отже, напряду впливає на зростання його обсягів з окремих податків і зборів.

Окрему увагу пропонуємо звернути на дисбаланси в структурі податкового боргу з податку на прибуток підприємств (табл. 2.11). Оскільки платниками податку на прибуток підприємств є суб'єкти господарювання – юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, незалежно від форми власності, то боржниками з цього платежу можуть бути як приватні підприємства, так і ті, що перебувають у державній або комунальній власності. Оцінка стану заборгованості з ПНП підприємств свідчить про суттєве переважання податкового боргу приватних підприємств. Так, у 2008 р. розмір боргу становив 1011,9 млн. грн., що на 221,9 млн. грн. більше, ніж борг комунальних і державних підприємств. Аналогічна негативна тенденція зберігається впродовж 2009–2012 рр., протягом яких заборгованість з податку на прибуток приватних підприємств суттєво зросла і на кінець 2012 р. становила 1241,1 млн. грн. проти 310,1 млн. підприємств державної форми власності та 122,1 млн. грн. підприємств комунальної форми власності.

Таблиця 2.13

**Дисбаланси податкового боргу в структурі податкової заборгованості
з податку на прибуток підприємств упродовж 2008–2014 рр.***

млн. грн.

2008	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	543,0
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	237,9
		приватних підприємств	1011,9
2009	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	549,3
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	175,8
		приватних підприємств	1295,2
2010	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	879,6
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	177,8
		приватних підприємств	2509,7
2011	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	535,0
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	132,5
		приватних підприємств	652,7
2012	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	310,1
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	122,1
		приватних підприємств	1241,1
2013	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	204,9
		Авансові внески з ПНП та організацій, що перебувають у державній власності	15,8
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	123,3
		Авансові внески з ПНП та організацій комунальної власності	21,4
		приватних підприємств	1598,5
		Авансові внески з ПНП приватних підприємств	132,1
01.09.2014	Податок на прибуток	підприємств, що перебувають у державній власності	412,7
		Авансові внески з ПНП та організацій, що перебувають у державній власності	63,8
		підприємств, що перебувають у комунальній власності	139,5
		Авансові внески з ПНП та організацій комунальної власності	24,2
		приватних підприємств	3560,5
		Авансові внески з ПНП приватних підприємств	450,2

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

З 2013 р. Податковим кодексом України передбачено сплату авансових внесків з податку на прибуток підприємств. Платниками таких внесків є підприємства, які отримали за попередній рік дохід, що перевищує 20 млн. грн. Таким чином, такі суб'єкти господарювання щомісяця сплачують авансовий

внесок з податку на прибуток підприємств у розмірі не менше 1/12 від нарахованої суми податку за попередній звітний податковий рік без подання податкової декларації. У складі річної податкової декларації платник податку подає розрахунок щомісячних авансових внесків, які мають сплачуватися у наступні дванадцять місяців. Визначена в розрахунку сума авансових внесків вважається узгодженою сумою податкових зобов'язань. Зауважимо, що це лише посилило негативні тенденції до зростання податкової заборгованості приватних підприємств, адже саме вони переважно потрапляли під наведені вище критерії. Зокрема, заборгованість приватних підприємств з податку на прибуток підприємств зросла на 387 млн. грн. у 2013 р. відносно 2012 р. При цьому не береться до уваги заборгованість з авансових внесків, що становила 132,1 млн. грн. на кінець року. За вісім місяців 2014 р. ситуація стала більш напруженою, а розмір боргу приватних підприємств становив 3560,5 млн. грн., окрім того, заборгованість з авансових внесків лише за цей період зросла в 3,4 рази. Вважаємо, що запровадження норми щодо сплати авансових внесків з податку на прибуток підприємств є поспішним кроком та не виправдовує себе, оскільки це призвело не лише до «вимивання» обігових коштів підприємств, а й до значного зростання обсягів податкової заборгованості таких суб'єктів господарювання перед бюджетом.

Загальний розподіл податкового боргу за регіонами відображають дані табл. 2.14. Наведені дані свідчать, що розподіл такої заборгованості суттєво коливається щодо окремих областей. Основна сума податкової заборгованості до зведеного бюджету формується за рахунок м. Києва, Київської, Харківської, Дніпропетровської, Донецької та Львівської областей. Найменші обсяги податкового боргу наявні у Вінницькій, Кіровоградській, Тернопільській та Черкаській областях.

Нерівномірність такого розподілу зумовлена значною кількістю факторів, що безпосередньо негативно впливають на формування податкового боргу в окремих регіонах. Так, основна частина податкового боргу зосереджена в

потужних промислових регіонах, тоді як відсутність таких підприємств дає можливість не допускати значного зростання обсягів податкового боргу.

Таблиця 2.14

**Регіональні дисбаланси податкового боргу в Україні
впродовж 2008–2014 рр.***

млн. грн.

№ з/п	Назва області	Роки						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	01.09.2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	АР КРИМ	188,01	267,7	229,6	206,7	396,6	433,6	979,7
2	ВІННИЦЬКА	78,76	428,2	248,1	261,1	304,3	440,1	255,5
3	ВОЛИНСЬКА	64,8	146,9	225,8	145,5	153,5	209,4	276,5
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	520,4	589,9	524,2	371,6	411,9	482,8	834,4
5	ДОНЕЦЬКА	793,6	589,4	933,0	730,2	627,8	606,6	1 681,1
6	ЖИТОМИРСЬКА	49,1	114,2	128,8	116,8	132,7	140,4	217,5
7	ЗАКАРПАТСЬКА	49,4	108,3	114,8	71,9	81,2	83,9	161,8
8	ЗАПОРІЗЬКА	196,4	288,1	339,6	132,4	145,6	158,4	420,8
9	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	431,0	468,8	176,3	161,6	156,1	197,9	331,3
10	КИЇВСЬКА	669,0	476,9	643,5	344,4	590,9	681,6	1038,6
11	КІРОВОГРАДСЬКА	116,5	166,8	184,1	144,7	192,5	209,1	292,1
12	ЛУГАНСЬКА	644,6	648,7	606,0	411,3	332,75	263,5	822,0
13	ЛЬВІВСЬКА	487,1	700,3	889,1	833,7	553,	631,6	1155,6
14	МИКОЛАЇВСЬКА	97,7	166,1	114,5	120,7	95,4	133,9	357,3
15	ОДЕСЬКА	384,0	322,3	258,6	97,7	168,8	156,1	396,4
16	ПОЛТАВСЬКА	277,1	624,9	619,7	343,5	394,9	390,7	569,0
17	РІВНЕНСЬКА	133,1	358,3	278,7	155,3	219,3	229,1	273,6
18	СУМСЬКА	235,7	153,8	300,6	173,1	186,1	334,93	863,7
19	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	33,9	40,8	42,2	60,7	42,4	66,6	139,5
20	ХАРКІВСЬКА	1431,0	2567,7	5050,4	1133,4	1012,7	770,9	2362,4
21	ХЕРСОНСЬКА	70,1	118,9	640,1	53,0	69,3	98,6	266,4
22	ХМЕЛЬНИЦЬКА	37,1	68,6	97,4	102,9	149,5	169,9	233,6
23	ЧЕРКАСЬКА	62,1	57,6	59,0	52,8	60,2	96,7	239,4
24	ЧЕРНІВЕЦЬКА	31,3	38,9	54,1	97,4	91,4	120,9	290,0
25	ЧЕРНІГІВСЬКА	96,2	74,6	120,4	65,9	180,2	174,1	288,9
26	м. КИЇВ	2273,8	2596,1	4341,9	2662,5	2 472,9	3725,7	6388,9
27	м. СЕВАСТОПОЛЬ	23,3	63,8	76,0	51,8	143,9	136,9	391,2

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

Аналіз показників таких економічно розвинутих регіонів, як Донецька та Луганська області, свідчить про помірне зростання розмірів податкової заборгованості (до 2014 р.). З огляду на це доволі складно стверджувати про вплив винятково економічної складової розвитку на розмір податкового боргу

окремого регіону. Необхідно здійснити аналіз ефективності діяльності контролюючих органів. Таку оцінку можливо дати лише при здійсненні аналізу вжитих заходів органами стягнення. Ефективність вжитих заходів виявлятиметься насамперед через скорочення обсягів податкового боргу та збільшення надходжень реальних коштів у відповідних регіонах.

Діагностика показників, наведених у табл. 2.14, засвідчує про відсутність чітких тенденцій у дисбалансах податкового боргу за окремими регіонами. Так, наприклад, у 2010 р. значне скорочення обсягів податкового боргу простежується у Вінницькій, Івано-Франківській, Миколаївській, Одеській, Рівненській областях та супроводжується значним темпом його зростання у Сумській (200%), Херсонській (540%), Чернігівській, Донецькій та інших областях (дод. Д).

Окрему увагу слід звернути на збільшення обсягів податкової заборгованості в окремих регіонах України, зокрема на зростання негативних тенденцій упродовж перших 8 місяців 2014 р. (рис. 2.10).

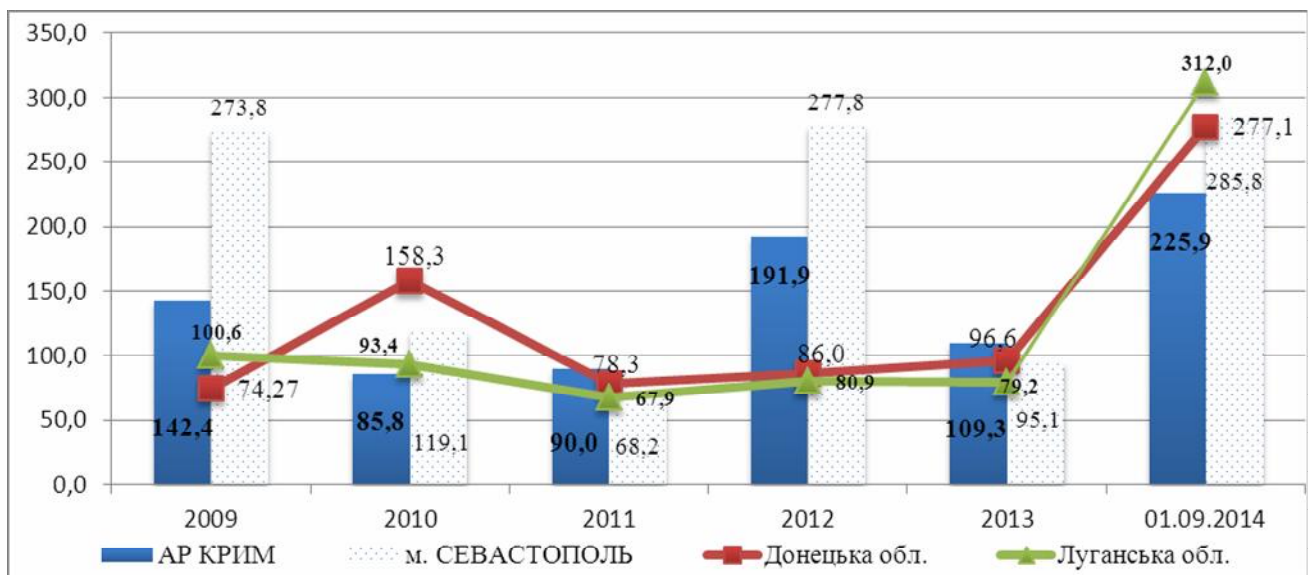

Рис. 2.10. Оцінка темпів зростання податкового боргу за окремими регіонами впродовж 2008–2014 рр., %*

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

Так, темпи зростання обсягів податкового боргу в аналізованих регіонах упродовж зазначеного періоду доволі незначні та коливаються в межах норми,

хоча по Україні загалом навіть дещо нижчі. Однак показники за 2014 р. виокремлюються із загальної тенденції. Так, у Луганській і Донецькій областях темпи зростання обсягів податкової заборгованості становили 312% та 277,1% за підсумками перших восьми місяців відповідно. Аналогічна ситуація спостерігається в АР Крим та м. Севастополі, де темпи зростання обсягів податкового боргу відносно початку року дорівнювали 225,9% та 285,8% (дод. Д). Така ситуація пов'язана із настанням форс-мажору (обставин непереборної дії). З огляду на зазначені обставини такий борг платників податків відповідно до норм Податкового кодексу України визначається як безнадійний і підлягає обов'язковому списанню в майбутньому, а тому його зростання можемо сьогодні вважати втратами бюджету.

Слід приділити увагу аналізу темпів зростання обсягів податкового боргу в Львівській області (рис. 2.11). Зокрема, впродовж досліджуваного періоду обсяг податкового боргу в цьому регіоні суттєво скорочувався, а темпи його зростання в 2011–2012 рр. становили 93,8% та 66,3% щодо попереднього періоду відповідно.

Рис. 2.11. Темп зростання обсягів податкового боргу в Львівській області впродовж 2008–2014 рр., %*

*Джерело: побудовано на основі даних дод. Д.

З огляду на дані рис. 2.11 значне зростання обсягів податкового боргу відбулось у 2013–2014 рр. У 2013 р. таке збільшення відбулось за рахунок платежів, що не були свідомо своєчасно перераховані платниками податків до державного бюджету. Аналогічна ситуація спостерігалась на початку 2014 р. Такий стан зумовлений наростанням суспільних невдоволень. Платники податків відмовились перераховувати обов'язкові платежі до ДБУ через непогодження з офіційною політикою держави щодо вибору вектора економічного розвитку України. Зауважимо, що цю причину виникнення податкового боргу не досліджували сучасні науковці через відсутність таких прецедентів. Однак її наявність суттєво вплинула на поглиблення дисбалансів податкового боргу щодо окремих регіонів.

На окрему увагу заслуговує питання поділу податкового боргу на статуси, які визначаються шляхом оцінювання податкової заборгованості, що виникла у платника податку, та встановлення ймовірності його погашення. Автори посібника «Управління податковим боргом» О. Десятнюк та Т. Маршалок зазначають, що поділ на статуси необхідний для володіння податковим керуючим об'єктивною інформацією щодо боржника та можливості активно впливати на пришвидшення процесу погашення податкового боргу [33, с. 66]. Таким чином, податковий борг може перебувати в інертному або дієвому статусах. Загалом погоджуємось із такою позицією, однак такий поділ вважаємо доволі умовним, адже податковий борг є динамічним явищем, а тому податковий борг, що перебуває в інертному статусі, в найближчому періоді може його змінити. Органи стягнення подають власний варіант поділу податкового боргу, який доволі часто суперечить позиції вітчизняних науковців. Не вступаючи в дискусію щодо правильності того чи іншого підходу, аналіз здійснюватимемо, опираючись на класифікацію, що наводиться контролюючими органами у сфері оподаткування, оскільки основне завдання дослідження полягає у виявленні дисбалансів за окремими статусами (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Структура податкового боргу за статусами впродовж 2008–2012 рр.

млн. грн.

Роки	Інертний статус	Дієвий статус			
		Активний	Пасивний	При процедурі банкрутства	Безнадійний
2008	2301,3	3145,9	3363,8	4815,8	260,0
2009	4021,1	2459,8	5183,2	4735,9	338,2
2010	5060,9	4311,5	7072	6692	492,6
2011	2101,9	3862,9	7157,1	7748,4	292,2
2012	1375,2	2431,2	6158,9	8473,1	692,1

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54].

Наведені в табл. 2.15 показники вказують на нерівномірність розподілу податкового боргу за окремими статусами. Проте основну увагу необхідно звернути на податковий борг, що перебуває в інертному статусі. Саме його розмір потрібно враховувати при здійсненні активних заходів із примусового стягнення податкового боргу. Податковий керуючий має докласти максимальних зусиль для погашення такого податкового боргу (співбесіда з платником податків щодо можливості самостійного погашення) та недопущення переходу його до пасивного статусу. Однак розміри такого боргу зростали з 2008 по 2010 р. Скорочення боргу відбулось у 2011–2012 рр. до 2101,9 та 1375,2 млн. грн. відповідно, проте основною причиною цього вважаємо не надходження коштів до бюджетів, а перехід значної частини боргу до пасивного статусу. Такі процеси чітко простежуються з огляду на динаміку податкового боргу, що перебуває в пасивному статусі. До такого податкового боргу податковий керуючий не може застосувати жодних активних дій відносно боржника. Негативна динаміка пасивного податкового боргу насамперед демонструє неефективність вжитих заходів органами стягнення до податкового боргу, що перебував в інертному або активному статусі. Варто

звернути увагу на розміри податкового боргу при процедурі банкрутства, що невпинно зростали впродовж аналізованого періоду та на кінець 2012 р. досягнули 8473,1 млн. грн. Так, у цьому разі є можливість спрямування надходжень для погашення податкового боргу за рахунок продажу майна банкрута, проте обсяги таких надходжень доволі незначні, що пов'язано із черговістю задоволення вимог кредиторів. Відповідно до Закону №2343 «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. вимоги щодо податків і зборів задовольняються в третю чергу (після розрахунків за зарплатами, витрати пов'язаними з провадженням справи про банкрутство, витратами фонду гарантування вкладу фізичних осіб та ін.), а щодо штрафних санкцій – у шосту [44]. Переважно такий борг у майбутньому набуває статусу безнадійного і списується без отримання жодних надходжень. Зауважимо, що безнадійний податковий борг наприкінці аналізованого періоду становив 692,1 млн. грн., що в 2,7 разу більше, ніж на початку. Такий борг вважаємо безумовними втратами бюджету.

Наступним етапом дослідження є оцінювання дисбалансів податкового боргу за суб'єктами оподаткування у процесі узгодження податкових зобов'язань. З огляду на це з'ясовано, що податковий борг виникає внаслідок несвоєчасної сплати самостійно узгодженого податкового зобов'язання платників та здійснення податкових перевірок, тобто узгодження податкового зобов'язання контролюючими органами (див. табл. 2.14).

Впродовж 2008–2010 рр. у структурі податкового боргу виокремлюється борг за несвоєчасно сплаченими податковими зобов'язаннями. В 2009 р. сума несвоєчасно сплачених узгоджених податкових зобов'язань становила 9722,7 млн. грн., що на 2449,3 млн. грн. більше, ніж у 2008 р. Протягом 2010 р. відбулось суттєве зростання обсягів такої заборгованості до 13699,7 млн. грн. Негативною динамікою протягом аналізованого періоду характеризується заборгованість із несплачених пені та штрафних санкцій, обсяги яких на кінець 2010 р. досягнули 305,5 та 232,5 млн. грн. відповідно.

З 2011 р. органи стягнення здійснили розмежування податкового боргу окремо за несплаченим самостійно узгодженим податковим зобов'язанням та податковими зобов'язаннями, визначеними фіскальними органами в результаті проведення податкових перевірок, та, як підсумок, донарахування податкових зобов'язань за результатами контрольно-перевірочної роботи. Таке розмежування дало можливість виявити схильність платників до здійснення розрахунків із бюджетами.

Таблиця 2.16

**Дисбаланси податкового боргу в розрізі суб'єктів оподаткування
у процесі узгодження податкових зобов'язань упродовж 2008–
2014 рр.***

млн. грн.

Роки	Податковий борг за податковими зобов'язаннями	Пеня (за актами перевірок та за несвоєчасне погашення податкового зобов'язання)	Штрафні (фінансові) санкції минулих років та відсотки за користування податковим кредитом
2008**	7273,4	219,3	53,4
2009	9722,7	257,7	108,6
2010	13699,6	305,5	232,5
	Податковий борг за грошовими зобов'язання, самостійно визначеними платниками податків	Податковий борг за результатами здійснення податкових перевірок	Пеня (у т.ч. за актами перевірок), відсотки за користування податковим кредитом, штрафні (фінансові) санкції (штрафи) минулих періодів
2011	4873,0	2894,6	279,3
2012	4212,7	4736,3	360,3
2013	3441,3	4997,4	261,3
2014	13339,8	12378,6	605,1

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У період 2008–2010 рр. контролюючі органи не здійснювали окремий розподіл податкового боргу за самостійно нарахованими грошовими зобов'язання та за зобов'язаннями, нарахованими в результаті здійснення податкових перевірок.

У період 2011–2012 рр. простежується чітка тенденція до зниження податкової заборгованості, що виникла через несплату самостійно узгодженого податкового зобов'язання. Якщо в 2011 р. сума такої заборгованості становила 4873,0 млн. грн., то на кінець 2013 р. вона зменшилась на 1431,7 і дорівнювала 3441,3 млн. грн. У той самий період розмір податкового боргу, що виник унаслідок несплати податкових зобов'язань, визначених контролюючими органами, зростав, зокрема на 1841,7 у 2012 р. та на 261,1 млн. грн. у 2013 р. Упродовж 2014 р. відбулось значне зростання податкового боргу як за самостійно визначеними податковими зобов'язаннями (+9898,5 млн. грн.), так і в результаті нарахування податкового зобов'язання контролюючими органами (+7381,2 млн. грн.) відносно початку року.

Незважаючи на те, що обсяги сум податкових зобов'язань платників податків у результаті їхнього самостійного узгодження набагато суттєвіші, ніж сума узгоджених зобов'язань контролюючими органами, спостерігаємо парадоксальну ситуацію, за якої заборгованість платників за податковими зобов'язаннями, що нараховані контролюючими органами, набагато вища (за винятком 2014 р.), ніж заборгованість, що виникла внаслідок несвоєчасної сплати самостійно нарахованих податкових зобов'язань. Таким чином, проведене дослідження свідчить про небажання платників податків сплачувати податковий борг за зобов'язаннями, визначеними контролюючими органами. З огляду на це основну увагу слід звернути на необхідність попередження порушень податкового законодавства та використання превентивних заходів контролюючими органами щодо недопущення заниження податкового зобов'язання в процесі його самостійного узгодження платниками податків.

Отже, ґрунтовний аналіз дисбалансів податкового боргу дав змогу виявити основні проблеми, що безпосередньо призводять до зростання обсягів такої заборгованості. Мінімізація таких дисбалансів можлива за рахунок вжитих заходів щодо скорочення обсягів податкового боргу. Відповідно

доцільно дослідити дієвість основних способів і методів погашення податкового боргу та виокремити найбільш дієві й ефективні серед них.

2.3. Оцінка дієвості способів та методів погашення податкового боргу

Макроекономічна нестабільність призводить до значного зростання обсягів податкового боргу впродовж останнього періоду. Крім цього, посилення дисбалансів податкового боргу перешкоджає здійсненню ефективних заходів щодо його погашення. З огляду на це держава в особі уповноважених нею контролюючих органів у сфері оподаткування має докладати максимальних зусиль для скорочення обсягів такої заборгованості в майбутньому та недопущення їхнього зростання. В контексті зазначеного на перше місце виходить питання підвищення ефективності вжитих заходів щодо погашення податкового боргу.

Вітчизняні науковці постійно здійснюють дослідження в напрямку вирішення проблеми скорочення обсягів податкового боргу. Значна увага цій проблематиці приділена в працях А. Головача, В. Бортняка, О. Онишка, Д. Мулявки. Названі вчені досліджують насамперед побудову правового механізму погашення податкового боргу. Зокрема, в монографії А. Головача, О. Онишка, Д. Мулявки. «Правові засади регулювання погашення податкового боргу в Україні» запропоновано використання поняття «інститут податкового боргу» як інституту права, який, будучи більш вузькою групою відносин, є одним з елементів складного інституту – інституту податкового права [22, с. 66]. Окрім того, автори здійснили оцінку способів і процедур погашення та стягнення податкового боргу та їхню роль для формування інституту регулювання податкового боргу.

У дослідженні «Механізм стягнення податкового боргу (адміністративно правовий аспект)» В. Бортняк запропонував авторський підхід до формування поняття «адміністративно-правовий механізм стягнення податкового боргу» та його складових. Так, механізмом стягнення податкового боргу науковець називає комплекс адміністративно-правових заходів, спрямованих на заохочення платників податків до своєчасної сплати до бюджетів або державних цільових фондів коштів у порядку та у терміни, визначені законодавством України. До таких заходів належать: а) встановлення місцезнаходження боржника та направлення податкової вимоги; б) проведення з ним співбесіди; в) розстрочення (відстрочення) сплати податків та інших платежів; г) аналіз активів боржника; д) податкова застава; е) реалізація майна, що перебуває у податковій заставі; ж) застосування адміністративного арешту активів платника податків; з) зупинення операцій на банківських рахунках боржника та його дебіторів; и) стягнення податкового боргу боржника у безспірному порядку; і) погашення податкового боргу у разі реорганізації чи ліквідації платника податків – боржника; л) застосування процедури банкрутства [10, с. 37].

Зауважимо, що у працях згаданих авторів відсутній аналіз дієвості методів погашення податкового боргу. Значну увагу на діяльність контролюючих органів щодо погашення податкового боргу звернуто в дослідженнях О. Тимченко та А. Яковлевої. Проте в цих розробках оминається дослідження ефективності методів погашення податкового боргу. Пропонуємо зосередити увагу насамперед на скороченні податкового боргу як за рахунок добровільного погашення, так і шляхом примусового стягнення. Окрім того, оскільки на сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження способів зменшення податкового боргу на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць, вважаємо за необхідне дослідити існуючу практику скорочення такої заборгованості для вирішення проблем існування дисбалансів податкового боргу.

Дисбаланси погашення податкового боргу виявляються передусім через

неоднакову ефективність застосування способів скорочення його обсягів. Вітчизняні науковці термін «погашення податкового боргу» розуміють як сукупність адміністративно-правових відносин у сфері реалізації контролюючих, виконавчо-розпорядчих функцій фіскальних органів, а також належних дій податкового боржника, пов'язаних із застосуванням заходів, передбачених законом, спрямованих на самостійну сплату або примусове стягнення податкових зобов'язань, що привели до зменшення абсолютного значення суми податкового боргу, підтвердженого відповідним документом [22, с. 76]. Окрім того, пропонується також трактування такого поняття, як «процедура погашення податкового боргу» – це урегульована нормами чинного адміністративного та податкового законодавства система впорядкованих і послідовних процесуальних дій, що здійснюється контролюючими органами з метою своєчасного та повного погашення податкового боргу [159, с. 3]. Зазначимо, що згідно із положеннями Податкового кодексу України погашення податкового боргу – це зменшення абсолютного значення суми такого боргу, підтверджене відповідним документом без уточнення способу такого погашення [115]. Отже, ліквідувати податковий борг можна такими шляхами:

1. добровільне внесення до бюджетів, перед якими існує податкова заборгованість, безпосередньо платником несвоєчасно сплаченої суми податків та обов'язкових платежів;

2. застосування заходів примусового погашення податкового боргу (рис. 2.12), що передбачає використання відповідних методів, дозволених чинним законодавством. До методів погашення податкового боргу належать такі:

- погашення в судовому порядку (за виконавчими провадженнями та від боржників, які перебувають у процедурі банкрутства; стягнення податкового боргу за виконавчими документами; надходження коштів за рахунок стягнення дебіторської заборгованості);

- погашення у позасудовому порядку (клірингові розрахунки; сплачені кошти у рахунок погашення розстрочених (реструктуризованих) сум

податкового боргу; інші);

– стягнення податкового боргу територіальними органами Державної фіскальної служби за рішенням суду (стягнуті кошти з банківських рахунків; вилучена готівка з каси; надходження від продажу майна, що перебуває в податковій заставі; надходження від застосування адміністративних арештів; надходження за рахунок коштів і майна органів управління державних та комунальних підприємств);

Рис. 2.12. Порядок примусового погашення податкового боргу в Україні*

*Джерело: розроблено автором самостійно.

3. зарахування передплат і надмірно сплачених сум з одного виду

податку в рахунок погашення заборгованості з іншого виду податку. Таке зарахування відбувається контролюючими органами на підставі звернення та заяви платника податків, в якого одночасно обліковується борг і переплата;

4. списання податкового боргу платника перед бюджетом і державними цільовими фондами.

Спільним для перших двох шляхів ліквідації податкового боргу є результат – повернення державі належних коштів (або хоча б їхньої частини) і відповідно наповнення дохідної частини бюджетів. Однак третій спосіб не сприяє збільшенню надходжень до бюджету, проте його використання дає можливість врегулювати фінансово-економічний стан платника. В процесі реалізації цього способу погашення платники податків зазнають значних труднощів. Доволі часто заборгованість можлива з податку, що справляється до державного бюджету, а переплата – за платежем до місцевого бюджету (можлива також протилежна ситуація). В такому разі юридично існують усі підстави для проведення перезарахування коштів між різними платежами. Фактично платник податків змушений вирішувати проблеми, пов'язані з небажанням контролюючих органів здійснювати таке погашення та з відсутністю сприяння органів місцевого самоврядування які, мають дати згоду на отримання коштів з бюджету, до якого вони були сплачені.

Останній спосіб взагалі не передбачає поповнення надходжень до бюджету. Крім того, використання механізму списання податкового боргу не сприяє зміцненню фінансової дисципліни, а навпаки, закладає підвалини для виникнення нових боргів. Як зауважує О. Десятнюк, однією з вагомих причин, які зумовлюють несвоєчасне погашення податкової заборгованості, є очікування платниками податків, особливо великими, чергового списання або реструктуризації податкового боргу. Таким чином, держава ставить законослухняних платників у нерівні умови порівняно з тими, які не сплачують податкові зобов'язання, оскільки збільшує їхнє податкове навантаження [32, с. 149].

Розглянуті шляхи ліквідації податкового боргу вказують на те, що такий борг може бути сплачений як самостійно платником податків, так і за рахунок вжиття примусових заходів стягнення коштів контролюючими органами у сфері оподаткування або державною виконавчою службою. Динаміку сум погашення податкового боргу, самостійно сплаченого платниками податків, відображають дані табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Динаміка самостійно сплаченого податкового боргу платниками податків упродовж 2008–2014 рр.*

млн. грн.

Роки	Всього надходжень у рахунок погашення податкового боргу	Самостійно сплачено платником податків	У т.ч. протягом 60 днів з дня виникнення податкового боргу	Сплачено в рахунок погашення розстрочених (реструктуризованих) сум податкового боргу	Інше
2008	12052,4	9014	1538,7	X	X
2009	5216,6	1990,9	1364,7	X	X
2010	5063,0	1791,7	1544,3	X	X
2011	8588,4	4808	2147,7	376,1	1862,7
2012	11354,1	3260,9	1385,7	598,2	3784,5
2013**	2114,8	825,7	368,7	195,5	584,6
01.09. 2014	5005,4	1514,9	805,6	722,8	1878,2

*Джерело: побудовано на основі [50; 51 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Показники погашення податкового боргу (див. табл. 2.17) свідчать про відсутність чітко виражених тенденцій у надходженнях «реальних» коштів. Так, у 2008 р. у рахунок погашення податкового боргу надійшло 12052,4 млн. грн., з яких 9014,0 млн. грн. – це кошти, самостійно сплачені платниками податків. Однак у 2009 р. сума таких коштів суттєво знизилась і становила лише 5216,6 млн. грн. (1990,9 млн. грн. самостійно сплатили платники). Незначне зниження відбувається протягом 2010 р., коли сума боргу,

самостійно сплаченого платником податків, досягнула лише 1791,7 млн. грн., що на 198,3 млн. грн. менше від аналогічного показника у 2009 р. У 2011 р. простежуємо підвищення суми надходжень у рахунок погашення податкового боргу до 8588,4 млн. грн. Суттєво зросли такі надходження впродовж 2012 р. та становили 11354,1 млн. грн. (дод. Е). Проте водночас зменшилась сума самостійно сплаченого податкового боргу платниками податків (–1547,1 млн. грн.). Зауважимо, що за 2013 р. відсутній обсяг потрібної інформації через згадані вище проблеми. За перших вісім місяців 2014 р. самостійно платники податків сплатили лише 1514,9 млн. грн.

На окрему увагу заслуговує аналіз сплаченого податкового боргу в період дії податкової вимоги (рис. 2.13). Відповідно до положень чинного законодавства, податкова вимога – це письмова вимога контролюючого органу до платника податків щодо погашення суми податкового боргу [115]. Термін дії такої вимоги становить 60 днів з моменту її отримання платником податків, в якого існує податковий борг понад 20 НМДГ.

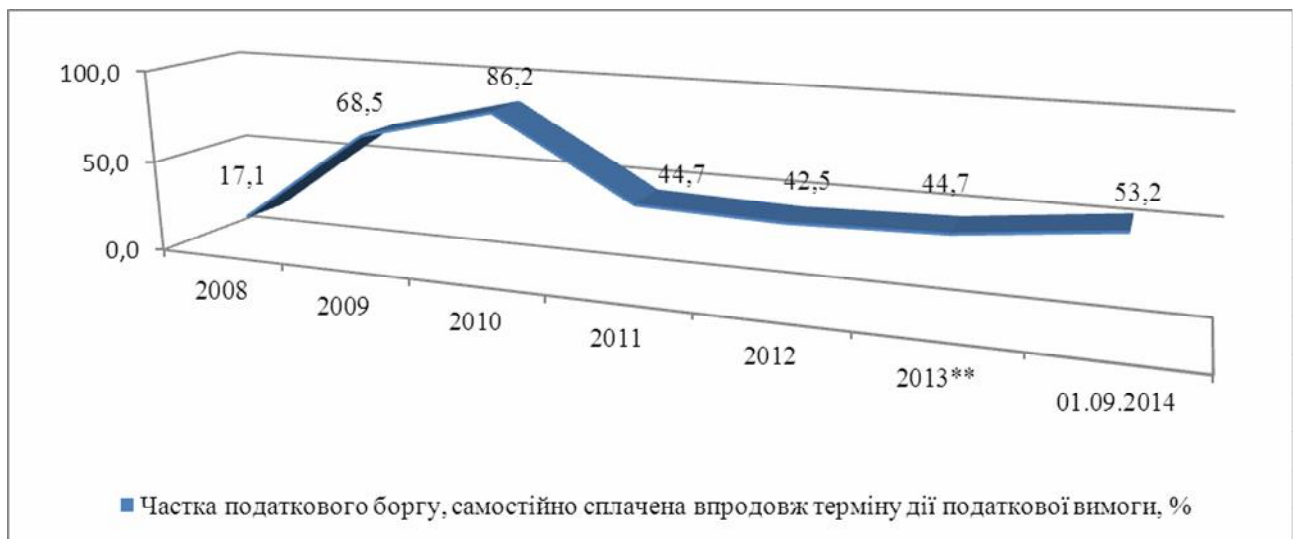

Рис. 2.13. Частка податкового боргу самостійно сплаченого платниками податків впродовж дії податкової вимоги, %*

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Погашення податкового боргу впродовж дії податкової вимоги свідчить про відсутність системних порушень платниками податків щодо виконання їхніх податкових зобов'язань та їхнє намагання погасити його перед бюджетом. За винятком 2008 р. (лише 17,1% сплаченого податкового боргу протягом 60 днів), частка податкового боргу, що сплачена впродовж дії податкової вимоги, коливалась у межах 42,5–86,2% від загальної суми самотійно сплаченого податкового боргу.

Окрім добровільної сплати суми податкового боргу, в Україні передбачено застосування заходів примусового погашення податкового боргу, що реалізуються через примусове стягнення податкового боргу контролюючими органами у сфері оподаткування. Зауважимо, що визначення поняття «примусове стягнення податкового боргу» відсутнє в чинному законодавстві. Вважаємо, що відсутність законодавчо визначеного трактування цього поняття ставить під сумнів законність використання методів такого погашення. У Законі України №2181 «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. примусове стягнення розумілось як звернення стягнення на активи платника податків у рахунок погашення його податкового боргу без попереднього узгодження його суми таким платником податків [47]. У ПКУ відсутнє визначення цього поняття. Характерними особливостями примусового стягнення, на нашу думку, є такі:

– заходи щодо примусового стягнення податкового боргу повною мірою покладаються на органи державної фіскальної служби, а також державних виконавців у межах їхніх повноважень. Стягнення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється;

– примусове стягнення може відбуватись лише після отримання рішення суду про можливість його застосування. Відповідно звернення до суду дозволяється не раніше, як закінчиться шістдесятиденний термін із дня надсилання податкової вимоги. Крім того, правом на таке звернення наділені

лише органи ДФС України. Органи ДВС в праві лише забезпечувати виконання судового рішення щодо примусового стягнення податкового боргу фізичних осіб. Отримане рішення суду є підставою для вилучення готівки з каси та спрямування платіжних вимог до установ банку, що обслуговують платника податків. Якщо після вчинення таких дій податковий борг повністю не погашено, контролюючий орган ініціює повторне звернення до суду про право на продаж майна боржника, що перебуває в податковій заставі. Продаж майна платника податків здійснюється на публічних торгах або через торговельні організації;

– існують певні обмеження в часі щодо примусового стягнення податкового боргу, зокрема позовні вимоги контролюючого органу, пов'язані зі стягненням податкового боргу з платників податків, мають пред'являтися впродовж 1095 днів із дня виникнення податкового боргу [115];

– платник податків не вправі перешкоджати контролюючим органам після отримання ними судового рішення, яке дає право погашати всю суму боргу за рахунок коштів або майна підприємства, що належним чином описане та зареєстроване як податкова застава. У разі недопущення посадових осіб контролюючих органів, державного виконавця під час проведення перевірок до обстеження територій, приміщень (крім житла громадян) та іншого майна, що можуть бути джерелом погашення податкового боргу, та у разі, якщо платник податків перешкоджає виконанню податковим керуючим повноважень, визначених Податковим кодексом України, контролюючий орган звертається до суду щодо зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках такого платника у банках та інших фінансових установах;

– методи примусового стягнення застосовуються винятково в порядку черговості. Зокрема, неможливо ініціювати позов на продаж майна, що перебуває в податковій заставі, попередньо не використавши права на вилучення готівки та стягнення коштів. На нашу думку, дотримання такого порядку негативно впливає на можливість оперативного скорочення обсягів податкового боргу, оскільки між моментами виникнення та погашення суми

податкового боргу проходить доволі значний період, що інколи перевищує межі бюджетного року.

Беручи до уваги характерні особливості примусового стягнення податкового боргу під цим поняттям пропонуємо розуміти звернення контролюючих органів після закінчення дії податкової вимоги в судовому порядку у терміни, передбачені чинним законодавством на отримання права безспірного стягнення податкового боргу платника податків за рахунок вилучення готівки з каси, стягнення коштів із рахунків платника та продажу майна, що перебуває в податковій заставі.

Аналізуючи проблеми погашення податкового боргу, слід передусім звернути увагу на необхідність надсилання податкових вимог як обов'язкової складової примусового стягнення (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Динаміка надісланих податкових вимог органами стягнення впродовж 2008–2014 рр., шт.*

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

***Впродовж 2008–2010 рр. вказано загальну кількість надісланих перших та других податкових вимог.

Дані рис. 2.14 свідчать про суттєве скорочення кількості надісланих податкових вимог контролюючими органами платникам податків. Так, позитивна тенденція щодо зменшення кількості надісланих податкових вимог

спостерігалась у 2011 р., коли впродовж цього періоду було надіслано на 15698 вимог менше, ніж у 2010 р. Таке скорочення пов'язано із нормами ПКУ, якими, на відміну від Закону 2181, не було передбачено надсилання другої податкової вимоги, та крім того, відмінена норма щодо формування вимоги впродовж п'ятиденного терміну після виникнення податкового боргу. Як результат у контролюючих органів появилось більше часу на проведення співбесід та узгодження з платниками податків дати самостійного погашення боргу до надсилання податкової вимоги. В 2012 р. було надіслано лише 356947 податкових вимог, що в 2,2 разу менше, ніж у 2011 р. Таке зменшення зумовлено передусім підвищенням мінімальної граничної межі податкової заборгованості, обов'язкової для надсилання вимоги, із 17 до 340 грн. [115]. Вважаємо, що прийняття таких норм дало змогу зменшити фінансові витрати та затрати часу, а також підвищити ефективність адміністрування податкового боргу. За перших вісім місяців 2014 р. було надіслано 103180 податкових вимог.

Незважаючи на зменшення кількості надісланих податкових вимог, кількість боржників щороку зростає (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Динаміка кількості платників податків, що обліковуються контролюючими органами та мають податковий борг на кінець року в Україні

Роки	Кількість боржників	У т.ч. фізичні особи	Частка боржників – фізичних осіб, %
2008	106164	X	X
2009	121070	X	X
2010	135137	X	X
2011	263779	210718	79,9
2012	303446	182149	60,0
2013	299562	101818	34,0
01.09.2014	453139	348321	76,9

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Зростаюча тенденція кількості боржників спостерігається упродовж аналізованого періоду. Так, у 2009 р. кількість боржників досягнула 121070 платників, що на 14906 більше, ніж у 2008 р. Однак найбільш помітним є зростання впродовж 2014 р. За станом на 01.09.2014 р. загальна кількість боржників становила 453139 осіб. Переважно боржниками є фізичні особи (76,9% від загальної їхньої кількості в 2014 р.), а тому значну увагу з метою підвищення платіжної дисципліни необхідно звернути на підвищення рівня ведення роз'яснювальної роботи саме між фізичними особами (фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності).

Водночас зауважимо, що після прийняття ПКУ суттєво скоротився обсяг надходжень коштів від заходів примусового стягнення. Динаміка надходжень від застосування заходів примусового стягнення контролюючими органами у сфері оподаткування відображена в табл. 2.19.

Таблиця 2.19

Динаміка погашення податкового боргу за рахунок примусового погашення впродовж 2008–2014 рр.*

млн. грн.

Роки	Всього надходжень за рахунок примусового погашення	У тому числі:
		за рахунок примусового стягнення контролюючими органами
2008	1499,7	1049,6
2009	1860,9	1369
2010	1726,9	1354
2011	1541,2	268,7
2012	2350,6	485
2013**	458,9	146,8
01.09. 2014	785,3	178,5

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Наведені показники свідчать про наявність значних дисбалансів в обсягах надходжень коштів як в розрізі способів примусового стягнення, так і протягом останнього періоду. Впродовж аналізованого проміжку часу відсутні чітко

виражені тенденції щодо надходження коштів за рахунок примусового погашення. Зокрема, найбільшою сума надходжень за рахунок примусового погашення була в 2012 р. Разом з тим, упродовж останніх двох років сума таких надходжень суттєво зменшилась та становила 458,9 млн. грн. у 2013 р. та 785,9 млн. грн. за перших вісім місяців 2014 р. Такі негативні тенденції зумовлені значним скороченням надходжень за рахунок застосування примусових заходів стягнення, що здійснюють фіскальні органи.

Щодо методів примусового стягнення податкового боргу зауважимо, що обсяги надходжень за рахунок їхнього використання суттєво знизились (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Динаміка надходжень коштів у рахунок погашення податкового боргу шляхом застосування методів примусового стягнення в Україні впродовж 2008–2014 рр.

млн. грн.

Роки	Надходження від реалізації заставного майна	Стягнуто з банківських рахунків	За рахунок стягнення дебіторської заборгованості	Вилучено готівку з каси	Надходження від застосування адміністративно го арешту
2008	269,6	573,5	—	70,9	135,6
2009	332,5	577,9	—	62,6	396
2010	234,4	693,1	—	71,9	354,6
2011	20,5	173	7,4	6,6	68,6
2012	41,8	363,7	1,5	14	65,5
2013**	17,8	114,9	0,21	2,3	11,8
01.09.2014	33,8	142,3	0,35	2,4	—

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

На основі даних табл. 2.20 можна зробити висновки, що значне зниження надходжень за рахунок заходів, вжитих органами стягнення,

спостерігаємо після прийняття ПКУ, відповідно до положень якого суттєво обмежено права податкового керуючого в частині примусового стягнення. Зауважимо, що контролюючі органи у сфері оподаткування у своїй діяльності як один з основних методів примусового стягнення застосовують реалізацію майна, що перебуває в податковій заставі. На нашу думку, це доволі дискусійне питання, адже виникнення права податкової застави абсолютно не означає гарантованого отримання коштів від реалізації такого майна в майбутньому. Крім того, продаж такого майна здійснюється лише після вжиття певних заходів, про що згадувалось вище. Вважаємо за доцільне опис майна як податкову заставу розглядати як певну запоруку (страховку) виконання платниками податків своїх прострочених зобов'язань. Таке припущення обґрунтуємо тим, що частка надходжень від реалізації заставного майна від загальної суми майна описаного в податкову заставу, доволі незначна і скорочується щороку (рис. 2.15).

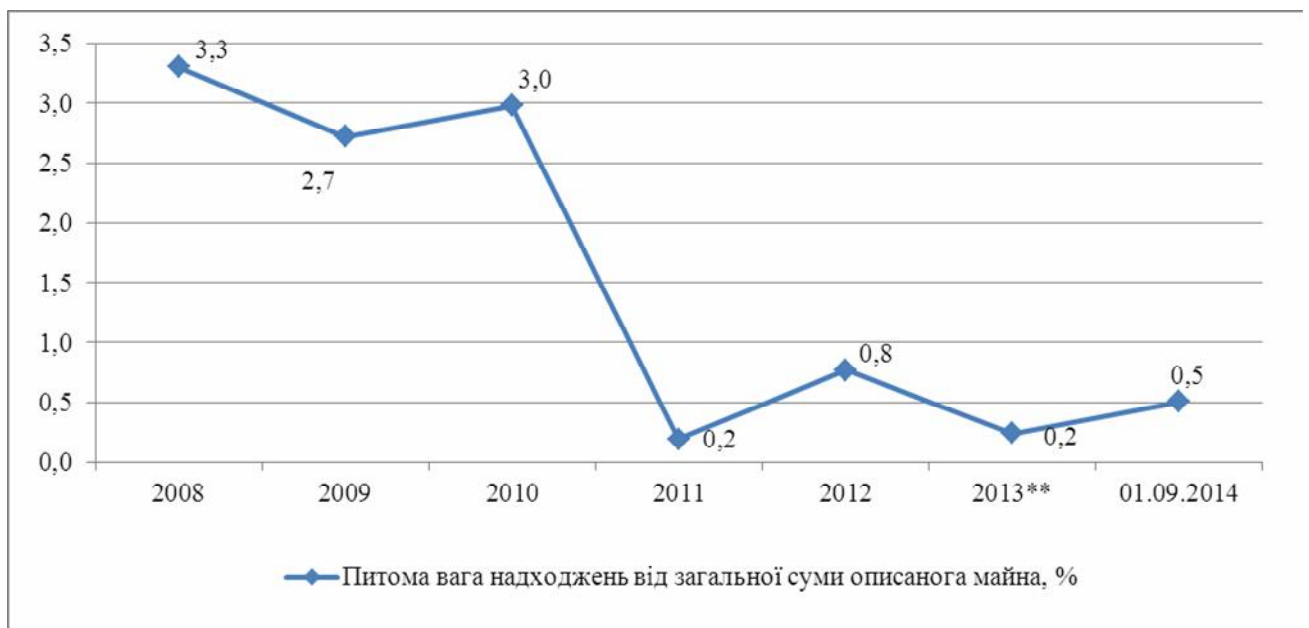

Рис. 2.15. Частка надходжень від реалізації заставного майна від загальної суми майна, описаного в податкову заставу, %*

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Так, наприклад, у 2008 р. надходження від реалізації заставного майна досягли лише 3,3% від суми описаного майна, а в 2009–2010 рр. взагалі не перевищували 3,0%. Суттєве скорочення частки таких надходжень спостерігаємо після 2010 р., коли погашення за рахунок продажу заставного майна платника податків здійснювалось винятково на підставі судового рішення. Виконання рішення суду про примусове погашення податкового боргу юридичної особи покладається на контролюючі органи в особі податкового керуючого. Відповідно до такого рішення можна здійснювати продаж лише того майна, що перебуває в податковій заставі. Таким чином, у 2011 р. реалізовано майна на 20,5 млн. грн., або 0,2% від загалом описаного в податкову заставу. Впродовж 2012–2014 рр. ситуація була аналогічною.

Разом із тим, вважаємо за необхідне спростити процедуру здійснення продажу майна, що перебуває в податковій заставі, а рішення про дозвіл на продаж такого майна надавати одразу після першого судового звернення органів стягнення. З одного боку, це спонукатиме платників до пришвидшення погашення податкової заборгованості, а з іншого – дасть змогу реалізовувати таке майно та спрямовувати отримані кошти в рахунок погашення податкового боргу. Сьогодні продаж майна, що перебуває в податковій заставі, регулюється ПКУ та Наказом Міндоходів України № 571 «Про затвердження Порядку проведення цільових аукціонів з продажу майна платника податків, яке перебуває у податковій заставі» [102]. Однак, на нашу думку, доцільно розробити методичні рекомендації, в яких описати поступові дії податкового керуючого щодо продажу такого майна.

Зазначимо, що у разі, якщо сума надходжень від продажу майна, що перебуває в податковій заставі, перевищує суму податкового боргу, такі кошти спрямовуються на рахунок платника податків. Процедура стягнення податкового боргу з платника податків – фізичної особи реалізується аналогічно шляхом звернення до суду податковим керуючим за загальними правилами позовного провадження, а виконання відповідного рішення суду покладається на державну виконавчу службу (в особі державного виконавця) і проводиться відповідно до закону про виконавче провадження [146].

Процедура стягнення податкового боргу за рахунок безготівкових коштів та вилучення готівки з каси боржника ініціюються подібним чином: через внесення до суду позову щодо стягнення коштів з платника податків або вилучення готівки з каси. Впродовж 2010 р. такі надходження становили 693,1 млн. грн., що на 115,2 млн. грн. більше, ніж в 2009 р. та на 119,6 млн. грн. більше, як у 2008 р. У період 2011–2014 рр. сума надходжень у рахунок погашення податкового боргу суттєво скоротилась, а максимального значення досягла в 2012 р. – 363,7 млн. грн. Аналогічну ситуацію спостерігаємо щодо надходжень за рахунок коштів, вилучених з каси боржників, а саме значне їхнє скорочення після прийняття норм ПКУ.

Адміністративний арешт майна платника податків здійснюється фіскальними органами на підставі рішення керівника відповідного органу щодо накладення такого арешту. Таке рішення підлягає обов'язковій перевірці обґрунтованості його накладення, що здійснюється в судовому порядку шляхом звернення фіскального органу з відповідним поданням, яке розглядається у порядку прискореного провадження. Протягом останніх років значно скоротились надходження від застосування адміністративного арешту активів. Якщо в 2009 р. розміри таких надходжень становив 396,0 млн. грн., що на 260,4 млн. грн., більше, ніж у 2008 р., то в 2012 р. – лише 66,5 млн. грн. Ще більш негативною є тенденція у 2013 р., коли за рахунок таких заходів протягом чотирьох місяців отримано лише 17,8 млн. грн., а за вісім місяців 2014 р. таких надходжень взагалі не було (дод. Е).

Зазначимо, що із прийняттям ПКУ контролюючі органи вправі використовувати як додаткове джерело погашення податкового боргу дебіторську заборгованість платників податків. Однак аналіз надходжень за рахунок примусового стягнення дебіторської заборгованості свідчить, що в Україні такий метод забезпечення виконання податкових зобов'язань не використовується повною мірою. Так, надходження лише в 2011 р. становили 7,4 млн. грн., а із кожним наступним роком їхній обсяг лише знижувався. За вісім місяців 2014 р. за рахунок стягнення дебіторської заборгованості

платників податків було погашено 0,35 млн. грн. податкового боргу (див. табл. 2.20).

Реалізація права контролюючого органу на застосування адміністративного арешту коштів на рахунках платника податків може здійснюватися лише в окремих випадках винятково шляхом безпосереднього звернення до адміністративного суду з позовом про накладення арешту на кошти на рахунку платника податків, що розглядається лише в загальному порядку позовного провадження (виключає можливість розгляду за прискореною процедурою) [146].

Застосування адміністративного арешту майна також дозволено у разі відмови платника податків від проведення перевірки стану збереження майна боржника та недопущення до складання акта опису майна в податкову заставу.

Окрім проаналізованих джерел надходжень у рахунок погашення податкового боргу, увагу також необхідно звернути на суму погашеного податкового боргу за рахунок майна боржників, що перебувають у процедурі банкрутства (рис. 2.16).

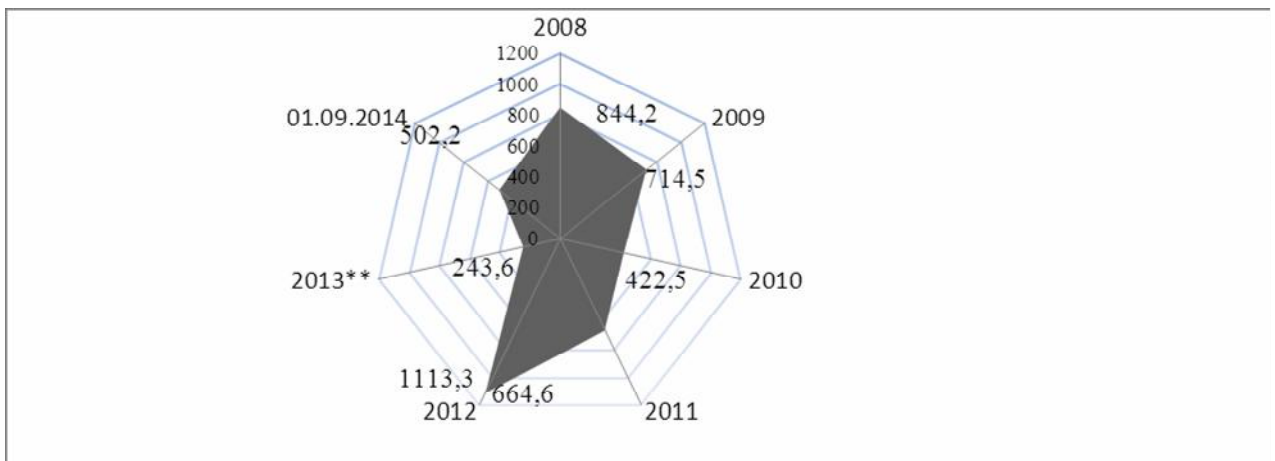

Рис. 2.16. Погашення податкового боргу за рахунок майна боржників, що перебувають у процедурі банкрутства впродовж 2008–2014 рр., млн. грн.*

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Зазначимо, що динаміка таких надходжень має стрибкоподібний характер. Упродовж аналізованого періоду максимальна сума надходжень зарахована в 2012 р. та становила 1113,3 млн. грн. Такі кошти перераховуються арбітражним керуючим після реалізація майна банкрута або самим банкрутом.

Зробити адекватні висновки щодо значущості кожного з методів примусового погашення податкового боргу на основі абсолютних показників неможливо, тому пропонуємо розрахувати ефективність кожного з них.

$$K. \text{ ефект. } c - \text{ ння контролюючими органами} = \frac{\text{Н-ння від застосування примусових заходів}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}} \quad (2.1)$$

В межах цього окремо пропонуємо розрахувати ефективність кожного із можливих методів примусового стягнення.

$$K. \text{ ефект. } \text{ продаж} \text{ майна} = \frac{\text{Н-ння від продажу заставного майна}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}}, \quad (2.1.1)$$

$$K. \text{ ефект. } \text{ стягнення з рахунків} = \frac{\text{Н-ння від стягнення коштів з рахунків боржника}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}} \quad (2.1.2)$$

$$K. \text{ ефект. } \text{ вилучення готівки з каси} = \frac{\text{Н-ння від вилучення готівки з каси боржника}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}}, \quad (2.1.3)$$

$$K. \text{ ефект. } \text{ з-ння адміністративних арештів} = \frac{\text{Н-ння від застосування адміністративного арешту}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}}, \quad (2.2)$$

$$K. \text{ ефект. } \text{ надходжень банкрутів} = \frac{\text{Н-ння від реалізації майна банкрутів}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}}, \quad (2.3)$$

$$K. \text{ ефект. } \text{ надхоження від вжитих заходів органами ДВС} = \frac{\text{Н-ння від вжитих заходів органами ДВС}}{\text{Сума н-нь за рахунок примусового стягнення}} \quad (2.4)$$

Розрахункове значення наведених коефіцієнтів (*K. ефект.*) коливатиметься в діапазоні від 0 до 1, де 0 – це відсутність вжитих заходів стягнення, а 1 – примусове стягнення винятково за рахунок одного заходу. Так, на практиці такої ситуації не виникає, а тому більш ефективним є той спосіб, де розрахунковий коефіцієнт буде більшим та наблизатиметься до 1.

Таблиця 2.21

**Розрахунок коефіцієнтів ефективності заходів примусового погашення
податкового боргу в Україні впродовж 2008–2014 рр.**

Роки	К-т ефективності примусового стягнення контролюючими органами	У тому числі:				К-т ефективності надходжень від вжитих заходів органами ДВС	К-т ефективності надходжень від банкрутів	К-т ефективності стягнення коштів та майна за рахунок органів управління державних та комунальних підприємств
		к-т ефективності продажу майна	к-т ефективності стягнення з рахунків	к-т ефективності вилучення готівки	к-т ефективності застосування адміністративних арештів			
2008	0,51	0,13	0,28	0,03	0,07	0,09	0,41	
2009	0,56	0,14	0,24	0,03	0,16	0,15	0,29	
2010	0,56	0,10	0,29	0,03	0,15	0,27	0,17	
2011	0,18	0,01	0,11	0,00	0,04	0,33	0,43	0,06
2012	0,21	0,02	0,15	0,01	0,03	0,27	0,47	0,05
2013*	0,32	0,04	0,25	0,01	0,03	0,13	0,53	0,02
2014	0,25	0,05	0,19	0,01	0,00	0,05	0,69	0,02

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

** У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Розрахунок ефективності застосування примусових заходів погашення податкового боргу в Україні (табл. 2.21) дає можливість зробити такі висновки:

– впродовж 2008–2010 рр. найбільш ефективним способом примусового погашення податкового боргу було надходження коштів у результаті вжитих заходів контролюючими органами. Зокрема, найбільш результативним методом вважаємо стягнення коштів з рахунків підприємств;

– з введенням у дію ПКУ коефіцієнт ефективності примусового стягнення різко знизився і становив 0,18 у 2011 р. проти 0,56 у 2010 р.;

– в період 2012–2014 рр. коефіцієнт ефективності заходів, вжитих контролюючими органами дещо підвищився однак не був таким вагомим, як у 2008–2010 рр. Водночас підвищився коефіцієнт ефективності надходжень за рахунок коштів банкрутів, що в 2014 р. становив 0,69. Проте відбулось суттєве зниження коефіцієнта ефективності надходжень від заходів, вжитих ДВС, що в 2014 р. становив лише 0,05;

– з 2011 р. контролюючі органи наділені правом ініціювати в судовому порядку стягнення коштів та майна за рахунок органів управління державних і комунальних підприємств, проте ефективність таких заходів доволі незначна, що взагалі нівелює такий метод погашення податкового боргу.

Основна сума коштів надходить не в результаті заходів, здійснених контролюючими органами, а через отримання надходжень від боржників, що перебувають у процедурі банкрутства.

Окрім наведених розрахунків, доцільним вважаємо визначення показника, який дасть змогу отримати об'єктивну оцінку можливостей погашення податкового боргу. Таким показником, на нашу думку, є коефіцієнт покриття податкового боргу податковою заставою, розрахунок якого здійснимо наступним чином:

$$K. \text{ покриття податкового боргу податковою заставою} = \frac{\text{Вартість майна, описаного як податкова застava}}{\text{Обсяг податкового боргу}} \quad (3)$$

У разі якщо розрахункове значення запропонованого коефіцієнта перевищуватиме 1, це означатиме, що податковий борг загалом забезпечений заставним майном і при його реалізації контролюючі органи повною мірою забезпечать погашення податкової заборгованості платника податків. Проте така ситуація доволі абстрактна. На практиці доволі часто майно, що передається в податкову заставу, є малоліквідним, а його вартість може знижуватись декілька разів упродовж здійснення процедури продажу. Крім того, витрати на проведення цільового продажу з продажу заставного майна покриваються за рахунок коштів, виручених від його продажу. Відповідно

такий коефіцієнт має перевищувати 1, що може свідчити про отримання гарантій контролюючими органами щодо можливості погашення податкового боргу за рахунок майна боржника. Результати розрахунку запропонованого показника засвідчують, що в Україні його значення впродовж аналізованого періоду лише в 2008–2009 рр. та 2011 р. перевищувало нормативний показник (рис. 2.16). У 2014 р. розрахункове значення наведеного коефіцієнта становило лише 0,4. Це дає підстави стверджувати про наявність значних ризиків непогашення податкового боргу та втрат бюджетних коштів.

Рис. 2.17. Динаміка коефіцієнта покриття податкового боргу заставою в Україні впродовж 2008–2014 рр., %*

*Джерело: розраховано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Здійснюючи дослідження механізму погашення податкового боргу, обов'язково необхідно звернути увагу на можливість скорочення боргу через його списання (рис. 2.18).

Рис. 2.18. Динаміка погашення податкового боргу через його списання впродовж 2008–2014 рр., млн. грн.*

*Джерело: побудовано на основі[50; 51; 52; 53; 54; 55; 56;].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Так, значно скорочується податкова база в результаті списання, розстрочення та відстрочення податкового боргу. Аналіз сум списаного податкового боргу доцільно здійснювати, поділивши досліджуваний період на два етапи:

– 2008–2011 рр. – цей період характеризується суттєвим збільшенням обсягів списаного податкового боргу. Кожного року суми списання зростали значними темпами. У 2009 р. було списано 8425 млн. грн., що в 1,7 разу більше, ніж у 2008 р. Протягом 2010 р. списанню підлягало 11453,5 млн. грн., що на 3028 млн. грн. більше від аналогічно показника в 2009 р. Максимуму сума списаного боргу досягнула в 2011 р., коли за рік контролюючі органи погасили 19659,6 млн. грн. податкового боргу через його списання. Сума списання на 11612,7 млн. грн. перевищила суму податкового боргу наприкінці 2011 р. Переважно сума списаного податкового боргу охоплює суми списання податкової заборгованості з ПДВ (дод. И) та податку на прибуток підприємств (дод. К);

– 2012–2014 рр. – упродовж цього періоду значно зменшились суми списаного податкового боргу за податковими зобов'язаннями. За вісім місяців

2014 р. було списано лише 1863,6 млн. грн., у тому числі сума списаного основного платежу становила 1247,1 млн. грн. (дод. Ж)

Проаналізувавши результативність методів погашення податкового боргу, спостерігаємо значні дисбаланси його показників та переважання одних методів над іншими у ходів їхнього застосування.

Проведені розрахунки (табл. 2.22) свідчать, що погашення податкового боргу за рахунок надходжень реальних коштів дуже незначне. Здебільшого сума податкового боргу зменшувалась через його списання без отримання реальних надходжень коштів до відповідних бюджетів. Окрім того, щороку частка реальних надходжень у структурі погашення податкового боргу зменшується. Якщо в 2008 р. така частка надходжень «живих» коштів у структурі погашення становила 70,9%, то в 2009–2010 рр. – не більш як 38,2% та 30,7% відповідно. В 2011 р. взагалі погашення податкового боргу за рахунок реальних надходжень становило абсолютний мінімум впродовж аналізованого періоду. Дещо кращою була ситуація в 2012 р., коли за рахунок реальних надходжень було погашено 63,2%.

Таблиця 2.22

Дисбаланси погашення податкового боргу в Україні впродовж 2008–2014 рр.*

Роки/ Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013**	2014
Погашено всього, млн. грн.	16999,3	13641	16516,5	28248	12404	6429,7	11878,6
Списано, %	29,1	61,8	69,3	69,6	36,8	67,1	30,1
«Живими коштами» %	70,9	38,2	30,7	30,4	63,2	32,9	69,9
В тому числі:							
За рахунок примусового погашення, %	17,2	46,7	47,8	17,9	20,7	21,7	14,6
Самостійно погашено платниками після закінчення дії податкової вимоги, %	82,8	53,3	52,2	82,1	79,3	78,3	86,4
	В тому числі:						
Надходження в період дії податкової вимоги, %	12,8	26,2	30,5	25	17,7	17,4	16,1

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**У 2013 р. у структурі Міндоходів України ліквідовано Департамент погашення податкового боргу, тому показники представлені лише за станом на 01.05 поточного року.

Окрему увагу варто звернути на період 2013–2014 рр., оскільки через ліквідацію Департаменту погашення податкового боргу скорочення боргу практично призупинилось. На нашу думку, така ситуація є вкрай негативною з огляду на постійний дефіцит бюджетних ресурсів у державі. А наявність такої заборгованості є вагомим резервом для наповнення бюджетів. Значні дисбаланси наявні також щодо застосування способів погашення податкової заборгованості. Зокрема, основну суму надходжень держава отримує за самостійного погашення податкового боргу платниками податків.

Отже, позитивним аспектом є підвищення рівня свідомості платників податків щодо необхідності самостійного погашення ними податкового боргу. Однак таке погашення переважно відбувається після закінчення дії податкової вимоги, а це призводить до несвоєчасного виконання дохідної та видаткової частин бюджетів усіх рівнів. Слід також зазначити, що частка погашення податкового боргу шляхом вжитих примусових заходів стягнення нині суттєво знизилась. Посилення негативних тенденцій спостерігається здебільшого після 2010 р. Так, якщо в 2010 р. за рахунок примусового погашення надійшло 47,8% від загальної суми надходжень, то в 2011 р. їхня частка знизилась до 20,7%. Дослідження дієвості способів і методів погашення податкового боргу свідчить, що скорочення боргу може відбуватись як за умови самостійної сплати платником податків суми простроченого податкового зобов'язання, так і через вжиття примусових заходів стягнення. Аналіз методів погашення податкового боргу вказав на наявність значних дисбалансів відповідно до способів здійснення такого погашення. Виявлено, що вагома частка податкового боргу скорочується переважно за рахунок списання заборгованості із податків і зборів без відповідних надходжень до бюджетів. На основі аналітичних показників доведено неефективність прийнятого рішення щодо ліквідації в контролюючих органах підрозділу погашення податкового боргу в 2013 р.

Висновки до розділу 2

Здійснивши моніторинг сучасних дисбалансів податкового боргу в Україні, можна зробити такі висновки:

– відсутність макроекономічної стабільності та стрибкоподібний характер основних макропоказників негативно впливають на розміри і структуру податкового боргу в Україні. Взаємозв'язок між зміною податкового боргу та основних макропоказників доволі суттєвий. Найбільш щільно він виявляється із зміною темпів зростання реального валового внутрішнього продукту та дефіцитом державного бюджету. Дещо менший вплив здійснюють коливання рівня переplat за податками і зборами та обсяги бюджетного відшкодування з ПДВ. Менш значним є вплив від'ємного сальдо торговельного балансу. Взаємозв'язок між темпами інфляції та зміною обсягів податкового боргу фактично відсутній. Відповідно головною передумовою недопущення зростання податкового боргу є стабільний та економічний розвиток, що ґрунтується на збалансованості основних макропоказників;

– проведений аналіз розмірів і структури податкового боргу вказує на невідповідність в обліку податкового боргу розуміння його суті як явища. Відповідно не погоджуємося із діючою практикою обліку зарахування заборгованості платників податків перед бюджетом до загальних розмірів податкового боргу таких платників;

– діагностика податкового боргу підтвердила нерівномірність обсягів його розподілу за окремими адміністративно-територіальними одиницями. Значні темпи зростання податкового боргу в одних областях супроводжуються зменшенням його обсягів в інших. Така ситуація пов'язана не лише з впливом економічних факторів та дієвістю органів стягнення, а й з настанням форс-мажорних обставин, зокрема в 2014 р., аналогів яких не спостерігалось у процесі розвитку нашої держави. Існування значних дисбалансів податкового боргу за окремими податками та зборами пояснюємо їхньою фіскальною роллю та місцем у формуванні дохідної частини бюджетів усіх рівнів. Більше 50%

загальної податкової заборгованості припадає на ПДВ. Проведені розрахунки засвідчили, що за перших вісім місяців 2014 р. частка заборгованості з ПДВ значно зросла і становила 56,2% від загальної суми податкового боргу. Відповідно податковий борг з податку на прибуток підприємств дорівнював 23,8% від загального розміру. Запровадження авансових платежів з податку на прибуток підприємств негативно вплинуло на розміри податкового боргу з цього виду платежу і призвело до їхнього зростання;

– нині основна сума податкового боргу характеризується пасивним статусом, що робить неможливим застосування жодних активних дій. У майбутньому це призведе до зростання обсягів списання податкового боргу і, як наслідок, до значних втрат бюджетів усіх рівнів;

– погашення податкового боргу відбувається дуже повільними темпами, зокрема за рахунок «живих» коштів. Основна сума податкового боргу погашається через списання без відповідних надходжень до бюджету. Зокрема, в 2011 р. погашення податкового боргу за рахунок заходів його списання становило 69,6%, що було абсолютним максимумом впродовж аналізованого періоду. Реальні кошти в рахунок погашення податкового боргу мобілізуються шляхом добровільної сплати та примусового стягнення контролюючими органами. Після прийняття Податкового кодексу України суттєво знизалась ефективність примусових заходів стягнення податкового боргу контролюючими органами через обмеження їхніх прав. Переважаюча частка податкового боргу нині не забезпечена податковою заставою, оскільки в 2013–2014 рр. коефіцієнт покриття податкового боргу заставним майном становив 0,7 та 0,4 відповідно, тоді як нормативний коефіцієнт має перевищувати 1.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [32; 34; 162; 164; 165; 166; 167; 168; 171].

РОЗДІЛ 3

ДОМІНАНТИ МІНІМІЗАЦІЇ ДИСБАЛАНСІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародна практика ефективного забезпечення мінімізації податкової заборгованості та можливість її імплементації в Україні

Обраний Україною курс європейського економічного співробітництва передбачає побудову в нашій країні ефективної податкової системи. Сьогодні, незважаючи на неперервний процес модернізації та удосконалення податкової системи, стверджувати про її ефективність не доводиться. Вітчизняна податкова система пройшла недовготривалий, проте доволі складний шлях еволюції. З періоду здобуття Україною незалежності і до сьогодні змін зазнали абсолютно всі її складові. Система оподаткування як складова податкової системи постійно змінювалась і вдосконалювалась. У 2010 р. прийнято Податковий кодекс України, що дало змогу уніфікувати нормативно-правові акти щодо адміністрування податків та зборів. Починаючи з 2011 р. доволі суттєвих змін зазнала інша складова податкової системи – контролюючі органи. Їхня структура, кількісний та якісний склад і сьогодні не сформовано остаточно, що часто призводить до неефективного адміністрування податкових платежів. Відсутній також прямий діалог між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків, що спричинює ухилення, уникнення і несвоєчасну сплату податкових зобов'язань. Однак проведення таких змін забезпечило певні позитивні результати. Так, Група Світового банку в своєму щорічному дослідженні («Doing Business») вказала на позитивні зрушення в Україні, що стосуються легкості ведення бізнесу. Зокрема, на початок 2015 р. серед 189 країн світу Україна зайняла 96 місце за легкістю ведення бізнесу, що порівняно з рейтингом за 2014 р. на 16 позицій вище. Такі

зміни насамперед зумовлені прогресом в умовах оподаткування, де наша держава за рік перемістилась із 157 на 108 позицію (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рейтинг окремих країн щодо легкості ведення бізнесу порівняно з Україною впродовж 2014–2015 рр.*

Країна	Легкість ведення бізнесу			Оподаткування		
	2014	2015	Зміна в рейтингу	2014	2015	Зміна в рейтингу
Україна	112	96	+16	157	108	+49
Білорусія	57	57	-	107	60	+47
Польща	30	32	+2	81	87	-6
Франція	33	31	-2	93	95	-2
Німеччина	13	14	-1	64	68	-4
США	7	7	-	44	47	-3
Австралія	10	10	-	36	39	-3
Ірландія	17	13	+4	6	6	-
Сінгапур	1	1	-	5	5	-
Велика Британія	9	8	-1	16	15	+1
Росія	62	64	+2	48	49	-1

*Джерело: складено на основі [27].

Незважаючи на позитивні зміни, що відбулися, Україна, проте, за цим показником суттєво поступається державам Європейського Союзу. Так, наприклад, наш західний сусід Польща займає в цьому рейтингу 32 позицію; провідні країни ЄС перебувають на вищих позиціях, зокрема Франція посіла 31, Німеччина – 14, Велика Британія – 8 місце. В економічному та політичному вимірах однією з найбільш розвинутих країн світу є Сполучені Штати Америки. Зазначимо, що США займають 7 місце за рейтингом легкості ведення бізнесу та 47 – за умовами оподаткування (дод. Л).

Незважаючи на це, вищезазначені країни в процесі економічного розвитку також зазнають впливу проблем оподаткування. Саме податкові відносини відіграють провідну роль у сфері державного управління будь-якої розвиненої країни світу. Серед них важливе значення мають проблеми несвоєчасних податкових платежів до бюджетів усіх рівнів. Однак у більшості розвинутих країн (табл. 3.1) проблеми податкового боргу не є такими

масштабними, а методи його погашення доволі диверсифіковані. Відповідно це спонукає нас до вивчення позитивного зарубіжного досвіду забезпечення мінімізації податкової заборгованості та можливостей його використання в Україні.

Вважаємо, що така практика дасть змогу не лише використати перевірений часом позитивний досвід скорочення податкового боргу, а й уникнути помилок у цій сфері. Проте впровадження міжнародних стандартів має здійснюватися виважено та послідовно з урахуванням особливостей соціально-економічного та суспільно-політичного устрою та розвитку України.

Філософія побудови системи стягнення податкових боргів є складовою загальної системи оподаткування у будь-якій країні та має базуватись на принципах свідомого ставлення платників до виконання обов'язку зі сплати податків й обов'язковості надходження платежів до державної скарбниці, оскільки без такої складової цілісна система взагалі не працюватиме, а наслідком відсутності законодавчого закріплення положень щодо стягнення податків у податкових правовідносинах можуть стати масові неплатежі до бюджету [192].

Доволі вдало, на нашу думку, побудований механізм погашення податкового боргу в США. У разі неповної сплати податкового зобов'язання при поданні податкової декларації платник податків отримує рахунок до сплати на суму заборгованості. З отримання цього рахунка розпочинається процес стягнення заборгованості, який продовжується доти, поки заборгованість не буде погашена повністю, або до закінчення терміну стягнення певного податку. Платник податків отримує повідомлення про належну суму сплати, в якому обґрунтовано розмір цієї суми (вказана сума податку плюс пеня і відсоток на несплачену суму податку, нарахований із початкової дати сплати податків).

Найкращими способами сплати федеральних податків є різні варіанти електронних платежів, запропоновані Податковим управлінням США. Електронний платіж – це зручний і безпечний спосіб сплати податків. Такі платежі можна здійснювати в режимі онлайн, по телефону або з мобільного

пристрою. Електронний платіж абсолютно безпечний. Податкове управління США користується сучасною технологією кодування і не зберігає у себе банківської інформації [214]. Платник самостійно визначає дату сплати і негайно отримує підтвердження про отримання коштів від Податкового управління США.

На сайті управління створено спеціальний розділ Платежі («Payments») веб-сайта «IRS.gov». «Direct Pay» – це захищений сервіс, яким платник може безоплатно скористатися для сплати індивідуальної податкової заборгованості або розрахункового податку безпосередньо зі свого поточного або ощадного рахунка [214]. Законодавством США передбачено декілька варіантів самостійного погашення податкової заборгованості платника податків (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Способи погашення податкової заборгованості в США*

*Джерело: побудовано на основі [214].

У разі, якщо платник податків не в змозі погасити заборгованість повністю, необхідно вказати найбільшу суму, яка можлива до сплати, та

здійснити запит щодо інших варіантів розрахунку із бюджетом. Зокрема, якщо платник податків неспроможний повністю погасити заборгованість, Податкове управління США може запропонувати угоду про щомісячне погашення в розстрочку. Зауважимо, що для подання заявки на угоду про оплату в розстрочку не потрібно безпосередньо контактувати з працівниками контролюючого органу, що відповідно дає змогу скоротити час і витрати платника податків та запобігти корупційним діям. Така заява формується і подається онлайн або ж надсилається поштою. В окремих випадках укласти угоду про оплату в розстрочку можливо по телефону [214].

Якщо платник податків не в змозі погасити заборгованість шляхом укладання угоди про розстрочку, в нього є можливість укласти компромісну угоду. Компромісна угода – це угода між платником податків і Податковим управлінням США, що дозволяє забезпечити погашення податкової заборгованості платника податків через сплату узгодженої зниженої суми. Перш ніж така угода буде розглянута, необхідно виконати всі вимоги щодо подання документів. Зауважимо, що платники податків, які перебувають у процесі оформлення банкрутства, не мають права клопотати про укладення компромісної угоди. У разі, якщо податкова заборгованість може бути повністю погашена на основі угоди про оплату в розстрочку або іншим шляхом, у більшості випадків платник податку позбавляється права на укладення компромісної угоди.

У разі, якщо сума компромісної угоди, запропонована платником податку, дорівнює «розумному потенціалу збору» («RCP») або перевищує його, Податкове управління США здебільшого відхиляє пропозицію. За допомогою «RCP» Податкове управління США оцінює платоспроможність платника податків. «Розумний потенціал збору» охоплює реалізовану вартість активів платника податків, зокрема нерухомого майна, автомобілів, банківських рахунків та іншого майна. Крім майна, «RCP» також містить очікуваний

майбутній дохід за вирахуванням певних сум, що відводяться на основні витрати на проживання [209].

Зазначимо, що Податкове управління США може піти на компромісну угоду за таких трьох умов:

- по-перше, пропозиція приймається в тому разі, якщо допускаються сумніви щодо заборгованості. Ця умова вважається виконаною тільки за наявності справжніх розбіжностей щодо факту існування податкової заборгованості або її розміру;

- по-друге, пропозиція приймається тоді, якщо існують сумніви щодо можливості стягнення повної суми заборгованості. Сумніви такого роду виникають у всіх випадках, коли розміри активів і доходів платника податку нижчі від повної суми його податкової заборгованості;

- по-третє, пропозиція приймається на основі ефективного адміністрування податків. У такому разі пропозиція може бути прийнято за відсутності сумнівів у тому, що податкова заборгованість законна і повна сума заборгованості може бути стягнута, а сплата заборгованості в повному розмірі пов'язана з економічними труднощами [209].

У разі, якщо Податкове управління США прийме пропозицію платника податків, воно має бути впевнене, що платник податків не допустить нової заборгованості та неухильно дотримуватиметься усіх положень податкового законодавства. Відповідно невиконання боржником усіх умов та положень компромісної угоди призведе до прострочення та розірвання такої угоди Податковим управлінням. Щоб не виникало сумнівів у можливості стягнення повної суми заборгованості та ефективного адміністрування податків щодо компромісної угоди, умови та положення цієї угоди містять вимогу про необхідність своєчасного подання платником податків всіх податкових декларацій і своєчасної сплати нарахованих податкових платежів впродовж п'яти років з дати прийняття угоди. У разі, якщо Податкове управління США оголошує, що угода прострочена, вона втрачає свою силу, і контролюючий

орган має право стягнути початкову суму заборгованості (за вирахуванням внесених платежів) з відсотками та пеню. Крім цього, будь-які повернення переплачених податків, належні платнику податку за календарний рік, протягом якого було прийнято пропозицію, будуть враховані в рахунок його податкової заборгованості. Вважаємо, що такий досвід реально застосувати в Україні. З одного боку, платники податків отримають можливість розрахуватись з бюджетом та подолати тимчасові фінансові труднощі. З іншого – держава ставить умову про недопущення податкової заборгованості платника податків упродовж наступних податкових періодів. Це має дисциплінувати платників податків і забезпечити стабільність та регулярність податкових надходжень.

Служба фінансового управління (BFS) Міністерства фінансів США (Державного казначейства США), що здійснює повернення переплачених коштів для Податкового управління США, була уповноважена Конгресом США на виконання Програми щодо стягнення коштів із сум, що підлягають поверненню (TOP). В рамках Програми TOP BFS має право знизити суму, належну до повернення (сума переплати), для погашення федеральної неподаткової заборгованості та податкових зобов'язань з прибуткового податку [212]. В Україні також існує така практика. Однак зазначений порядок погашення податкового боргу передбачає значну кількість бюрократичних процедур, що в часовому вимірі негативно впливає на мобілізацію податкових платежів. Крім того, в сучасній практиці контролюючі органи допускали існування переплати та заборгованості з одного і того самого виду податку. Така парадоксальна ситуація спостерігалась у 2013 р., коли в дію вступила норма щодо здійснення авансових платежів з податку на прибуток підприємств. Наявність у платника податку на прибуток підприємств переплати не означала її автоматичне зарахування в суму майбутніх авансових платежів. Крім того, на суму несплати таких платежів нараховувалась пеня та штрафні санкції. Лише в

судовому порядку платникам податків вдавалось відстояти свої права та довести абсурдність дій контролюючих органів [121].

Контролюючі органи в США здійснюють таке перезарахування самостійно без будь-яких заяв. Зокрема, Служба фінансового управління у разі наявності переплат у платника податків автоматично зменшить їхню частку на суму, що необхідна для погашення податкової заборгованості.

Таким чином, контролюючі органи у сфері оподаткування у Сполучених Штатах Америки докладають максимальних зусиль для забезпечення платоспроможності платників податків, в яких є податкова заборгованість. Якщо платник не в змозі провести жодних виплат у зв'язку зі складним фінансовим становищем, Податкове управління США може тимчасово призупинити окремі дії щодо стягнення заборгованості доти, поки фінансовий стан такого платника не покращиться. Податкові органи залишають за собою право на арешт майна за несплату федеральних податків на період припинення стягнення податкової заборгованості. Право арешту майна за несплату федеральних податків – це право на власність боржника, в тому числі на майно, придбане після порушення такого позову. Крім того, відсоткові нарахування та пеня за прострочення платежу продовжуватимуть накопичуватися протягом періоду призупинення стягнення заборгованості [214].

Податкове управління США може накласти стягнення на такі активи, як заробітна плата, банківські рахунки, виплати допомоги соціального забезпечення та пенсійні виплати. Контролюючі органи в праві конфіскувати будь-яке майно, в тому числі автомобіль, катер або нерухомість, з метою його продажу для погашення податкової заборгованості платників податків. Крім того, будь-які наступні повернення переплачених федеральних податків або штатних прибуткових податків, які належать боржнику, можуть бути використані для погашення загалом заборгованості за федеральними податками.

Вивчення досвіду США у напрямку забезпечення погашення податкового боргу дає змогу зробити висновок, що основна увага акцентується на добровільному погашенні податкового боргу. Отже, звернення до контролюючих органів платниками податків та самостійне виконання ними своїх податкових зобов'язань відіграє головну роль. Незважаючи на зміни у структурі вітчизняних органів і декларативні заяви про зміну підходів у роботі із платниками податків, сьогодні фіскальні органи націлені на мобілізацію податкових платежів, а не на обслуговування інтересів платників податків. Вважаємо за необхідне використати досвід США в налагодженні контактів між платниками податків і контролюючими органами. Податковий інспектор має бути зацікавлений у наданні необхідної інформації та пошуку різноманітних варіантів недопущення виникнення і зростання податкового боргу платника податків.

Серед країн Європейського Союзу доволі цікавим є досвід Франції щодо погашення податкової заборгованості. Так, рівень добровільної сплати задекларованих і донарахованих сум у цій країні становить майже 98%. Окрім того, частка судових рішень, прийнятих на користь органів стягнення, у Франції дорівнює 95–98% [146]. Загальна сума податкового боргу в країні на початок 2014 р. досягнула 20 млрд. євро., або 1,8% від обсягу податкових надходжень.

Основна робота спрямована на попередження та уникнення податкового боргу платниками податків, що виявляється через надання податкових преференцій щодо сплати податків. Такі переваги здебільшого надаються малим підприємствам незалежно від того, до якої галузі народного господарства вони належать. Впровадження таких заходів дає змогу отримати державну підтримку підприємствам сільського господарства, не створюючи для них надмірного податкового тиску, що відповідно унеможлиблює виникнення боргів, які в майбутньому неможливо буде погасити.

Окремим аспектом є робота контролюючих органів у сфері оподаткування із дебіторами платника податків, який допустив податкову заборгованість. Податковим кодексом України (ст. 87.5) передбачено, що в разі, якщо реалізація заходів з продажу майна не привела до погашення суми податкового боргу повністю, контролюючі органи вправі визначити додатковим джерелом погашення цього боргу дебіторську заборгованість платника податків, термін погашення якої настав [115]. Проте дебіторська заборгованість продовжує залишатися активом платника податків, що має податковий борг, до надходження коштів до бюджету за рахунок стягнення цієї дебіторської заборгованості.

У Франції переважно реалізація такої процедури передбачає отримання рішення суду, проте суд ухвалює таке рішення у негайному порядку. Процедура стягнення дебіторської заборгованості може застосовуватися до:

- банків, клієнтом яких є платник податків та в яких розміщено кошти такого платника;
- орендарів, з якими такий платник податків має договірні відносини, що передбачають отримання від них платежів у вигляді орендної плати;
- страхових компаній, з якими платник податків уклав договір страхування, за яким передбачається сплата страхових платежів;
- клієнтів, що мають господарські відносини з таким боржником, які передбачають проведення розрахунків;
- керівників підприємств, які працюють за договором найму або контрактом та отримують за це винагороду тощо [146].

Впровадження термінових заходів примусової дії використовується декілька разів на рік та є доволі результативним, оскільки при застосуванні таких процедур, як правило, зменшуються обсяги податкового боргу.

Варто звернути увагу також на порядок списання безнадійного податкового боргу. Зокрема, ним передбачено припинення здійснення будь-яких процедур стягнення податкового боргу та зняття особистої матеріальної

відповідальності за непогашення податкового боргу платників податків із працівників контролюючих органів. Таке призупинення можливе у разі довгочасного непогашення з різних причин. Основним критерієм є неможливість упродовж тривалого проміжку часу стягнути суму податкової заборгованості. Реалізація процедури списання безнадійного податкового боргу може бути здійснена на будь-якій стадії примусового погашення боргу платників податків. Порядок списання регламентується внутрішнім конфіденційним документом. Обґрунтованого звіту достатньо для списання незначних сум податкового боргу. Однак у разі списання суттєвих обсягів коштів необхідно сформулювати досьє з підтвердженням щодо неможливості подальшого стягнення [145].

Після проведення списання інформація про розмір податкової заборгованості вибуває з електронного досьє підприємства, що дає змогу органу служби державних фінансів не продовжувати застосування заходів щодо погашення податкового боргу. Важливим моментом, на нашу думку, є те, що списання податкового боргу не звільняє платника податків від обов'язку погашення боргів перед бюджетом. Така заборгованість залишається в документах для можливості подальшого надходження коштів у рахунок погашення такого боргу, хоча платнику податків не надається жодної інформації щодо списання його податкового боргу. Така інформація знаходиться у розпорядженні контролюючих органів. У разі, якщо можливостей для стягнення податкового боргу немає, то подальше витрачання державою фінансових і часових ресурсів є недоцільним. Однак платник податків може самостійно погасити суму заборгованості у разі отримання доходів у майбутньому. Оскільки таке списання відбувається без участі платника податків, то це практично унеможлиблює будь-які корупційні вияви. Вважаємо за необхідне розглянути можливість внесення змін до процедури списання податкового боргу в Україні, використовуючи вищеописаний механізм.

Доволі поширеним є використання непрямих методів погашення податкового боргу. Їхня суть полягає в тому, що суд може визнати не правочинними угоди, що були укладені з третіми особами від імені підприємства за наявності у нього прострочених податкових зобов'язань. Також у разі, якщо боржник відмовляється від набуття у спадок майна, фіскальні органи уповноважені самостійно прийняти таке майно. Такі можливості виявляються шляхом проведення періодичного аналізу, що здійснюється раз упродовж чотирьох років.

Важливу роль у процесі погашення податкового боргу відіграє можливість оперативного реагування контролюючих органів на стан і розмір податкового боргу. Швидке реагування може здійснюватись лише за умови автоматизації процесів адміністрування податкового боргу. Автоматизація процесів контролюючими органами передбачає підвищення ефективності роботи податкових органів, забезпечення інформаційної підтримки та супроводження всіх процесів і заходів, у тому числі пов'язаних з контрольно-перевірочною роботою та стягненням прострочених податкових зобов'язань. Такі інформаційні системи мають вміщувати:

- детальний опис процесів роботи та внутрішнього контролю;
- інформаційні файли підприємств, зареєстрованих у комерційному реєстрі за єдиною формою;
- фінансову звітність;
- інформацію про банківські рахунки, об'єкти, майно та права власності;
- аналіз усіх зобов'язань і боргів суб'єкта господарювання.

З цією метою у Франції створено інформаційну систему «Копернік» та її підсистеми.

Органи стягнення в Україні таку інформацію отримують винятково через надання запитів у різні інстанції, що суттєво затягує можливість оперативно

реагувати та приймати рішення відносно стягнення податкового боргу платників податків.

Вважаємо, що впровадження в роботі фіскальних органів вдосконаленої за рахунок наданих рекомендацій процедури і застосування надалі на практиці зазначених заходів дасть змогу досягти кінцевої мети – зменшити обсяги податкового боргу. Окрім того, це дасть можливість скоротити витрати часу на проведення такої процедури і забезпечити економію бюджетних коштів, що дуже важливо в сучасних умовах.

Аналізуючи досвід діяльності податкового управління Австралії у сфері погашення податкового боргу, доходимо висновку, що увага переважно зосереджена на прямій співпраці податкових органів з боржником, щоб у максимально короткотривалі терміни забезпечити ліквідацію всієї суми заборгованості. Саме завдяки цьому податковий борг, що обліковується контролюючими органами, наприкінці 2011 р. становив лише 0,5 млрд. дол. США [202].

Так, у разі виникнення податкової заборгованості у платника податків в Австралії йому необхідно в найкоротші терміни звернутися за допомогою до контролюючих органів з метою отримання роз'яснень щодо можливості сплати такої заборгованості. Працівники Податкового управління Австралії можуть запропонувати платнику декілька компромісних рішень. Хоча контролюючі органи здебільшого працюють у напрямку запобігання виникненню такої заборгованості платник податків може завжди отримати інформацію, як саме уникнути податкового боргу. Важливу роль у цьому процесі відіграє звернення платника, в якого існує ризик несплати податкового зобов'язання, до працівників податкових органів, що дає змогу уникнути додаткового навантаження та штрафів за несвоєчасну сплату прострочених зобов'язань. Окрім того, розробляється план виплат для кожного боржника індивідуально, зважаючи на особливості ведення діяльності. Для цього платник податків зобов'язаний надати детальну інформацію за такими основними розділами:

- умови виникнення заборгованості;
- причини несплати заборгованості та заплановані шляхи її погашення;
- інформація про поточних дебіторів і кредиторів, якщо вони є;
- у разі отримання розстрочення сплати термін здійснення першого внеску та періодичність проведення погашення;

Окремо надається інформація про середній місячний дохід і витрати, якщо це заборгованість фізичної особи, а також інформація про основні активи та зобов'язання боржника [202].

Однак при наданні такої інформації гарантії щодо отримання права на розстрочку немає. Платник податків має переконати, що в майбутньому він не допустить зростання та виникнення нової заборгованості, а також представити вичерпний перелік дій щодо ліквідації існуючої заборгованості.

Водночас працівники фіскальних органів Австралії мають право провести «оцінку життєздатності бізнесу» («Assessing Business Viability»). Таке оцінювання здійснюється з метою визначення здатності платника погашати власні борги та виконувати свої поточні зобов'язання. Оцінка життєздатності бізнесу ґрунтується на визначенні таких показників: валовий прибуток, грошовий потік, співвідношення між активами та пасивами (в тому числі оборотний капітал); коефіцієнт ліквідності; наявність додаткових джерел фінансування тощо [198]. У разі проведення «оцінки життєздатності бізнесу» боржник зобов'язаний надати повний обсяг необхідної інформації в межах узгодженого терміну.

Зауважимо, що в Австралії існує схожа до вітчизняної практика ліквідації податкового боргу, що виник унаслідок обставин непереборної дії (стихійне лихо, повінь, лісова пожежа або посуха). Хоча списання податкового боргу не обмежується лише тим платникам податків, що безпосередньо постраждали від настання стихійного лиха, а може поширюватися також на інших платників, які основний дохід отримували від діяльності у районах дій цих обставин.

Розглядається насамперед можливість скасування штрафних санкцій і пені. В більш складних ситуаціях приймається рішення щодо списання податкового боргу загалом.

У Великій Британії за прикладом розвинутих країн основна увага зосереджена на застосуванні превентивних заходів. Так, для платників податків передбачено певні пільги у разі соціальної незахищеності та неможливості своєчасно сплатити свої податкові зобов'язання. Одним із найбільш важливих податків є податок на прибуток. Механізм його справляння передбачає також певні пільги, серед яких встановлення неоподатковуваного мінімуму, що дорівнює 3445 фунтів стерлінгів на рік для таких категорій:

- для громадян, вік яких перевищує 64 роки – 4200 фунтів стерлінгів;
- для громадян, вік яких перевищує 74 роки – 4370 фунтів стерлінгів;
- для громадян, яких неповна сім'я та які мають дітей віком до 16 років;
- для неповних сімей, діти з яких навчаються у вищих навчальних закладах денної форми навчання [133].

В такому разі існує можливість зменшити оподатковуваний дохід на суму витрат, що пов'язані з одержанням доходу (спецодяг, обладнання для роботи тощо), а також на суми внесків до пенсійних і благодійних фондів, медичної страховки для осіб віком від 65 років, відсоткових платежів за позиками на придбання житла і власності (максимум становить 30 тис. фунтів стерлінгів) [133]. Важливим аспектом є те, що величина знижок щорічно індексується залежно від рівня інфляції. Окрім того, у Великобританії існує дещо інший принцип (на відміну від інших країн Європи) побудови та нарахування податку на прибуток, за яким дохід розподіляється на певні групи (шедули) залежно від джерела його отримання. Діє всього 5 груп; кожна така груп оподатковується за особливим принципом і названа за літерами англійського алфавіту: А, С, D, E, F (дод. М).

Податковий борг у Великій Британії окремо не розглядається. Його аналіз здійснюється в структурі загальних «податкових розривів» (податкових втрат), до яких зараховують лише безнадійний податковий борг. Для прямих податків безнадійний податковий борг є наслідком неплатоспроможності платника податків. Аналіз податкових втрат у цій країні здійснюється комплексно за два роки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Динаміка податкових розривів у Великій Британії впродовж
2009–2013 рр. [206].**

Основні складові / Роки	% до загальної суми теоретично можливих податкових зобов'язань			
	2009–2010	201–2011	2011–2012	2012–2013
Ухилення від оподаткування	0,6	0,8	0,7	0,6
Кримінальні атаки	1,3	1,2	1,0	1,1
Помилки	0,5	0,5	0,6	0,6
Уникнення оподаткування	0,8	0,9	0,8	0,8
Недбале виконання платниками свого обов'язку	0,8	0,8	0,8	0,8
Тіньова економіка	1,1	1,1	1,1	1,2
Законна інтерпретація дій платника	0,9	0,8	0,8	0,9
Безнадійний податковий борг	1,0	0,8	0,9	0,9
Загальний податковий розрив	7,0	6,8	6,6	6,8

Так, упродовж 2009–2013 рр. податкові втрати не перевищували 7,0% від загальних податкових зобов'язань платників податків Великобританії та становили 6,8%, або 34 млрд. фунтів стерлінгів. Частка безнадійних податкових боргів дорівнювала менш ніж 1% від загальної суми визначених податкових зобов'язань (дод. Н). Таким чином, робота органів стягнення Великобританії доволі ефективна, що забезпечує мінімальні втрати бюджету цієї країни від несвоєчасних платежів.

Механізм погашення податкового боргу фіскальними органами Росії є майже ідентичним діючому сьогодні в Україні. Стягнення податкової заборгованості за рахунок грошових коштів на рахунках платника податків здійснюється на основі норм Податкового кодексу Російської Федерації (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Порядок здійснення податковими органами Росії заходів примусового стягнення заборгованості з платників податків, що мають податковий борг*

*Побудовано на основі джерела [106].

Зауважимо, що згідно з вимогами наведеного вище порядку примусового стягнення заборгованості податкові органи Росії уповноважені самостійно

приймати рішення про стягнення коштів за рахунок коштів юридичних осіб і за рахунок майна. Це відповідно не лише суттєво пришвидшує процедуру стягнення податкового боргу, а й спрощує роботу працівників контролюючих органів. У нашій країні також діяла така практика, однак з прийняттям ПКУ рішення про стягнення коштів з рахунків боржників приймається винятково у судовому порядку. Більше того, у разі оскарження платником податків рішень контролюючих органів щодо донарахування податкових зобов'язань і штрафних санкцій контролюючим органам забороняється описувати та продавати майно, що доволі часто успішно використовують потенційні боржники з метою фіктивного продажу такого майна. З огляду на це вважаємо за доцільне надати право контролюючим органам нашої держави самостійно приймати рішення без судових звернень щодо стягнення безготівкових коштів і продажу майна, що перебуває в податковій заставі.

У Швеції повноваження щодо адміністрування податків, перевірки правильності їхнього нарахування та стягнення податкового боргу покладено на Агентство зі сплати податків. Організаційна структура податкових органів цієї країни базується на трьох моделях. Усі платники мають платити рівно стільки, скільки встановлено парламентом. Система адміністрування податків у Швеції функціонує таким чином, що платники податкові платежі сплачують поступово протягом року. Така система називається «сплата у міру отримання доходів» [196]. Загалом попередні податкові платежі мають разом становити кінцеву суму оподаткування. Таким чином, контролюючим органам вдається не допускати виникнення податкового боргу. Після того, як за податковою декларацією визначена кінцева сума, що підлягає сплаті, її порівнюють з сумою попередніх податкових платежів. У разі, якщо сплачених податкових платежів виявляється недостатньо, платник податків зобов'язується доплатити різницю та штраф. Якщо ж виникли надмірно сплачені податкові платежі, то вони в обов'язковому порядку повертаються, а платник податків отримує з цієї суми

додатковий відсоток. На основі цього між контролюючими органами та платниками податків вибудовуються партнерські відносини, що стимулюють платників своєчасно і повною мірою сплачувати власні податкові зобов'язання.

До категорії добросовісних платників у Швеції належить понад 80% осіб [196]. Якщо платник податків не погоджується з рішенням контролюючих органів щодо розміру податкових зобов'язань, він вправі вимагати перегляду цього рішення у будь-який момент упродовж п'яти років з дня отримання доходів, оподаткування яких викликало розбіжності. Крім того, платник податків має право оскаржити рішення податкової інспекції в обласному адміністративному суді (ленсретт). Першочергово такі апеляції контролюючі органи розглядають на місцях і виносять рішення до того, як документи надійдуть на розгляд до окружного адміністративного суду. В деяких випадках у результаті такого перегляду податкова інспекція визнає справедливість вимог платника податків, і апеляція скасовується без прийняття судового рішення. Рішення суду також може бути передане до одного з чотирьох адміністративних апеляційних судів Швеції (каммарретт). В окремих випадках рішення останніх може бути оскаржено у Вищому адміністративному суді (регерінгсретт) [114].

Несвоєчасність і неповнота сплати податкових зобов'язань у Португалії передбачають застосування жорсткої системи штрафів. Штрафні санкції за порушення термінів сплати податкових зобов'язань стягуються в автоматичному режимі. Зауважимо, що такі штрафи стягуються без попередження та жодних бюрократичних процедур, у тому числі судових. Виняток становить лише комп'ютерна помилка, однак розгляд оскарження відбувається після стягнення штрафу. Незважаючи на чітку взаємодію та координацію діяльності контролюючих органів, уряд Португалії в 2013 р. прийняв рішення щодо стимулювання платників податків, в яких виникли значні розміри податкового боргу. Боржники отримали право на податкову

амністію, що передбачала скасування штрафних санкцій за несвоєчасну сплату податкових зобов'язань у разі погашення суми основного зобов'язання. В результаті такого рішення правом на податкову амністію скористались понад 300 тис. осіб та 50 португальських компаній. Усі амністовані зобов'язались погасити основний податковий борг без сплати штрафних санкцій. Обсяг надходжень від погашення податкового боргу становив понад 1,2 млрд. євро [120].

Доволі цікавим є досвід контролюючих органів Нідерландів щодо погашення податкового боргу на основі використання сучасних технологій. Так, контроль за погашенням податкового боргу з транспортного податку в Нідерландах здійснюється за допомогою автоматичної системи спостереження за автомобілями, що дає можливість сканувати їхні номери, розпізнавати їхніх власників і перевіряти наявність несплачених податкових зобов'язань з такого податку. Ефективність використання таких систем є доволі високою, оскільки за годину можна просканувати 4500 автомобілів. Відповідно можливості використання такої системи безмежні, адже вона функціонує 24 години на добу 7 днів на тиждень. У результаті усі доступні бази даних можуть бути застосовані на ANPR-комп'ютері, а інформація та фотографії всіх транспортних засобів (навіть тих, що не мають заборгованості) зберігається в базі даних [98].

Працівники Групи моніторингу автомобілів Нідерландів уповноважені здійснювати спеціальні дії, що забезпечують виконання положень Закону про податок з автотранспортних засобів, який діє з 1994 р. (Motor Vehicle Tax Act, 1994). Зокрема, водія автомобіля, який має заборгованість зі сплати транспортного податку, можуть зупиняти при пересуванні автотранспортом для негайного погашення такої заборгованості (готівкою або через електронний термінал кредитною картою). Якщо податок не буде сплачено, податковий колектор зобов'язаний замовити судових приставів, які мають право припиняти користування автомобілем, конфіскувавши транспортний засіб на штрафний

майданчик. Зазначені операції можуть здійснюватися спільно з представниками поліції, митниці і муніципальних служб [98].

Таким чином, практика зарубіжних країн свідчить, що ефективність функціонування будь-якої структури, в тому числі фіскальних органів, залежить від її можливостей враховувати та оптимально збалансовувати інтереси протилежних сторін. Важливу роль у цьому відведено стратегічному плануванню власної діяльності та мінімізації можливих її ризиків у майбутньому. Отже, основну увагу контролюючим органам необхідно звернути насамперед на розробку напрямів зменшення обсягів податкового боргу шляхом мінімізації його дисбалансів.

3.2. Інструменти зменшення обсягів податкового боргу шляхом мінімізації його дисбалансів

Дослідження умов виникнення та існування податкового боргу дає змогу зробити висновок, що нині, незважаючи на результативність здійсненого реформування у сфері оподаткування, незрозуміло чітких напрямів зменшення обсягів податкової заборгованості. Однак в умовах обмеженості бюджетних ресурсів саме мобілізація надходжень за рахунок погашення податкового боргу приховує в собі значний потенціал. Як зазначалось, явищу податкового боргу властиві внутрішні дисбаланси, що негативно впливають на його структуру та зростання абсолютних розмірів. Вважаємо, що передусім необхідно визначити основні напрями мінімізації дисбалансів податкового боргу, що дасть можливість зменшити розмір такого боргу та мобілізувати додаткові податкові ресурси до бюджетів усіх рівнів.

В основі інтересів держави закладено бажання максимальної мобілізації податкових надходжень, що доволі часто спричиняє надмірне податкове

навантаження на платників податків. Проте саме вдосконалення податкових взаємовідносин, на нашу думку, може запобігти цьому явищу. Реформування податкової системи, не порушуючи рівноваги між складовими бюджетного процесу і функціонуванням національної економіки, на наш погляд, полягає в здійсненні поступових кроків щодо почергового зниження ставок з окремих податків і зборів. Вибір сценарію визначення рівня зміни податкових ставок має бути комплексним і оцінювати втрати бюджету, визначати джерела та тривалість їхньої компенсації.

Зауважимо, що економічне середовище може бути представлене сукупністю галузей економіки, кожна з яких створює за певний часовий період нову валову додану вартість. Економічні показники господарської діяльності окремих галузей економіки є неоднорідними. Відповідно зниження податкового навантаження неодмінно впливатиме на зміну обсягів виробництва та реалізації продукції в кожній із галузей і на сумарні надходження, що теж будуть неоднаковими. Тривалість часового періоду протягом якого зростання бази оподаткування в окремих галузях економіки може забезпечити збільшення розмірів платежів до бюджету та компенсацію втрат від початкового скорочення його доходів і зменшення ймовірності виникнення податкового боргу, можливо розрахувати.

При зниженні податкового навантаження на платника податку в його розпорядженні з'являються додаткові кошти, які можна використати двома шляхами: інвестувати в розширення виробництва та заощадити, розмістивши на депозитних рахунках. Припустимо, що вивільнені кошти від зниження податкового навантаження повною мірою спрямовані на інвестиції. Обсяг цих інвестицій буде залежатиме від величини, на яку знижується податкове навантаження, так і від величини податкового навантаження.

Змінні алгоритму розрахунку часового показника податкових надходжень до бюджету, який описуватиме запропоновану ситуацію, можна представити в такому вигляді: W_i – валова додана вартість, створена на i -му циклі виробництва; ΔW_i – приріст валової доданої вартості, зумовлений впливом

інвестиційних коштів; D_i – податкові надходження до бюджету; I_i – інвестиції; r – рівень податкового навантаження; Δ – величина, на яку знижується початковий рівень податкового навантаження.

Циклічний процес, пов'язаний із дією інвестицій на розширення бази оподаткування, можна описати таким чином. Вважаємо, що обсяг початкових інвестицій дорівнює нулю, тобто $I_0 = 0$. На кінець першого виробничого циклу буде створена валова додана вартість W_0 . З неї сплачується сума податкових платежів D_0 , а частина коштів I_1 інвестується в наступний цикл виробництва. Таким чином, у розпорядженні галузі залишається сума коштів величиною W_{00} . Аналогічно за цією схемою в кінці другого виробничого циклу створюється валова додана вартість W_1 , з якої сплачується сума податкових платежів D_1 , а частина коштів I_2 інвестується в третій цикл виробництва. В розпорядженні галузі залишається сума коштів величиною W_{01} і т. д.

Названі величини на будь-якому i -му циклі можна представити таким балансовим рівнянням:

$$W_i = D_i + I_{i+1} + W_{0i}. \quad (3.2)$$

При цьому загальна сума податків n -го циклу визначатиметься так:

$$D = W_0 \times r \times n, \quad (3.3)$$

Зменшення податкового навантаження веде до появи додаткових коштів, які можна інвестувати в розширення виробництва, а це забезпечить збільшення валової доданої вартості. При цьому валова додана вартість i -го циклу дорівнюватиме:

$$W_i = W_{i-1} + \Delta W_i, \quad (3.4)$$

Відрахування до бюджету при цьому становитимуть

$$D_i = W_i(r - \Delta r), \quad (3.5)$$

де W_i визначається співвідношенням (3.4).

Інвестиції i -го господарського обороту залежать від величини, на яку зменшене податкове навантаження D_r , від рівня податкового навантаження r і від валової доданої вартості попереднього періоду, тобто

$$I_{t+1} = D_r \times (1 - r), \quad (3.6)$$

Очевидно, що взаємозв'язок між величиною інвестиції та приростом обсягів виробництва (в підсумку – приростом валової доданої вартості) залежить від ефективності господарювання. Інвестиції I_i після завершення господарського циклу забезпечують приріст валової доданої вартості DW_i :

$$DW_i = I_i \times (1 + mR), \quad (3.7)$$

де R – рентабельність підприємства, m – деякий ваговий множник.

Обсяг інвестування i -го циклу господарювання визначається таким співвідношенням:

$$I_i = W_0 D_r \times (1 - r) [1 + D_r \times (1 - r) \times (1 + mR)]^{i-1}, \quad (3.8)$$

З урахуванням формули (3.8), величина приросту валової доданої вартості (3.7) у i -му циклі дорівнюватиме:

$$DW_s = I_s \times (1 + mR) = W_0 \times D_r \times (1 - r) \times (1 + mR) [1 + D_r \times (1 - r) \times (1 + mR)]^{i-1}, \quad (3.9)$$

Обсяг податкових надходжень до бюджету в i -му циклі становитиме:

$$D_i = W_0 \times (r - D_r) \times [1 + D_r \times (1 - r) \times (1 + mR)]^i. \quad (3.10)$$

Теперішню вартість однієї грошової одиниці на основі складних відсотків визначимо за формулою:

$$PV = \frac{1}{(1 + s)^t}. \quad (3.11)$$

де r (s) – відсоткова ставка, а t – кількість повних базових періодів, для яких визначена відсоткова ставка.

З урахуванням відсоткової ставки та інфляції дисконтована вартість бюджетних надходжень за i -й період дорівнюватиме

$$PV \bullet_i = D_i \times \left(\frac{1 + s}{1 + h} \right)^i. \quad (3.12)$$

де r (s) – відсоткова ставка, t – кількість повних базових періодів, для яких визначена відсоткова ставка, h – очікуваний темп інфляції за базовий період.

Умови, за яких зростання бази оподаткування може забезпечити збільшення платежів до бюджету і компенсацію початкового скорочення його обсягів через зниження податкового навантаження, визначають на основі порівняння величини бюджетних надходжень за n періодів для двох варіантів (без зниження податкової ставки та зі зниженням).

$$W_0 \times r \times \sum_{i=0}^n \left(\frac{1+h}{1+s} \right)^i \leq W_0 \times (r - \Delta r) \times \sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{1+h}{1+s} \right) \times \{1 + \Delta r \times (1-r) \times (1 + \mu R)\} \right]^i. \quad (3.13)$$

Таке співвідношення дає можливість визначити кількість господарських циклів, за яких при зниженні податкової ставки r на величину Δr до бюджету надійде сума, не менша від тієї, яку б отримали без зниження податкової ставки.

При виконанні нерівності

$$r \times \sum_{i=0}^n \left(\frac{1+h}{1+s} \right)^i \leq (r - \Delta r) \times \sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{1+h}{1+s} \right) \times \{1 + \Delta r \times (1-r) \times (1 + \mu R)\} \right]^i. \quad (3.14)$$

досягається вимога компенсації до бюджету тих коштів, які були втрачені через зниження ставки податкового навантаження, а тому суттєво зменшується ризик зростання податкового боргу. Таким чином, виважений і комплексний підхід до визначення оптимального податкового навантаження, що ґрунтується на розрахунках з використанням математичного інструментарію, може стимулювати суб'єктів підприємницької діяльності до нарощення обсягів виробництва й одночасно до зменшення обсягів податкової заборгованості.

Разом з тим, зауважимо, що більшість досліджень впливу оподаткування на економічну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності зосереджена на визначенні ефективних ставок оподаткування [25; 28]. Проблема визначення податкового тягаря податків і характеру їхнього впливу на економіку та добробут платників є одним із пріоритетних напрямів економічної політики на етапі вдосконалення вітчизняної системи оподаткування для зростання її конкурентоспроможності [68]. Розрахунок загального податкового

навантаження не є достатнім для аналізу впливу фіскальної політики на обсяги та структуру податкового боргу. Необхідним є визначення ефективних ставок на працю та капітал. Ефективна податкова ставка обчислюється на основі агрегованих даних про обсяг державних фінансів і даних системи національних рахунків. Відповідно можна розрахувати ефективну ставку з ПНП підприємств, яка визначається як співвідношення податкових надходжень з податку на прибуток підприємств до прибутку цих підприємств до оподаткування (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Ефективна ставка з ПнП підприємств в Україні впродовж 2009–2014 рр., %*

*Джерело: розраховано на основі [59–64; 187].

Аналіз розрахованих ефективних ставок оподаткування прибутку підприємств (див. рис. 3.3) свідчить про їхню невідповідність офіційно встановленим. Зокрема, впродовж 2009–2012 рр. ефективна ставка ПНП підприємств є суттєво нижчою відносно основної ставки, передбаченої чинним податковим законодавством. У 2013 р., навпаки, ефективна ставка на 4,5% була вища, ніж встановлена Податковим кодексом України, що, на нашу думку, зумовлено запровадженням авансових внесків із ПНП підприємств у поточному році (38,7 млрд. грн.) та зростанням загального рівня переплат із цього податку

(рис. 3.6). Так, якщо наприкінці 2009 р. сума переplat з ПНП підприємств становила 9,9 млрд. грн., то протягом 2012 р. вона досягнула 15 млрд. грн. Незважаючи на зменшення обсягу прибутку підприємств до оподаткування, в 2013 р. сума переplat зросла на 4,1 млрд. грн. [111]. Зростання обсягів переplat з податку на прибуток підприємств істотно впливає на проведення розрахунку ефективних ставок із податку на прибуток, оскільки в цьому разі збільшується чисельник розрахункового показника та відповідно зростає імпліцитна ставка. Розраховуючи такі показники, необхідно завжди враховувати опосередковані фактори впливу на них.

Рис. 3.4. Динаміка переplat з податку на прибуток підприємств в Україні впродовж 2009–2014 рр., млрд. грн. [111].

Наведені показники демонструють щорічне зростання обсягів переplat, незважаючи на динаміку фінансових результатів підприємств та організацій. За станом на 01.11. 2014 р. сума переplat з податку на прибуток досягнула 25,9 млрд. грн.

Важливим аспектом у процесі мінімізації податкового боргу вважаємо здійснення координації діяльності між органами місцевого самоврядування та контролюючими органами у сфері оподаткування. Така співпраця може відбуватись у напрямку мобілізації податкових надходжень, що справляються

до місцевих бюджетів. Діючим бюджетно-податковим законодавством передбачено, що джерелом формування доходів місцевого бюджету є місцеві податки та збори, а також загальнодержавні податки, що справляються до місцевого бюджету. Таким чином, органи місцевого самоврядування уповноважені на встановлення лише елементів місцевих податків. Відповідно у них існує можливість впливати на адміністрування таких податкових платежів. При прийнятті рішення щодо встановлення місцевих податків та зборів визначаються об'єкт оподаткування, платник податків і зборів, розмір ставки, податковий період та інші обов'язкові елементи, визначені ст. 7 Податкового кодексу України з дотриманням критеріїв, передбачених розділом XII ПКУ для відповідного місцевого податку чи збору [115]. З огляду на це логічним заходом вважаємо заборонити органам місцевого самоврядування встановлювати індивідуальні пільгові ставки місцевих податків і зборів для окремих юридичних та фізичних осіб-підприємців і фізичних осіб або звільняти їх від сплати таких податків і зборів. Таким чином, можна знизити ризики корупційних виявів через заборону встановлення окремих преференцій суб'єктам підприємницької діяльності.

Діюча в Україні практика надання значних обсягів бюджетних трансфертів призвела до відсутності стимулів в органів місцевого самоврядування забезпечувати себе власними ресурсами. На нашу думку, проведення бюджетно-податкової децентралізації через надання органам місцевого самоврядування більш широких повноважень і наділення їх обов'язками, що необхідно фінансувати за рахунок власних надходжень, приведе до активізації роботи в частині оптимізації податкових надходжень і сприятиме зацікавленості в недопущенні виникнення та зростання податкової заборгованості. Вважаємо, що децентралізація взаємопов'язана з організацією системи державного управління. Децентралізацію розуміють насамперед як процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [199]. Згідно з трактуванням, поданим у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови», децентралізація

– це система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління [11]. Вона сприяє побудові ефективних взаємовідносин між центральним урядом й органами управління на локальному рівні [35, с. 19]. Вітчизняні дослідники цю дефініцію трактують як розширення та зміцнення прав і повноважень місцевого та регіонального самоврядування щодо незалежного прийняття рішень і виконання делегованих державною владою повноважень. Відповідно податкова децентралізація – це розширення та зміцнення прав і повноважень органів місцевого та регіонального самоврядування стосовно незалежного прийняття рішень і виконання делегованих державною владою повноважень щодо формування територіальних бюджетів за рахунок надходжень податків, зборів та інших обов’язкових платежів [19, с. 145]. Не вдаючись у полеміку щодо сутності цього поняття та основних його складових, зауважимо, що здійснення податкової децентралізації дасть можливість використовувати податкові платежі там, де вони безпосередньо адмініструються. За рахунок проведення децентралізації виникнуть реальні можливості наблизити податки до їхніх платників, а тому такі надходження мають контролювати передусім громада та платники на місцях. У разі передачі частини податкових платежів для формування доходів місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування (як і громада) будуть зацікавлені в повноті та своєчасності сплати податкових зобов’язань платників податків, оскільки в нинішньому варіанті оподаткування сума цих податків, які надалі «розчиняються» в державному бюджеті, істотного значення для них не має. Позаяк сільські, селищні, міські ради в межах своїх повноважень приймають рішення про встановлення місцевих податків і зборів, то передача частини загальнодержавних податків на місця приведе, з одного боку, до конкурентної боротьби за створення належного бізнес-клімату в регіоні та за кожного платника податків зокрема. З іншого боку, платники податків краще усвідомлюватимуть свою безпосередню участь у фінансуванні потреб адміністративно-територіальної одиниці, на якій вони проживають. За рахунок цього підвищиться довіра платників податків до органів державної

влади, а отже, і до контролюючих органів у сфері оподаткування. Вважаємо, що проведення бюджетно-податкової децентралізації є першим, однак не єдиним, кроком на шляху подолання конфлікту інтересів платників податків і контролюючих органів у сфері оподаткування.

Наглядним підтвердженням цього вважаємо проведений аналіз з допомогою пакета обробки статистичних даних «STADIA». В табл. 3.3 представлені експериментальні залежності досліджуваних показників, отримані за допомогою регресійного аналізу.

Таблиця 3.3

Прогнозування обсягів податкового боргу до державного та місцевих бюджетів України*

Показник	Економіко-математична модель та її статистичні оцінки, t – часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
		Роки	Млн. грн.
Податковий борг до МБУ (без урахування платників податків, щодо яких порушено справу про банкрутство), млн. грн. Середньорічне зростання 396 од., або 23,71%	$y = 250,9 + 396t, R = 0,8784$	2015	3814
		2016	4210
		2017	4606
		2018	5002
	$y = 745,459t^{0,6537}, R = 0,9216$	2015	3134
		2016	3357
		2017	3573
		2018	3782
	$y = 705,566e^{0,2128t}, R = 0,9462$	2015	4787
		2016	5922
		2017	7326
		2018	9063

*Джерело: побудовано автором на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Для побудови економіко-математичних моделей використані такі математичні залежності:

а) лінійна модель $y = a_0 + a_1t$ використовується для залежностей, в яких перша похідна (швидкість зміни y чи приріст y) постійна;
 $y_1 - y = a_0 + a_1 \left(\leftarrow + 1 \right) \rightarrow a_0 - a_1t = a_1$;

б) степенева функція $y = a_0 \times t^a$. Швидкість зростання степеневі функції може бути меншою або більшою залежно від її параметрів. Функція описує повільно зростаючі процеси;

в) експонента $y = a_0 \times e^{at}$. З допомогою цієї функції можна визначити відсоток відносного зростання:
$$\frac{y_1}{y} = \frac{a_0 \times e^{a_1 t_1}}{a_0 \times e^{a_1 t}} = e^{a_1 t_1 - a_1 t}$$

Відсутність стабільних тенденцій у розмірах показника «податковий борг до державного бюджету» не дає можливості здійснити прогнозування показників заборгованості на майбутні періоди. Такі коливання, на нашу думку, зумовлені фрагментарним списанням значних обсягів податкового боргу (переважно з податку на додану вартість і з податку на прибуток підприємств) в окремих періодах. Це черговий раз підтверджує наші припущення щодо незацікавленості органів місцевого самоврядування до оптимізації податкових надходжень із загальнодержавних податків, які не справляються до місцевого бюджету. З допомогою описової статистики підтвердимо ці припущення. Розрахунки проведені з допомогою «пакета аналізу» програми «Microsoft Excel 2003». Відповідно визначено коефіцієнт варіації – $Var = \frac{\sigma}{\bar{x}} \times 100\%$. Якщо значення $Var \geq 25\%$, то це є ознакою значної варіації статистичного показника. Розрахований коефіцієнт варіації становить 41,25%, (дод. П), що дає підстави стверджувати про наявність сильної варіації ряду.

Щодо прогнозних показників податкового боргу перед місцевими бюджетами зазначимо, що його обсяг зростатиме сповільненими темпами (за сценарієм розвитку, що описується степеневою функцією). Коефіцієнт кореляції між показниками y (розмір податкового боргу) та t (час, у нашому разі – бюджетний рік) доволі значний та дорівнює $R=0,92$. Це дає підстави стверджувати про адекватність використаної моделі. У разі використання функції експоненти середньорічне зростання показника становить 23,71%

протягом кожного з аналізованих років, а коефіцієнт кореляції – $R=0,94$ (дод. Р).

Послідовність та логіка наших припущень підтверджуються здійсненням аналогічного аналізу податкової заборгованості за окремими податками та зборами до державного і місцевих бюджетів (табл. 3.4 та 3.5)

Таблиця 3.4

**Прогнозування обсягів податкового боргу за податками,
що справляються до місцевих бюджетів України***

Показник	Економіко-математична модель та її статистичні оцінки, t – часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
		Роки	Млн. грн.
Податок на доходи фізичних осіб, середньорічне зростання, 117,6 од.	$y = 99,63 + 117,6t, R = 0,853$	2015	1158
		2016	1276
		2017	1394
		2018	1511
	$y = 207,058t^{0,7341}, R = 0,9227$	2015	1038
		2016	1122
		2017	1203
		2018	1283
Плата за землю, середньорічне зростання, 259,2 од., або 32,8%	$y = -82,44 + 259,2t, R = 0,8828$	2015	2250
		2016	2509
		2017	2769
		2018	3028
	$y = \cdot t^{0,8898}, R = 0,9409$	2015	1915
		2016	2103
		2017	2289
		2018	2473
	$y = \cdot e^{0,2834t}, R = 0,9455$	2015	3304
		2016	4387
		2017	5825
		2018	7733
Єдиний податок, середньорічне зростання, 33,2 од., або 62,5%	$y = -64,46 + 33,2t, R = 0,8187$	2015	234,4
		2016	267,6
		2017	300,8
		2018	334
	$y = \cdot t^{1,356}, R = 0,8374$	2015	143,6
		2016	165,6
		2017	188,5
		2018	212,1
	$y = \cdot e^{0,4854t}, R = 0,9456$	2015	430,9
		2016	700,1
		2017	1138
		2018	1848

*Джерело: побудовано автором на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Отже, економіко-математичні моделі адекватні до експериментальних даних, мають високе значення коефіцієнта кореляції. Це дає підстави зробити прогноз на 3-5 років та провести економічний аналіз динаміки показників податкового боргу за податковими платежами, що справляються до місцевих бюджетів. На основі розрахованих показників, наведених у табл. 3.4, спостерігаємо повільне зростання податкового боргу за усіма податковими платежами, що справляються до місцевих бюджетів. Найбільш очевидним є таке зростання за єдиним податком. Однак абсолютні показники заборгованості з єдиного податку незначні, що дає підстави стверджувати про незначний вплив податкового боргу за єдиним податком на загальний обсяг податкового боргу до місцевих бюджетів України. Досліджувані інформаційні масиви описано за допомогою декількох видів моделей, які мають високі значення коефіцієнтів кореляції і значущі значення параметрів моделі, що свідчить про високу достовірність отриманих даних.

Таблиця 3.5

**Прогнозування обсягів податкового боргу за податками,
що справляються до Державного бюджету України***

Показник	Економіко-математична модель та її статистичні оцінки, t – часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
		Роки	Млн. грн.
Акцизний податок, середньорічне зменшення, 157,5 од.	$y = 1268 - 157,5t, R = 0,7513$	2015	59,7
		2016	50,2
		2017	46,7
		2018	32,3
Податок на додану вартість, середньорічне зростання, 12,49%	$y = 3442,661 \times e^{0,1177t}, R = 0,8347$	2015	9930
		2016	11170
		2017	12570
		2018	14140
	$y = \frac{1}{0,0002691 - 1,974 \times 10^{-5}t}, R = 0,8266$	2015	10940
		2016	13950
		2017	19240
		2018	21030

*Джерело: побудовано автором на основі [51; 52; 53; 54; 55; 56; 57].

За даними таблиці 3.5 доходимо висновку, що середньорічний темп зростання податкового боргу з ПДВ становить 12,5% (дод. Р) та описується такими рівняннями (формули 3.15 та 3.16):

$$y = \cdot e^{0,1177t}, R = 0,8347, \quad (3.15)$$

$$y = \frac{1}{0,0002691 - 1,974 \cdot 10^{-5}t}, R = 0,8266. \quad (3.16)$$

Здійснити прогноз зміни показників податкового боргу з податку на прибуток підприємств не можливо через згадану проблему списання значних обсягів податкового боргу до державного бюджету. Це зумовлює значну варіацію показника.

$$Var = \frac{1476,204}{2865,543} \times 100\% = 51,52\%. \quad (3.17)$$

З наведеного аналізу прогнозних показників податкового боргу до державного бюджету за окремими податками позитивну динаміку зменшення спостерігаємо лише з акцизного податку. Так, середньорічний темп його скорочення, визначений з допомогою економіко-математичної моделі (3.18), становить 175 млн. грн.:

$$y = 1268 - 157,5t, R = 0,7513. \quad (3.18)$$

Першим кроком на шляху до здійснення бюджетно-податкової децентралізації вважаємо запровадження акцизного податку (ставка 5%) з роздрібного продажу підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти). В цьому разі кошти зараховуються до місцевих бюджетів за місцем розміщення об'єктів, в яких провадиться діяльність, що підлягає оподаткуванню, та 10% з податку на прибуток підприємств до доходів місцевих бюджетів. Однак такі заходи мають бути спрямовані на поглиблення реалізації процесів, що розпочались. Окрім того, вважаємо за доцільне збільшити частку загальнодержавних податків, що спрямовуватимуться до місцевих бюджетів. Це, на нашу думку, дасть змогу подолати дисбаланси існування податкового боргу відповідно до бюджетів та зменшити обсяги заборгованості загалом.

Вважаємо, що запропоновані вище заходи приведуть до мінімізації дисбалансів податкового боргу та, як підсумок, до його скорочення. Окрім того,

значну увагу необхідно звернути на розробку стратегічних і тактичних заходів попередження виникнення дисбалансів податкового боргу та окреслити основні пріоритети його погашення.

3.3. Перспективні заходи запобігання виникненню дисбалансів податкового боргу та пріоритети його погашення

В країнах із розвинутою ринковою економікою функціонування податкової системи спрямовано не лише на забезпечення мобілізації надходжень до державного та місцевих бюджетів, а й на застосування різних механізмів, що сприяють розвитку і стимулюють діяльність суб'єктів підприємництва. В Україні через постійний дефіцит коштів у державному бюджеті на перше виходить фіскальна складова податків. Намагання мобілізувати максимально можливу суму податкових надходжень подекуди призводить до надмірного податкового навантаження та неможливості виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань. Унаслідок цього платники доволі часто порушують податкову дисципліну. Відповідно посилюються загрози виникнення та накопичення податкового боргу. Вітчизняні науковці, вивчаючи проблеми податкового боргу, пропонують напрями його скорочення. Доволі частими є пропозиції щодо подолання проблеми неплатежів до бюджету та визначення шляхів управління податковим боргом з метою його мінімізації та оптимізації. С. Позняков розробив комплексну систему детінізації відносин у сфері погашення податкового боргу, що передбачає систему заходів, спрямованих на:

- забезпечення створення уповноваженими органами державної влади сприятливих економіко-правових умов для здійснення податковими боржниками легальної фінансово-господарської діяльності;

- удосконалення організаційно-правової інфраструктури превентивної протидії вчиненню адміністративних і фінансових

правопорушень, пов'язаних із тіньовими виявами з боку податкових боржників [116, с. 9].

У праці А. Яковлевої «Мінімізація податкового боргу: фіскальні ефекти та адміністративні важелі» удосконалено наукові положення про інструментарій профілактики та мінімізації податкового боргу в Україні на основі виокремлення економічних інструментів (механізму надання (призначення) податкових пільг, технологій встановлення податкового компромісу, впровадження сучасних облікових технологій), організаційно-адміністративних інструментів (відповідальність за негативні результати діяльності, механізм роз'яснення вимог податкового законодавства, підтримка високої якості роботи податкових органів на основі впровадження систем якості, інформування громадськості про найбільших боржників, які злісно ухиляються від виконання податкового обов'язку), а також прийомів удосконалення контрольної-перевірочної роботи, що дає змогу забезпечити цілеспрямованість наукових розробок, орієнтованих на підвищення ефективності реалізації фіскально-адміністративних заходів [195, с. 4].

О. Тимченко розкриває зміст функцій управління податковим боргом, особливості взаємозв'язку об'єкта і суб'єкта управління. Автор окреслює основні завдання та принципи управління податковим боргом в Україні [151, с. 5]. В працях вітчизнах науковців В. Грушки та К. Павлюк обґрунтовано доцільність реприватизації підприємств, що мають упродовж двох років стали заборгованість перед бюджетом [28, с. 49]. Н. Голуб пропонує новий, порівняно з іншими, метод управління податковим боргом: розробити механізм передачі у державну власність не майна боржника, а відповідної частини власності у формі корпоративних прав. [23, с. 6]. Цю ідею розвиває О. Десятнюк, яка вважає, що передання права власності боржника у розпорядження держави, з одного боку, не створюватиме перешкоди для ефективної економічної діяльності суб'єкта господарювання, а з іншого – збільшуватиме почуття відповідальності власників підприємств за несплату податків. Створення цього механізму в подальшому дасть змогу досягти значного ефекту не тільки для економіки, а й для держави загалом [31, с. 359].

Із вищенаведеними пропозиціями погоджуємось частково, адже вони певною мірою суперечать інтересам платників податків, оскільки відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами інтелектуальної чи творчої діяльності [75]. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток за суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з подальшим повним відшкодуванням їхньої вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [75]. З огляду на це законність передання майна боржника державі є доволі дискусійним моментом, а розробка його правового механізму потребує ґрунтовних наукових досліджень.

Зауважимо, що окремі пропозиції щодо погашення податкового боргу розроблені Міжнародним валютним фондом (далі – МВФ). Їх рекомендовано застосовувати у країнах, що розвиваються. Вважаємо, що податкова система України, незважаючи на помітні позитивні зміни впродовж останнього періоду, нині перебуває на стадії розвитку, а тому застосування таких рекомендацій буде доцільним та актуальним. Оскільки, більша частка податкового боргу в Україні формується за рахунок великих платників податків, наведені МВФ рекомендації передусім спрямовані на недопущення виникнення податкового боргу у таких платників (шляхом ефективного контролю за дотриманням норм податкового законодавства) і забезпечення своєчасного його погашення [49]. Зокрема, до основних рекомендацій належать такі:

- створення окремого спеціалізованого підрозділу з адміністрування податкового боргу в межах зобов'язань великих платників податків, що відповідало б винятково за моніторинг їхнього податкового боргу й виявлення платників, які вчасно не сплатили податок. Здебільшого працівники підрозділів стягнення зосереджують увагу на дрібних боржниках, в яких розмір боргу не перевищує 1 тис. грн. У цьому разі вони звітують про зменшення кількості

боржників. Реальний ж розмір податкового боргу залишається практично без змін. Сьогодні в структурі контролюючих органів у сфері оподаткування діє Департамент погашення заборгованостей, однак підрозділ з адміністрування податкового боргу великих платників податків не передбачено на жодному ієрархічному рівні фіскальних органів в Україні. Вважаємо за доцільне створення в структурі обласного апарату Державної фіскальної служби сектору контролю за погашенням податкового боргу великих боржників. Діяльність цього підрозділу спрямована насамперед на:

- ліквідацію податкового боргу, а не кількості боржників;
- ведення стандартних прозорих процедур адміністрування, в тому числі відправлення повідомлень платникам податків, які ухиляються від сплати податків, визначення графіка платежів і арешт активів цих платників. Певною мірою такі рекомендації виконуються, однак у підставах для арешту майна не передбачено, що його здійснюють у разі виникнення податкового боргу;
- забезпечення достатньої кількості кваліфікованих фахівців контролюючого органу із стягнення податкового боргу, оскільки щороку відбувається скорочення штату працівників фіскальних органів (подекуди на одного податкового керуючого припадає більше тисячі боржників) і у таких умовах говорити про ефективність їхньої роботи не завжди доцільно;
- наявність системи моніторингу податкового боргу, що дасть змогу контролюючим органам планувати свої заходи щодо забезпечення погашення заборгованості й виявляти заборгованість, що можна стягнути, за якою можна укласти платіжну угоду, й заборгованість, яку можна списати;
- надання необхідних юридичних повноважень органам стягнення для оперативного вживання заходів до податкових боржників, які не сплатили вчасно податки, що передбачає конфіскацію фізичних і ліквідних активів (наприклад, стягнення коштів із банківських рахунків податкових боржників), а також накладення арешту на активи третьої сторони – дебітора (наприклад, на дебіторську заборгованість податкового боржника), ведення переговорів для отримання висновку про розумні платіжні угоди і списання безнадійної заборгованості за податками, що не може бути стягнена.

Зауважимо, що спільними для цих рекомендацій є пропозиції щодо ведення боротьби з існуючим податковим боргом. Однак вважаємо за необхідне звернути увагу на превентивні заходи недопущення виникнення податкового боргу. Разом із цим, робота контролюючих органів має бути скерована не лише на застосування карально-примусових заходів, а на співпрацю з платниками податків та побудову партнерських відносин. Пропонуємо розглядати платника податків (боржника) як повноцінного партнера, в якого тимчасові фінансові труднощі, що позбавляють його можливості своєчасного виконання податкових зобов'язань. З огляду на це існує нагальна потреба у розробці стратегічних напрямів запобігання виникненню податкового боргу та окреслення першочергових заходів, спрямованих на скорочення його обсягів в Україні, що мають використовуватись контролюючими органами у сфері оподаткування.

Загалом стратегія (давньогр. «στρατηγία», – «мистецтво полководця») – це загальний, недеталізований план певної діяльності, який охоплює тривалий період і передбачає спосіб досягнення складної цілі [18]. Стратегію можна розглядати як довгостроковий, послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план, який супроводжується постійним аналізом і моніторингом у процесі його реалізації та спрямований у підсумку на досягнення успіху. Стратегія має здатність переходити від абстракції до конкретики у вигляді конкретизованих планів для функціональних підрозділів [18]. Конкретно у нашому разі успіхом вважатимемо скорочення випадків виникнення податкового боргу.

Побудова будь-якої стратегії ґрунтується на виокремленні конкретних тактичних напрямків з метою досягнення складної цілі. Відповідно тактикою (давньогр. «такτική», «taktike» – «мистецтво шикування») називають процес, що є концептуальною дією, яка здійснюється у вигляді одного або більш конкретних завдань. Досягнення основної мети – зменшення обсягів податкового боргу – неможливе без розроблення конкретної стратегії та шляхів її реалізації за допомогою застосування тактичних заходів.

Відповідно пропонуємо виокремити елементи стратегічного характеру як домінуючі серед інших інструментів скорочення обсягів податкового боргу.

Вони за змістом будуть зосереджені на досягненні стратегічної мети та недопущенні виявів явища податкового боргу загалом. Локальні (тактичні) заходи запобігання несвоєчасній сплаті податкових зобов'язань будуть спрямовані передусім на запобігання виникненню податкового боргу з окремих податків і зборів.

Рис. 3.5. Заходи стратегічного характеру, спрямовані на запобігання виникнення та зменшення обсягів податкового боргу в Україні*

*Джерело: самостійно розроблено автором.

Вважаємо, що використання вищевказаних заходів дасть можливість запобігати виникненню податкового боргу платників податків. Впровадження таких заходів, на нашу думку, першочергово має передбачати відпрацювання потенційних боржників на стадії реєстрації та обліку платників податків як елементу здійснення податкового контролю.

Відповідно до Наказу Міністерства фінансів України №1588 «Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів» від 09.12.2011 р. реєстрація платників нині здійснюється після проведення державної реєстрації та присвоєння їм коду ЄДПРОУ/ЄДРФО [104].

Орган державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у день державної реєстрації такої особи, державної реєстрації припинення функціонування юридичної особи чи підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, внесення будь-яких інших записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців має передати відповідному контролюючому органу повідомлення та відомості з реєстраційної картки про вчинення реєстраційних дій [104]. Окрім цього, на загальних підставах необхідно подати до контролюючого органу заяву за [формою № 1-ОПП](#) та представити документ, що підтверджує державну реєстрацію. Така заява містить дві частини: перша – це власне заява; друга – це інформація про засновників (загальні реквізити, індивідуальний податковий номер, місцезнаходження, поштова адреса – для юридичних осіб; ідентифікаційний номер та прізвище, ім'я та по батькові, серія та номер паспорта, внесок у статутний капітал – для фізичних осіб). Однак не подається жодної інформації щодо минулого таких засновників (ведення бізнесу, своєчасність розрахунків з дебіторами та бюджетом, репутація), а отже, навіть якщо така реєстрація здійснюється з метою здійснення фіктивних операцій, контролюючі органи не мають можливості вжити будь-яких заходів щодо їхнього запобігання та можливості виникнення податкового боргу в таких

платників. Таким чином, пропонуємо доповнити заяву за формою №1-ОПП обов'язковими графами для заповнення. Форма цих граф має бути такого змісту:

- чи здійснювалась підприємницька діяльність особою, яка бере участь у створенні нового суб'єкта господарювання;
- чи виникали у платника податків ситуації неповної або несвоєчасної сплати обов'язкових зобов'язань;
- чи визнавались банкрутами підприємства, в яких юридична/фізична особа була співзасновником;
- чи притягувався засновник до відповідальності (адміністративної, фінансової чи кримінальної) за ухилення від сплати податкових зобов'язань у минулому.

Вважаємо, що отримання такої інформації не суперечить чинному законодавству України. Крім того, контролюючі органи зможуть об'єктивно сформувати базу найбільш ризикових підприємств щодо здійснення ними фіктивної діяльності або несвоєчасної та неповної сплати податкових зобов'язань, з одного боку, не порушуючи прав платників податків, а з іншого – звертаючи на них посилену увагу.

Пропонуємо, впровадження нових функцій «електронного кабінету платника податків» (далі – ЕКПП). Зазначимо, що електронний кабінет платника податків – це персональне автоматизоване робоче місце платника, працювати в якому він може без використання спеціально встановленого клієнтського застосування [134]. Контролюючі органи надають гарантії, що електронний кабінет є захищеним, персоналізованим і безпечним електронним сервісом, який забезпечує безконтактні способи взаємодії платників податків і контролюючих органів у сфері оподаткування за допомогою впровадження та застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [134]. Завдяки впровадженню цього сервісу платники податків отримали можливість

підготувати, заповнити та надіслати податкову звітність в електронному вигляді. Крім того, появилася можливість у режимі реального часу переглядати дані про стан розрахунків з бюджетом (картки особових рахунків) та ін. Зауважимо, що сьогодні впроваджено новий вид сервісу, що передбачає отримання виписки про відсутність заборгованості. Такий сервіс дає можливість платнику податків сформувати та направити до органів ДФС України запит щодо надання йому довідки про відсутність заборгованості з податків, зборів і платежів, що контролюються органами ДФС.

Однак, незважаючи на доступність цього сервісу у системі ЕКПП, за доцільне вважаємо впровадження нових сервісів, які дадуть змогу безпосередньо вирішувати проблеми виникнення та погашення податкової заборгованості. Так, на нашу думку, логічно в такому сервісі передбачити можливість отримання онлайн-консультацій платником податків з питань:

- недопущення податкового боргу;
- можливостей використання механізмів розстрочення/відстрочення сплати податкових зобов'язань, в умовах яких сьогодні перебуває платник податків;
- інструктування щодо правильності формулювання заяви на відстрочення/розстрочення податкових зобов'язань;
- можливостей подання онлайн-заяви про бажання отримати відстрочення/розстрочення сплати податкових зобов'язань. Це пришвидшить її подання та позбавить упередженого ставлення до платників з боку контролюючих органів. Окрім того, через відсутність безпосереднього контакту між суб'єктами податкових відносин різко скорочується можливість неправомірних заходів і корупційних діянь. Рішення про надання або відмову у відстроченні/розстроченні податкових зобов'язань формується в електронному вигляді та направляється платникові податків;

- надання рекомендацій щодо складання графіка сплати відстрочених/розстрочених податкових зобов'язань;
- відповідальності платників за порушення графіка сплати відстрочених/розстрочених податкових зобов'язань;
- відповідальності платників у разі несвоєчасної та неповної сплати узгодженого податкового зобов'язання.

Вважаємо, що розширення функцій електронного кабінету платника дасть йому змогу отримати необхідну інформацію та унеможливить безпосередній контакт між представниками органів фіскальної служби і платниками податків. Окрім того, саме завдяки вжиттю вищевказаних заходів контролюючі органи досягнуть своєї мети: перехід від фіскальної до сервісної служби.

Необхідним є вдосконалення механізму надання розстрочення/відстрочення податкових зобов'язань. Постановою Кабінету Міністрів України №1235 від 27.12.2010 р.(далі – Постанова №1235) визначено порядок отримання права на розстрочення сплати податкових зобов'язань. Таке право настає у разі об'єктивних обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу.

Погоджуючись з більшістю підстав (дод. С), які передбачено Постановою №1235, маємо, проте, суттєві зауваження до окремих із них. Зокрема, щодо надання права на розстрочення сплати податкових зобов'язань через сезонний характер виробництва або реалізації товарів (робіт, послуг) заявником. Зазначимо, що більша частка суб'єктів підприємницької діяльності, які працюють у галузях сезонного характеру, перебуває не на загальних умовах оподаткування, а користується правом переходу на спрощену систему оподаткування (четверта група платників єдиного податку). В умовах сплати податкового зобов'язання передбачено, що такі суб'єкти сплачують податок кожного кварталу протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах: у I

кварталі – 10 відсотків; у II кварталі – 10 відсотків; у III кварталі – 50 відсотків; у IV кварталі – 30 відсотків. Окрім того, на відміну від ФСП, який сплачувався щомісяця, єдиний податок платники 4 групи сплачують щокварталу. Таким чином, сезонність виробництва врахована в умовах оподаткування такої діяльності, а отже, визначення цієї підстави для отримання розстрочення сплати податкових зобов'язань, на нашу думку, не стимулює платників до своєчасної сплати своїх податкових платежів, тому вважаємо недоцільним її застосування.

Не достатньо переконливими вважаємо підстави для розстрочення через проведення реорганізації власного виробництва або зміну його організаційної структури, що призводить (може призвести) до значного спадання обсягів виробництва протягом певного періоду. Переважно підприємства вибудовують стратегію власного розвитку, а отже, у разі зниження ними ділової активності закономірно зменшуються обсяги отриманого прибутку, а відповідно і розміри податкових зобов'язань.

Для підприємств, які проводять науково-дослідні, конструкторські, а також соціально орієнтовані роботи, що передбачають створення робочих місць для інвалідів, захист навколишнього природного середовища, підвищення енергетичної ефективності виробництва або технічне переоснащення власного виробництва, доцільним, на наш погляд, буде надання податкових пільг, або податкових канікул. Якщо визначена ними мета не досягнута або виявлено нецільове використання таких пільг, що призвело до бюджетних втрат, необхідно передбачити донарахування податкових зобов'язань. Аналогічний механізм пропонуємо застосовувати для підприємств, що провадять інноваційну діяльність, у тому числі забезпечують створення нових і вдосконалення існуючих технологій, видів сировини та даних широкого застосування. Це, на нашу думку, не лише дисциплінує податкову поведінку таких суб'єктів підприємницької діяльності, а й стимулюватиме їх до

нарощення виробничих потужностей та збільшення обсягів виробництва інноваційної продукції.

Пропозиції щодо публікування в офіційних виданнях та донесення до громадськості інформації про податкових боржників неодноразово висували вітчизняні науковці. Ідеологію формування негативного ставлення широкої громадськості до протиправних форм збагачення підтримують В. Грушко та К. Павлюк [28, с. 49]. Однак до сьогодні такі заходи не впроваджені. Вважаємо, що пропаганда та критика платників податків, в яких системно виникає податковий борг, впливатиме на їхню ділову репутацію. Така інформація буде корисною також для контрагентів, які планують вступати в економічні відносини із суб'єктами господарювання. Відсутність належної бюджетної дисципліни – це сигнал (індикатор) щодо надійності контрагента, щодо виконання ним взятих на себе зобов'язань. Однак публікувати всіх боржників нереально та нелогічно. Увагу необхідно звернути передусім на тих, в яких податковий борг має системний характер та досягає значних обсягів.

Пропонуємо таку інформацію друкувати у «Віснику Державної фіскальної служби» або на сайті ДФС. На офіційному сайті передбачено сервіс «Дізнайся більше про свого бізнес-партнера». Однак така інформація демонструє лише наявність або відсутність податкової заборгованості в конкретний момент часу.

Оприлюднення даних щодо боржників, в яких постійно наявна заборгованість перед бюджетом, дає можливість отримати більш об'єктивну інформацію. Такі заходи, на нашу думку, мають стимулювати платників податків до недопущення податкового боргу з метою формування високої ділової репутації.

Варто забезпечити підвищення мотивації для своєчасної сплати податкових зобов'язань платниками податків. Негативне ставлення до платника податків нечасто стимулює його до сплати податкового боргу, а тому необхідно розглянути можливість застосування заходів мотиваційного характеру. Зазначимо, що мотивація (лат. «*movere*») – це спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного характеру, що керує поведінкою

людини, визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти власні потреби [17]. Так, належне виконання державою покладених на неї функцій і забезпечення стабільного та поступального розвитку є найкращими мотиваційними факторами для сплати платниками податків своїх зобов'язань. Однак це не завжди так, адже несвоєчасність виконання податкових зобов'язань платниками податків наявна і в розвинутих країнах світу. Таким чином, доцільно впровадити заходи мотиваційного характеру, до яких, на нашу думку, належатимуть такі:

- формування рейтингу кращих платників податків у регіоні на основі певних показників, як наприклад, дотримання податкової дисципліни, створення нових робочих місць, залучення приватних інвестицій, створення та розробка нових інноваційних продуктів;
- визначення кращих платників за підсумками бюджетного року;
- надання таким платникам переваг при участі у тендерних (державних) закупівлях;
- можливість отримання різного роду преференцій та ін.

Визнання таких платників податків кращими сприятиме підвищенню їхньої мотивації працювати більш ефективно, а також своєчасно та в повному обсязі перерахувати податкові платежі. А. Мослоу щодо цього зазначав, що однією з найбільших потреб індивіда є необхідність у повазі та визнанні. Таким чином, задовольняючи власні потреби, платник податків відстоюватиме інтереси держави, до чого лише необхідно його спрямувати.

Доцільним є створення онлайн-системи, в якій буде систематизована інформація про наявність у платників податків рухомого та нерухомого майна. Органи, що ведуть облік або реєстрацію рухомого майна та інших активів, які є об'єктом оподаткування, зобов'язані повідомляти про власників та/або користувачів такого рухомого майна та інших активів, розміщених на відповідній території, або про транспортні засоби, зареєстровані у цих органах, та їхніх власників, представників контролюючих органів за своїм місцезнаходженням щомісяця, але не пізніше 10 числа наступного місяця. Порядок такого повідомлення встановлює Кабінет Міністрів України. Окрім

того, податковий керуючий з метою встановлення наявності майна в боржника звертається до Державної реєстраційної служби України. Інформацію щодо обтяжень рухомого та нерухомого майна отримують фіскальні органи через спрямування запитів до ДП «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України. Описані процедури суттєво сповільнюють процес опису та реєстрації майна в податкову заставу. Пропонуємо створити онлайн-систему, в якій буде доступна інформація про наявність майна, його обтяження, балансову вартість і термін корисного використання. У разі обтяжень такого майна іншими кредиторами інформація оновлюватиметься та доводитиметься до відома податкового керуючого про можливість опису та продажу такого майна.

Необхідним нині є підвищення рівня податкової культури та свідомості платників податків. Трактують поняття «податкова культура» доволі неоднозначне та різнобічне. В. Андрущенко визначає податкову культуру як різновид культури грошових відносин, форму прикладної, утилітарної етики, що передбачає конкретні процедури і правила, які відрізняють правильне від неправильного, моральне від аморального [2, с. 15]. Ю. Іванов вважає, що податкова культура – це частина загальнонаціональної культури країни, яка відображає рівень знання та дотримання податкового законодавства, правильність обчислення, повноти і своєчасності сплати до держави податків, зборів та інших обов'язкових платежів, знання своїх прав, виконання обов'язків платниками податків та контролюючими органами, розуміння громадянами важливості сплати податків для держави і суспільства [70, с. 35].

Дж.-Е. Стігліц, характеризує властивості ефективної податкової системи, зазначає, що «...податкова система має бути спроектована так, щоб індивіди були переконані у доцільності своїх податкових виплат [141, с. 107]». І. Таранов доповнює, що саме це зробить ухилення громадян від сплати податків та зборів неможливим. У такий спосіб ведеться просвітницька діяльність серед платників податків і досягається високий рівень переконливого обґрунтування платникам необхідності виконання ними свого громадянського обов'язку, а відповідно формується податкова культура [143, с. 136]. Вважаємо,

що усвідомлення платниками податків необхідності правильності, повноти та своєчасності сплати податкових зобов'язань є першим, проте визначальним кроком щодо недопущення виникнення податкового боргу. Відповідно робота контролюючих органів має бути спрямована на підвищення рівня податкової культури та закладення у свідомості платників податків необхідності сплати податкових зобов'язань. Пріоритетними в діяльності контролюючих органів мають бути такі заходи:

- налагодження високого сервісу в обслуговуванні платників податків;
- забезпечення доброзичливого та неупередженого ставлення до платників податків;
- формування партнерських відносин (платник податків – це передусім партнер для досягнення визначених цілей, а не джерело збагачення для держави чи працівників контролюючих органів);
- популяризація роботи контролюючих органів у сфері оподаткування;
- надання професійних і фахових консультацій;
- відсутність корупції в органах державної фіскальної служби;
- запровадження та проведення курсів податкової грамотності серед населення;
- навчання персоналу бути ввічливим.

Відсутність орієнтації на виконання лише фіскальних завдань і спрямування роботи контролюючих органів на надання допомоги платникам податків дасть змогу своєчасно та повною мірою виконувати податкові зобов'язання.

Доцільним вважаємо удосконалення нормативно-правового регулювання погашення податкового боргу в частині доступу до дебіторської заборгованості платників податків, в яких існує податковий борг. Податковим кодексом України передбачено, що дебіторська заборгованість може бути джерелом погашення податкового боргу лише якщо здійснення заходів щодо стягнення

коштів і продажу майна платника податків не привело до повного погашення суми податкового боргу. В такому разі органи ДФС мають право визначити додатковим джерелом погашення податкового боргу дебіторську заборгованість платника податків, термін погашення якої настав та право вимоги якої переведено на контролюючі органи. Доволі складно погодитись із діючими положеннями, адже платники податків, що застосовують касовий метод обліку податкових зобов'язань із податку на додану вартість, часто допускають прострочення сплати податкових зобов'язань саме через несвоєчасність розрахунків їхніми контрагентами. Таким чином, порушення платіжної дисципліни контрагентами є передумовою для виникнення податкового боргу у платників податків і податкових втрат у держави.

З огляду на це пропонуємо внести зміни до ПКУ щодо визначення дебіторської заборгованості одним з основних та першочергових джерел погашення податкового боргу. Крім того, після закінчення терміну дії податкової вимоги органи фіскальної служби мають отримати доступ до наявної інформації щодо дебіторів податкоборжника. Право на стягнення дебіторської заборгованості, на нашу думку, має бути безумовним та не передбачати звернення органів стягнення до суду. Вважаємо, що такі жорсткі дії, з одного боку, дадуть змогу запобігти виникненню нових випадків і зростанню обсягів існуючої заборгованості платників податків, а з іншого – налагодити платіжну дисципліну між суб'єктами підприємницької діяльності.

Важливим завданням є підвищення ефективності адміністрування податкового боргу на місцях. Виокремивши в попередньому розділі дисбаланси існування податкового боргу за окремими адміністративно-територіальними одиницями, виявлено, що в окремих областях концентрація податкового боргу значно перевищує середні показники по державі, що, на нашу думку, крім зазначених причин, зумовлено неоднаковою ефективністю роботи фіскальних органів у напрямку стягнення податкового боргу. Динаміку надходжень за такими областями відображено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Динаміка надходжень у рахунок погашення податкового боргу
за окремими адміністративно-територіальними одиницями впродовж
2008–2014 рр.**

млн. грн.

№ з/п	Назва області	Роки						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	01.09. 2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	АР КРИМ	109,4	134,3	142,5	156,6	230,7	59,7	
2	ВІННИЦЬКА	97,8	43,0	77,5	90,3	165,0	30,5	53,5
3	ВОЛИНСЬКА	55,1	56,7	60,9	99,1	106,7	23,0	40,9
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	502,0	442,8	394,1	413,0	526,2	165,0	231,5
5	ДОНЕЦЬКА	471,9	526,3	510,4	726,8	959,0	240,8	217,7
6	ЖИТОМИРСЬКА	48,7	58,1	61,2	80,8	126,6	36,6	56,6
7	ЗАКАРПАТСЬКА	53,0	42,0	45,3	63,7	57,8	16,2	42,2
8	ЗАПОРІЗЬКА	90,8	106,0	112,6	119,5	116,1	65,3	147,7
9	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	127,2	91,6	71,5	155,1	176,9	38,4	56,3
10	КИЇВСЬКА	132,6	141,1	163,8	215,9	546,2	139,7	188,0
11	КІРОВОГРАДСЬКА	50,0	53,0	55,9	57,5	170,0	41,8	42,3
12	ЛУГАНСЬКА	632,0	440,0	563,9	585,6	1531,7	63,6	81,1
13	ЛЬВІВСЬКА	306,7	222,3	233,0	294,0	333,2	98,1	188,7
14	МИКОЛАЇВСЬКА	49,2	53,7	50,8	83,3	61,4	22,2	39,2
15	ОДЕСЬКА	81,4	117,6	138,7	167,4	204,1	48,7	123,0
16	ПОЛТАВСЬКА	719,9	154,9	179,8	1320,8	459,4	56,8	245,3
17	РІВНЕНСЬКА	66,7	41,0	38,4	53,8	72,3	59,6	32,7
18	СУМСЬКА	59,7	54,5	58,2	95,8	134,7	43,6	84,7
19	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	35,0	33,1	35,3	45,0	43,6	19,2	60,9
20	ХАРКІВСЬКА	868,2	504,6	423,0	1179,7	572,2	129,0	374,6
21	ХЕРСОНСЬКА	44,3	50,3	52,3	71,9	101,0	36,6	45,9
22	ХМЕЛЬНИЦЬКА	40,4	38,8	40,6	55,1	70,8	19,5	34,1
23	ЧЕРКАСЬКА	174,7	85,6	64,6	74,5	121,4	49,6	71,9
24	ЧЕРНІВЕЦЬКА	45,2	38,8	32,1	46,1	78,7	18,1	22,1
25	ЧЕРНІГІВСЬКА	56,1	37,4	29,3	35,7	61,1	16,9	45,7
26	м. КИЇВ	7112,3	1615,2	1395,9	2265,0	757,1	234,7	496,03
27	м. СЕВАСТОПОЛЬ	21,0	27,4	30,0	35,3	54,5	15,2	
28	ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОФІС	-	-	142,5		3514,45	325,02	1981,6

*Джерело: складено на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Показники, подані в табл. 3.6, демонструють відсутність єдиних тенденцій в погашенні податкового боргу за рахунок реальних коштів. Так, упродовж аналізованого періоду надходження коштів по Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Львівській, Харківській областях та м. Києві значно перевищують середні надходження по Україні, однак сума заборгованості в таких регіонах також вища. Відповідно реально оцінити ефективність роботи контролюючих органів у напрямку погашення податкового боргу можливо лише через аналіз відносних показників. Такий аналіз пропонуємо здійснювати на основі

коефіцієнта ефективності погашення податкового боргу (табл. 3.7). Розрахувати такий коефіцієнт можна за формулою:

$$K_{\text{ефект.}} = \frac{\text{Надходження від вжитих заходів органами стягнення за рік}}{\text{Сума податкового боргу на кінець року}} \quad (3)$$

Таблиця 3.7

Ефективність роботи органів стягнення щодо погашення податкового боргу за рахунок «живих» коштів впродовж 2008–2014 рр.*

№з/п	Назва області	2008	2009	2010	2011	2012	За станом на 01.05. 2013	За станом на 01.09. 2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	АР КРИМ	0,58	0,58	0,62	0,76	0,58	0,14	-
2	ВІННИЦЬКА	1,24	0,10	0,31	0,35	0,54	0,07	0,21
3	ВОЛИНСЬКА	0,85	0,25	0,27	0,68	0,70	0,11	0,15
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	0,96	0,75	0,75	1,11	1,28	0,34	0,28
5	ДОНЕЦЬКА	0,59	0,56	0,55	1,00	1,53	0,40	0,13
6	ЖИТОМИРСЬКА	0,99	0,51	0,48	0,69	0,95	0,26	0,26
7	ЗАКАРПАТСЬКА	1,07	0,37	0,39	0,89	0,71	0,19	0,26
8	ЗАПОРІЗЬКА	0,46	0,37	0,33	0,90	0,80	0,41	0,35
9	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	0,30	0,52	0,41	0,96	1,13	0,19	0,17
10	КИЇВСЬКА	0,20	0,30	0,25	0,63	0,92	0,20	0,18
11	КІРОВОГРАДСЬКА	0,43	0,29	0,30	0,40	0,88	0,20	0,14
12	ЛУГАНСЬКА	0,98	0,68	0,93	1,42	4,60	0,24	0,10
13	ЛЬВІВСЬКА	0,63	0,25	0,26	0,35	0,60	0,16	0,16
14	МИКОЛАЇВСЬКА	0,50	0,32	0,44	0,69	0,64	0,17	0,11
15	ОДЕСЬКА	0,21	0,45	0,54	1,71	1,21	0,31	0,31
16	ПОЛТАВСЬКА	2,60	0,25	0,29	3,85	1,16	0,15	0,43
17	РІВНЕНСЬКА	0,50	0,15	0,14	0,35	0,33	0,26	0,12
18	СУМСЬКА	0,25	0,35	0,19	0,55	0,72	0,13	0,10
19	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	1,03	0,78	0,84	0,74	1,03	0,29	0,44
20	ХАРКІВСЬКА	0,61	0,20	0,08	1,04	0,57	0,17	0,16
21	ХЕРСОНСЬКА	0,63	0,08	0,08	1,36	1,46	0,37	0,17
22	ХМЕЛЬНИЦЬКА	1,09	0,57	0,42	0,54	0,47	0,11	0,15
23	ЧЕРКАСЬКА	2,81	1,45	1,09	1,41	2,02	0,51	0,30
24	ЧЕРНІВЕЦЬКА	1,44	1,00	0,59	0,47	0,86	0,15	0,08
25	ЧЕРНІГІВСЬКА	0,58	0,31	0,24	0,54	0,34	0,10	0,16
26	м. КИЇВ	3,13	0,62	0,32	0,85	0,31	0,06	0,08
27	м. СЕВАСТОПОЛЬ	0,33	0,36	0,39	0,68	0,38	0,11	-

*Джерело: розраховано автором на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

У разі, якщо значення коефіцієнта дорівнює або перевищує 1, можна стверджувати про ефективність роботи органів стягнення, адже в поточному періоді сума надходжень від застосування заходів скорочення податкового боргу перевищує суму цього боргу, що виникла впродовж аналізованого періоду.

Аналіз ефективності роботи контролюючих органів необхідно здійснювати, враховуючи також зміни нормативно-правового характеру, що відбувались упродовж 2009–2014 рр. Вважаємо, що логічно аналізовані показники розподілити за такими періодами:

- перший – 2008–2010 рр. Впродовж цього періоду погашення податкового боргу здійснювалось на основі Закону України №2181 «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами». В 2008 р. коефіцієнт ефективності перевищував 1 у Вінницькій, Закарпатській, Полтавській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій областях та м. Києві. Однак у 2009 р. лише в двох областях вдалось досягти такого показника – в Черкаській та Чернівецькій. Більш складною була ситуація в 2010 р., оскільки за результатами проведених розрахунків лише в Черкаській області розрахунковий показник перевищив 1;

- другий – 2011–2012 рр. У багатьох областях спостерігаємо зростання розрахункового коефіцієнта, що передусім пов'язано із врегулюванням проблемних аспектів погашення податкового боргу. Однак, незважаючи на це, деяких окремих адміністративно-територіальних одиницях, зокрема у Волинській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Сумській областях, розрахунковий коефіцієнт доволі невисокий;

- третій – 2013 р. Наприкінці 2012 р. відбулась реорганізація податкових і митних органів шляхом утворення Міністерства доходів та зборів України. В його структурі було ліквідовано Департамент погашення податкового боргу. Відповідно аналіз проведено лише за чотири місяці 2013 р., однак його результати вказують на зниження ефективності роботи контролюючих органів у напрямку погашення податкового боргу в усіх без винятку областях. Такі показники свідчать про помилковість рішення щодо ліквідації вищезгаданого Департаменту;

- четвертий – 2014 р. Відбулась чергова реорганізація в структурі фіскальних органів, однак вона не сприяла зростанню обсягів надходжень за рахунок погашення податкового боргу. Крім того, через настання форс-мажорних обставин в окремих адміністративно-територіальних одиницях розміри податкового боргу щораз зростають, а робота щодо його погашення практично не проводиться. Це може призвести до значного невиконання бюджету і, як наслідок, до зростання його дефіциту та невиконання державою своїх зобов'язань.

Дотримання описаних заходів системного характеру, на нашу думку, дасть змогу в майбутньому зменшити ризики виникнення податкового боргу. Однак оскільки такі заходи є загальними, то вважаємо за доцільне виокремити тактичні заходи, що передбачатимуть конкретні дії, а їхнє застосування дозволить унеможливити виникнення податкового боргу в майбутньому. Вони передусім націлені на недопущення податкового боргу за окремими податками та зборами.

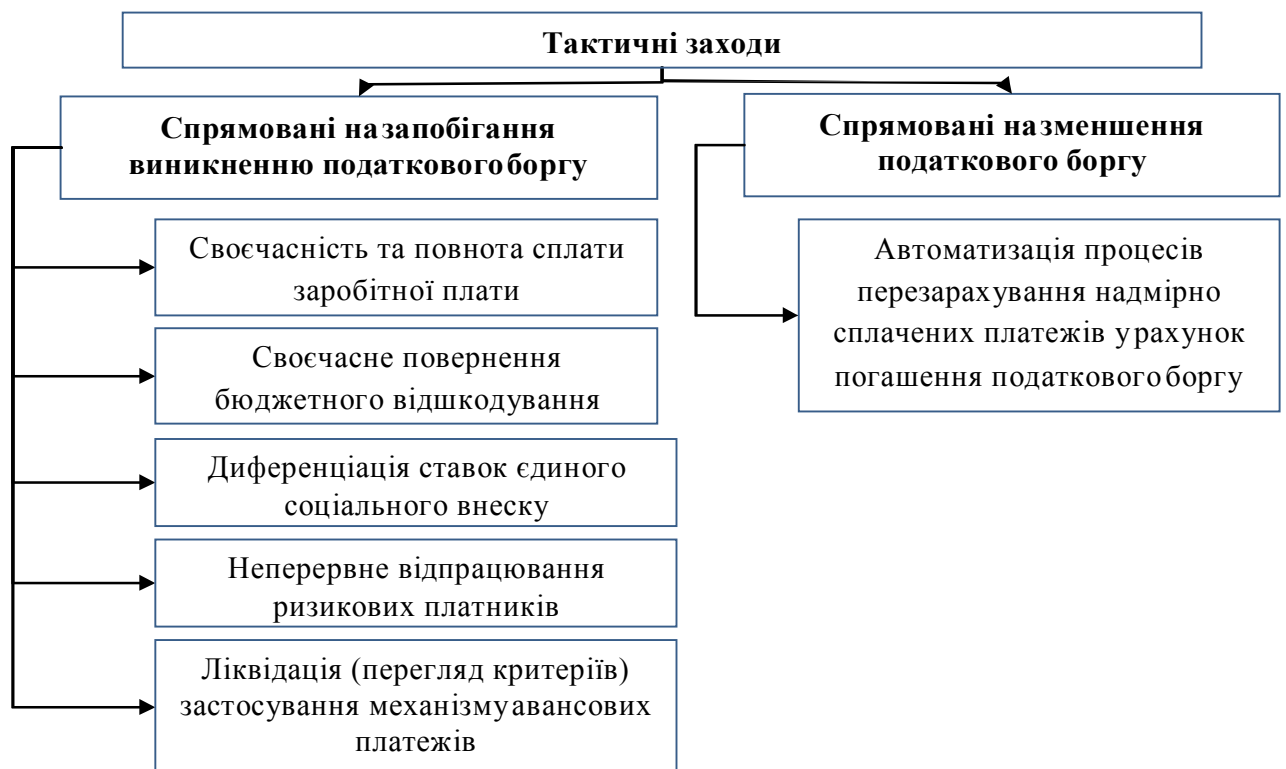

Рис. 3.6. Тактичні заходи, спрямовані на запобігання виникненню та зменшення обсягів податкового боргу в Україні*

*Джерело: самостійно розроблено автором.

Заходи, перелік яких подано на рис. 3.6, можна застосовувати для запобігання виникненню та зменшення податкового боргу за окремими податковими платежами. Зокрема, своєчасність та повнота сплати заробітної плати впливають лише на податкову заборгованість із податку на доходи фізичних осіб. Оскільки джерелом сплати такого податкового платежу є заробітна плата, то у разі її несвоєчасної сплати виникає не лише заборгованість перед фізичними особами–працівниками, а й перед державою. Отже, вжиття заходів щодо своєчасності та повноти здійснення розрахунків працедавців із найманими працівниками забезпечить недопущення виникнення податкового боргу з такого виду податку. Важливим вважаємо також стимулювання державою виплати працедавцями заробітної плати винятково через банківські установи, що дасть змогу підвищити рівень податкового контролю та забезпечить своєчасність розрахунків з бюджетом.

Доцільною, на нашу думку, є ліквідація (перегляд критеріїв для обов'язкової сплати) механізму авансових платежів з податку на прибуток підприємств. Сплата авансових внесків із податку на прибуток підприємств приховує потенційні загрози для платників податків, що полягають у можливості неплатоспроможності через вимивання обігових коштів. У такому разі борг може виникнути як з податку на прибуток, так і з інших податкових платежів. Вважаємо, що критерій доходу, за яким платники податків зобов'язані сплачувати авансові платежі в розмірі 20 млн. грн., доволі незначний, зважаючи на девальвацію вітчизняної грошової одиниці та високий рівень інфляції, що автоматично розширює перелік цих платників. Це відповідно підвищує загрози виникнення податкового боргу. Отже, такий критерій необхідно переглянути у напрямку збільшення його показника на розмір інфляції, що офіційно визнаний державою.

Нині необхідно забезпечити своєчасне повернення бюджетного відшкодування. Органи законодавчої влади встановлюють обов'язок і правила

розрахунків перед бюджетом, однак саме держава часто порушує правила своєчасності здійснення розрахунків із платниками податків. Незважаючи на запровадження автоматичного відшкодування податку на додану вартість, станом на кінець 2014 р. залишок невідшкодованого ПДВ був доволі значним та перевищував 13,5 млрд. грн. [113]. Із 2015 р. суттєво переглянуто критерії, яким має відповідати діяльність платника ПДВ для отримання бюджетного відшкодування. Однак два з визначених критеріїв вважаємо доволі дискусійними, зокрема щодо права на автоматичне відшкодування ПДВ. Це право надається платникам, які:

- здійснюють операції, до яких застосовується нульова ставка (питома вага яких протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів (місяців) сукупно становить не менше 40% від загального обсягу поставок (для платників податку з квартальним звітним періодом – протягом попередніх 4 послідовних звітних періодів), або здійснили інвестиції в необоротні активи у розмірах не менш ніж 3 млн. грн. протягом останніх 12 календарних місяців. Таким чином, платники податків, що не здійснюють експортних операцій або не здійснювали інвестиції в необоротні активи, позбавляються права на автоматичне бюджетне відшкодування. Враховуючи кризові умови розвитку вітчизняної економіки впродовж 2014 р. і суттєве скорочення обсягів експортних операцій (у тому числі значне зменшення обсягів експорту в Росію), такі критерії є абсолютно недоцільними та необґрунтованими. Виконати такі умови зможуть окремі зернотрейдери та підприємства мільярдери, діяльність яких спрямована на експорт власної продукції. Малий бізнес у цьому разі практично позбавлений права для отримання автоматичного бюджетного відшкодування;

- не мають податкового боргу. Доволі часто виникає ситуація, за якої в платника податків існує паралельно невідшкодований ПДВ і заборгованість із податків та зборів. Пропонуємо проводити автоматичне перезарахування бюджетного відшкодування для погашення податкового боргу платежів до

державного бюджету. Таким чином, держава, з одного боку, матиме змогу зменшити обсяги невідшкодованого ПДВ, а з іншого – не допустить виникнення та накопичення податкових боргів платників податків.

Враховуючи зарубіжний досвід, доцільно на сучасному етапі є диференціація (зниження) ставок єдиного соціального внеску. Надмірне навантаження на фонд оплати праці в Україні є об'єктом досліджень багатьох вітчизняних науковців. Не вдаючись у полеміку щодо сутності, механізмів обліку та адміністрування єдиного внеску, варто наголосити на його ролі у формуванні загального податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Однак зазначимо, що для юридичних осіб такий вплив менш помітний, адже нарахування на фонд оплати праці (пов'язані з нарахуванням єдиного внеску) юридичних осіб, що перебувають на загальній системі оподаткування, повною мірою зараховуються до витрат такого платника. Таким чином, загальна база оподаткування звужується. Кардинально протилежна ситуація у платників податків – фізичних або юридичних осіб, що обрали спрощену систему обліку та звітності. Розподіл такого навантаження доволі непропорційний: – 34,7% сплачує працедавець та лише 3,6% – найманий працівник. Таке надмірне навантаження призводить не лише до приховування реального розміру заробітної плати найманих працівників, а й до виникнення та зростання заборгованості зі сплати єдиного податку. Так, наприклад, у країнах Європи таке навантаження суттєво нижче або пропорційно перерозподіляється між працівниками та працедавцями (табл. 3.8). Як свідчать дані табл. 3.8, розміри ставок нарахувань соціальних внесків на фонд оплати праці в перелічених країнах нижчі, ніж в Україні. Лише у Франції ставка нарахувань досягає майже 29%. Разом з тим, розміри ставок утримання порівняно вищі, за винятком Ірландії та Данії. Хоча в таких країнах, як Польща, Німеччина та Нідерланди, розмір утримань з найманих працівників вищий, аніж нарахування на працедавців.

Таблиця 3.8

**Розмір відрахувань на соціальне страхування в окремих країнах
ЄС 2014 р., %***

Країна	Утримання	Нарахування
Бельгія	10,8	23,0
Чехія	8,2	25,4
Данія	2,7	0,0
Польща	15,3	14,4
Франція	9,8	28,7
Велика Британія	8,5	9,8
Іспанія	4,9	23,0
Ірландія	3,6	9,7
Італія	7,2	24,3
Нідерланди	14,2	8,4
Німеччина	17,1	16,2
Словаччина	10,2	23,8

*Джерело: побудовано на основі [211].

Вважаємо, що використання практики перерозподілу навантаження з ЄСВ між працівниками та працедавцями дасть змогу зменшити загальне податкове навантаження на останніх. На нашу думку, держава в цьому разі досягне двох цілей: підвищення офіційної заробітної плати та недопущення заборгованості з єдиного податку.

Необхідним заходом вважаємо неперервне відпрацювання ризикових категорій платників податків. Зауважимо, що перша фаза контролю фіскальними органами після проведення обліку платників податків здійснюється в процесі проведення камеральних перевірок. Зокрема, такі перевірки проводяться тільки у приміщенні органу державної фіскальної служби винятково на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податку. Згідно з п. 76.1 ст. 76 Податкового кодексу України камеральній перевірці підлягає податкова звітність суцільним порядком [115]. Саме на цьому етапі має бути зосереджена основна увага контролюючих органів, що дасть змогу визначити правильність наведених розрахунків, а відповідно не допустити в майбутньому донарахування штрафних санкцій та пені, ймовірність сплати яких доволі невисока. Зазначимо,

що виняткову увагу при здійсненні камеральних перевірок слід спрямовувати на декларації платників ПДВ. За підсумками проведення таких перевірок, контролюючі органи визначають категорії платників за єдиним критерієм відбору, серед яких виокремлюють: «підприємства-вигодонабувачі», «транзитери», «податкові ями» та «сплячі підприємства». Однак трактування цих категорій не передбачено жодним загальнодоступним нормативно-правовим актом в Україні. Так, Міністерство юстиції України в Листі № 881-0-3-13/10.1 від 10.09.2013 р. зазначає, що податкове законодавство не подає визначення термінів «податкова яма» та «транзитер». Разом з цим, термін «вигодонабувач» означено в Податковому кодексі України, Цивільному кодексі України, Постанові Кабінету Міністрів України № 358 «Про затвердження Порядку і правил обов'язкового страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування» від 6 квітня 2011 р., проте трактування зазначених дефініцій у перелічених нормативних актах не наведено. Розуміння сутності окреслених понять містять праці окремих практикуючих юристів і бухгалтерів. Так, зокрема, Т. Гарбар ці поняттями тлумачить таким чином:

- «вигодонабувачі» – це особи (виробники або отримувачі товарів (послуг)), які використовують послуги «транзитерів». Укладаються угоди, за якими насправді відсутні реальні господарські операції. При цьому до державного бюджету не сплачуються значні обсяги податкових платежів. Таким чином, основна увага з боку фіскальних органів має бути спрямована на виявлення «транзитерів». «Транзитери» – це суб'єкти господарювання, що здійснюють операції з купівлі-продажу (посередницькі послуги), не маючи при цьому на меті отримання економічних вигод. Окрім того, у таких осіб недостатньо трудових ресурсів (як правило, не більше 10 працівників), відсутні виробничі потужності, складські приміщення або площа цих приміщень недостатня для наявного товарообігу, вартість основних фондів не перевищує 10 тис. грн.;

- «сплячим» вважається підприємство, яке впродовж тривалого проміжку часу демонструє відсутність господарської діяльності, однак через певний період «прокидається», декларуючи доволі значну господарську активність із багатомільйонними оборотами;

- «податкові ями» (інколи їх називають інструментами мінімізації податкових зобов'язань) – це суб'єкти господарювання, що заздалегідь створюються як фіктивні. Їхнє призначення – сприяти підприємству реального сектору економіки, приховати реальні доходи [142].

Визначення суб'єктів господарювання, що підпадають під категорію «податкові ями» та руйнування схем мінімізації податкових зобов'язань здійснюють на основі аналізу даних Додатка 5 до Декларації з ПДВ. Так, за допомогою системи автоматизованого зіставлення податкових зобов'язань і податкового кредиту можливо в автоматичному режимі аналізувати схеми руху ПДВ, розподіляти платників за категоріями залежно від їхньої податкової поведінки, визначити фіскальну важливість підприємств і наявність ризиків ухилення від оподаткування.

На нашу думку, визначення ризикових платників податків на стадії подання податкової звітності стане запорукою недопущення ухилення та уникнення податкових зобов'язань. У результаті цього суттєво знизиться можливість виникнення податкового боргу. Крім того, виявлення фіктивних підприємств, які допускають виникнення податкового боргу, дасть можливість запобігти формуванню безнадійних податкових боргів, а отже, зменшиться навантаження на працівників підрозділів погашення прострочених зобов'язань. Їхня робота буде спрямована на податковий борг, який можливо погасити.

Проведене дослідження дало можливість запропонувати структурно-логічну модель мінімізації дисбалансів податкового боргу в Україні (рис. 3.7).

Рис. 3.7 Структурно-логічна модель зменшення обсягів податкового боргу через мінімізацію його дисбалансів*

*Джерело: розроблено автором самостійно.

Запропонована вище модель не є панацеєю, що дасть змогу назавжди ліквідувати податковий борг та не допустити в майбутньому його зростання. Однак, на нашу думку, такий підхід реально та об'єктивно відображає ті проблеми, що сьогодні характерні для явища податкового боргу. Крім того, саме консолідація в усіх напрямках сприятиме, з одного боку, оптимізації розмірів податкової заборгованості, а з іншого – отриманню резервних надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Визначені заходи запобігання виникненню податкового боргу частково не є новими. Окремі з них обґрунтовано в працях провідних вітчизняних науковців. У дослідженні запропоновано комплексний підхід до вирішення окресленої проблеми шляхом застосування заходів стратегічного і тактичного характеру, що, на нашу думку, передусім дасть змогу не допустити виникнення податкового боргу в Україні, сприяючи водночас пришвидшеному зменшенню його обсягів за рахунок надходжень реальних коштів.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження основних напрямів мінімізації структурних дисбалансів податкового боргу в Україні дає змогу зробити такі висновки:

- податковий борг – це негативне явище, поширене не лише в країнах із невисоким розвитком системи оподаткування. Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що таке явище характерне для всіх розвинутих країн світу. З огляду на це контролюючі органи розвинутих держав приділяють значну увагу несвоєчасній сплаті податкових зобов'язань платниками податків. Чільне місце відведено превентивним заходам недопущення виникнення податкового боргу, адже цьому явищу краще запобігти та унеможливити його виникнення і подальше зростання, ніж здійснювати заходи стягнення. Значну увагу процедурі погашення податкового боргу приділяють податкові органи США та Австралії. Спільним для них є створення електронних сервісів та автоматизованих систем, за допомогою яких платники податків можуть здійснити погашення своїх податкових боргів. Завдяки цьому в Австралії податковий борг є найменший за обсягами серед усіх аналізованих країн. Спільною рисою податкової практики європейських країн є намагання надати допомогу платнику податків, в якого існують тимчасові фінансові труднощі. Процедури адміністрування податкового боргу в цих країнах доволі прості та зрозумілі для платників податків, окрім того, вони позбавлені бюрократичної тяганини, що позитивно впливає на унеможливлення корупційних виявів. Використання такого досвіду в Україні дасть змогу не лише зменшити розміри податкового боргу, а й налагодити співпрацю та взаємну довіру між платниками податків та органами фіскальної служби;

- проведені розрахунки на базі використання математичного інструментарію підтверджують, що зменшення загального рівня податкового навантаження дасть змогу розширити обсяги виробництва через отримання додаткових інвестиційних ресурсів суб'єктами підприємницької діяльності та знизити ризики виникнення податкового боргу; проведення податкової

децентралізації та зацікавленість органів місцевого самоврядування в своєчасності й повноті виконання платниками податків своїх зобов'язань мають забезпечити зменшення кількості випадків виникнення та зниження обсягів податкового боргу в Україні;

- в Україні значна увага звертається на оптимізацію податкової заборгованості шляхом запровадження ефективних заходів управління податковим боргом. Важливим є дослідження напрямів погашення сформованого податкового боргу, хоча необхідно забезпечити насамперед реалізацію заходів, спрямованих на запобігання виникненню податкового боргу в нашій країні. До цих напрямів пропонуємо зарахувати заходи стратегічного характеру як домінуючі серед інших інструментів запобігання виникненню податкового боргу. Вони за своїм змістом спрямовані на недопущення явища податкового боргу загалом. Тактичні заходи запобігання несвоєчасній сплаті податкових зобов'язань передбачають насамперед запобігання виникненню податкового боргу з окремих податків і зборів. У дослідженні окреслено комплексний підхід до вирішення зазначеної проблеми. Відповідно комплексне застосування визначених заходів значною мірою сприятиме недопущенню виникнення та зростання існуючого податкового боргу в Україні. Однак головним напрямком оптимізації розмірів податкового боргу вважаємо розробку обмежуючих заходів, спрямованих на стримування розвитку цього боргу і зменшення його величини.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [170; 175; 181].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає в розробці практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми дисбалансів податкового боргу та мінімізації його обсягів в Україні. Проведені дослідження надали змогу зробити висновки теоретичного і прикладного характеру щодо мінімізації дисбалансів податкового боргу.

1. Дослідження економічної природи податкового боргу засвідчило неоднорідність і неузгодженість підходів до розуміння його сутності між органами державної влади та вітчизняними науковцями. Авторський підхід до трактування цього поняття побудований на розумінні категорій усвідомленості та добровільності невиконання узгодженого податкового зобов'язання платником податків перед державою. Основною передумовою існування податкового боргу визначено конфлікт інтересів держави і платників податків з приводу справляння податкових платежів до бюджету. Відповідно причини його виникнення генеруються як державою, так і платниками податків.

2. Виявлені дисбаланси податкового боргу унеможливають своєчасне реагування на його виникнення та ефективність процесу погашення. Дослідження їхньої сутності та структуризація відповідно до суб'єктів оподаткування в процесі узгодження податкових зобов'язань, структури і адміністрування податкового боргу здійснено на основі побудованого алгоритму, що охоплює правові передумови його виникнення та використання законно можливих способів і методів погашення. Розроблені на цій основі теоретичні положення слугують підґрунтям для аналізу податкового боргу та розробки оптимальних шляхів його скорочення.

3. Теоретично обґрунтовано взаємозв'язок між наявністю дисбалансів податкового боргу та загальноекономічними процесами, що відбуваються в державі. Такий зв'язок є взаємообумовленим і виявляється, з одного боку, через негативний вплив зростання податкового боргу на основні макроекономічні

показники, а з іншого – нестабільність таких показників прямо або опосередковано впливає на посилення дисбалансів податкового боргу та зростання його обсягів за окремими податками і зборами.

4. Проведене дослідження засвідчило, що практика встановлення економічної рівноваги та макроекономічної стабільності – це не лише важлива передумова стійкого розвитку держави, а також є необхідною передумовою конструктивного виконання практичних завдань, які постають у процесі погашення податкового боргу. За допомогою кореляційного аналізу доведено суттєвий вплив зміни основних макроекономічних показників на стан та обсяги податкової заборгованості. Кореляційний зв'язок між темпами приросту ВВП та обсягами податкового боргу від'ємний. Таким чином, підвищення темпів приросту ВВП сприятиме скороченню обсягів податкового боргу. Окрім того, значне зростання обсягів податкової заборгованості негативно впливає на стабільність основних макропоказників.

5. Аналіз структури податкового боргу засвідчив наявність тенденцій до посилення його дисбалансів, зокрема щодо державного та місцевих бюджетів, заборгованості за окремими податками та зборами і окремими адміністративно-територіальними одиницями, а також статусами податкового боргу. Наявна й невідповідність між обсягами податкового боргу за суб'єктами оподаткування в процесі узгодження податкових зобов'язань. На основі як теоретичного, так і практичного аналізу доведено недоцільність зарахування до податкового боргу заборгованості платників податків за неподатковими платежами, оскільки це не лише суперечить сутності поняття «податок», а й призводить до викривлення показників діяльності органів стягнення. Таку заборгованість запропоновано розуміти як бюджетну заборгованість платника податків.

6. Моніторинг дієвості способів і методів погашення податкового боргу дав можливість виявити наявність суттєвого зниження обсягів реальних надходжень за рахунок скорочення податкового боргу. Таке погашення переважно відбувається шляхом списання податкового боргу без відповідних

надходжень до бюджетів усіх рівнів. Ефективність ужитих заходів контролюючими органами у сфері оподаткування значно знизилась через ускладнення процедури примусового стягнення. Для здійснення об'єктивної оцінки діяльності фіскальних органів у частині погашення податкового боргу запропоновано визначення поняття «примусове стягнення податкового боргу».

7. Дослідження міжнародної практики забезпечення мінімізації податкового боргу дало можливість окреслити новітні орієнтири її імплементації в Україні. Виявлено, що діяльність контролюючих органів розвинутих країн зосереджена на заходах попередження та недопущення виникнення податкового боргу. Основну увагу зосереджено на можливості надання допомоги платникам податків у разі наявності в них податкової заборгованості. Найвдалішим для імплементації визначено механізм погашення податкового боргу в Сполучених Штатах Америки, Австралії, Франції та Великобританії. У цих країнах основний акцент спрямовано на добровільне погашення податкового боргу. Звернення до контролюючих органів платниками податків та виконання ними своїх податкових зобов'язань самостійно виконує виняткову роль.

8. Визначено оптимальні інструменти зменшення обсягів податкового боргу через мінімізацію його дисбалансів, що передбачає розрахунок оптимального рівня податкового навантаження, установлення ефективних ставок оподаткування, проведення бюджетно-податкової децентралізації, за допомогою чого можна підвищити насамперед мотивацію та відповідальність органів місцевого самоврядування за своєчасність і повноту розрахунків платників податків із бюджетами всіх рівнів. Їх реалізація дасть змогу повному вирішувати проблеми функціонування податкового боргу загалом.

9. Окреслено перспективні заходи попередження дисбалансів податкового боргу та визначено пріоритети його погашення. Наголошено на необхідності впровадження заходів як стратегічного, так і тактичного характеру, спрямованих на запобігання виникненню та скороченню наявного податкового боргу. Запропоновано структурно-логічну модель мінімізації

дисбалансів податкового боргу в Україні. Доведено, що реалізація розроблених теоретико-практичних засад і рекомендацій щодо мінімізації дисбалансів податкового боргу дасть змогу забезпечити загальне зменшення не лише його обсягів, а й кількості випадків виникнення такого боргу. Водночас такий системний підхід до вивчення означеної проблеми сприятиме досягненню бажаних соціально-економічних результатів, допоможе вирішити конфлікт інтересів держави та платників податків і, як наслідок, зумовить отримання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Л. М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко. – Тернопіль : Астон, 2003. – 672 с.
2. Андрущенко В. Л. Умови та ідеали податкової культури / В. Л. Андрущенко // Професійна етика працівника державної податкової служби як складова етики державного службовця України : матер. наук.-практ. конф. – Ірпінь : Нац. ун-т. ДПС України, 2006. – С. 13–17.
3. **Баженова Ю. В.** Моделювання впливів монетарної та фіскальної політики на макроекономічну стабільність держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.11 / Ю. В. Баженова. – К., 2009. – 20 с.
4. Беляєв О. О. Економічна політика : навч. посіб. / Беляєв О. О., Бебело А. С., Диба М. Л. – К. : КНЕУ, 2004. – 287 с.
5. Бізнес словник податків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessdictionary.com/definition/tactic.html>.
6. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – [4-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 1248 с.
7. Бортняк В. А. Механізм стягнення податкового боргу (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец 12.00.07 / В. А. Бортняк. – Ірпінь, 2008. – 18 с.
8. Бортняк В. А. Механізм стягнення податкового боргу (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бортняк Валерій Анатолійович. – Ірпінь, 2008. – 215 с.
9. Бортняк В. А. Поняття та склад адміністративно-правового механізму погашення податкового боргу / В. А. Бортняк // Університетські наукові записки. – 2009. – №1 (29). – С. 206–212
10. Бортняк В. А. Проблемні питання трактування поняття податкового боргу / В. А. Бортняк // Університетські наукові записки. – 2007. – №4 (24). – С. 310–312.

11. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. – Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
12. Валігура В. А. Гармонізація оподаткування: вітчизняні реалії та міжнародні орієнтири : дис. ... канд. екон. Наук : 08.00.08 / Валігура Володимир Андрійович. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 289 с.
13. Валігура В. А. Фіскальні технології управління податковим боргом у контексті його оптимізації [Електронний ресурс] / В. А. Валігура, Н. М. Михайльчук // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. – 2011. – Вип. 16. – С. 12–21. – (Серія : Економіка).
14. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) впродовж 2003-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk>.
16. Висновки про виконання Державного бюджету України за 2004 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/345922>.
17. Вільна Українська енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Мотивація>.
18. Вільна Українська енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Стратегія>.
19. Волохова І. С. Податкова децентралізація та методологія визначення її ступеня / І. С. Волохова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – №3 (46), ч. 2. – С. 144 – 150.
20. Гобс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданського [Електронний ресурс] / Т. Гобс. – Режим доступу : http://www.lib.ru/FILOSOF/GOBBS/leviafan.txt_with-big-pictures.html.
21. Годованець О. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / Олександр Годованець, Тарас Маршалок // Економічний аналіз. – 2008. – Вип. 3. – С. 85–89.

22. Головач А. В. Правові засади регулювання податкового боргу в Україні : моногр. / А. В. Головач, О. В. Онишко, Д. Г. Мулявка. – Ірпінь, 2011. – 174 с.
23. Голуб Н. Должник это не всегда бедняк. Как создать механизм погашения налоговой задолженности / Н. Голуб // Власть и политика. – 2003. – №21(166). – С. 6–7.
24. Голубева Н. І. Поняття боргу як складової змісту зобов'язальних правовідносин / Н. І. Голубева // Часопис цивілістики. – 2013. – №15. – С. 56–61.
25. Гончаренко О. Ю. Аналіз ефективності оподаткування інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / О. Ю. Гончаренко. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer29/1063.pdf>.
26. Горский И. В. Налоги: История и современность / И. В. Горский // Налоговое планирование для руководителя и бухгалтера. Т. 1. – М. : Финансы, 1997. – 344 с.
27. Група Світового банку. Doing business. “Оцінка бізнес-регулювання” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/ranking>.
28. Грушко В. І. Податковий борг: причини виникнення та шляхи скорочення / В. І. Грушко, К. В. Палюк // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2004. – №69. – С. 47–51. – (Серія : Економіка).
29. Данілов О. Д. Тенденції оподаткування капіталу в Україні та світі / О. Д. Данілов, Д. Є. Денисенко // Бізнес-інформ. – 2014. – №3. – С. 295–300.
30. Декрет Кабінету Міністрів України №8–93 «Про стягнення не внесених у строк податків і неподаткових платежів» від 21.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8-93>.
31. Десятнюк О. М. Діалектика ризиковості розбудови податкової системи України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / О. М. Десятнюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 425 с.

32. Десятнюк О. М. Прагматизм виникнення та погашення податкового боргу в Україні / О. М. Десятнюк, В. В. Угрин // Світ фінансів. – 2013. – №2. – С.7–15.
33. Десятнюк О. М. Управління податковим боргом : навч. посіб. / О. М. Десятнюк, Т. Я. Маршалок. – Тернопіль : Вектор, 2013. – 340 с.
34. Десятнюк О. М. Характеристика основних методів адміністрування податкового боргу / О. Десятнюк, В. Угрин // Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. – Макіївка : МЕНІ, 2013. – С. 58–59.
35. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації / О. С. Дроздовська // Фінанси України. – 2002. – №8. – С. 19–25.
36. Дыдынский Ф. М. Латинско-русский словарь к источникам Римского права / Ф. М. Дыдынский. – Варшава : Типография К. Ковалевского, 1896. – 372 с.
37. Евстегнеев Е. Н. Основы налогового планирования / Е. Н. Евстегнеев. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
38. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1. / редкол : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.
39. Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.subject.com.ua/economic/slovník/400.html>.
40. Економічний словник [Електронний ресурс] / Т. Осовська, О. Юшкевич, Й. Завадський ; за ред. Й. Завадського. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/ebooks/ebooks/KnigiCD/78_cd.pdf.
41. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с.
42. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

43. Закон України № 1344-VI «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 27.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1344-15>.

44. Закон України № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

45. Закон України № 3319-VI «Про деякі питання заборгованості за спожитий природний газ та електричну енергію» від 12.05.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3319-17>

46. Закон України № 3320-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо питань оподаткування природного газу та електричної енергії» від 12.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3320-17>.

47. Закон України №2181 «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2181-14>.

48. Закон України №314/97 «Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків за станом на 31 березня 1997 року» від 05.06.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314/97-вр/para07#o7>.

49. Заходи щодо забезпечення більш сумлінного виконання податкових зобов'язань великими платниками податків. Аналіз досвіду різних країн /уклад. і гол. ред. К. Байєр ; Міжнародний валютний фонд. – Вашингтон, 2002. – 82 с.

50. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів за станом на 01.01.2009 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

51. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів за станом на 01.01.2010 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

52. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів станом на 01.01.2011 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

53. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів станом на 01.01.2012 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

54. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів станом на 01.01.2013 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

55. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів станом на 01.01.2014 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

56. Зведений звіт про податковий борг до зведеного, державного та місцевих бюджетів станом на 01.09.2014 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

57. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2007 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147437>

58. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2008 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147438>.

59. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2009 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147439>.

60. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147440>.

61. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147449>.
62. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=166315>.
63. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=187793>.
64. Звіт про виконання Зведеного бюджету в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=217965>.
65. Зміни в оподаткуванні податком на додану вартість в 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://plp.kiev.ua/ua/publications/186-zmini-v-opodatkuvanni-podatkom-na-dodanu-vartist-v-2015-rotsi>.
66. Инструкция Минфина СССР № 121 “По применению положения о взыскании не внесенных в срок налогов и налоговых платежей” от 12.06.1981 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.7law.info/legal2/se15/pravo15365/index.html>.
67. История русской экономической мысли : в 3-х т. Т. 1 / под. ред. А. И. Пашкова. – М. : Гос. изд-во полит. л-ры, 1955. – 700 с.
68. Иванов Ю. Б. Підхід до класифікації податків та зборів в контексті розрахунку імпліцитних ставок в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Б. Иванов, О. Чумакова. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2010_21/Zb21_14.pdf.
69. Иванов Ю. Б. Податкова система : підруч. / Ю. Б. Иванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – К. : Атіка, 2006. – 918 с.
70. Иванов Ю. Б. Сутність та ключові аспекти податкової культури як чинника національної економічної безпеки / Ю. Б. Иванов, Ю. В. Бережна //

Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк, 2009. – С. 34–37.

71. Індекс інфляції в Україні: 2010–2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/infl>.

72. Кейнс Дж.-М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.-М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

73. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

74. Коментарий к Гражданскому кодексу Республики Узбекистан. Т. 1 (часть первая) / под ред. Х. Р. Рахманкулова ; Министерство юстиции. – Ташкент, 2010. – 633 с.

75. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами та доп. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

76. Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Я. Кравчук. – К. : Знання, 2012. – 782 с.

77. Красюков А. В. Безнадежные долги по налогам и сборам: понятие и процедура списания / А. В. Красюков.– М. : Ось-89, 2009. – С. 12–46.

78. Кримінальний кодекс України від № 2341–ІІІ 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

79. Крисоватий А. І. Адміністрування податків в Україні: організація та напрями трансформації / А. І. Крисоватий, Т. Л. Томнюк. – Тернопіль : ВЦП “Екон. думка ТНЕУ”, 2012. – 212 с.

80. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : моногр. / А. І. Крисоватий, В. А. Валігура. – Тернопіль : Підруч. і посіб. 2010. – 248 с.

81. Крисоватий А. І. Податковий глосарій : словник податкових термінів / А. І. Крисоватий. – К. : Задруга, 2002. – 72 с.
82. Круш П. В. Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень [Електронний ресурс] / П. В. Круш. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/ekonomika/natsionalna_ekonomika_-_krush_pv.
83. Кулишер И. М. Очерки финансовой науки / И. М. Кулишер // Очерки финансовой науки.– 1919–1920.– Вып. 1–2.– 432 с.
84. Лановий В. Ілюзія макроекономічної стабільності [Електронний ресурс] / В. Лановий – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/48671>.
85. Лист Міністерства юстиції України № 881-0-3-13/10.1 “Щодо визначення термінів” від 10.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0881323-13>.
86. Луцик А. І. Оптимізація податкового регулювання за умов кризового стану економіки [Електронний ресурс] / А. І. Луцик. – Режим доступу : http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2009_5_1/52.pdf.
87. Мазурок П. П. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / П. П. Мазурок. – К. : Знання, 2004. – 477 с.
88. Майбуров И. А. Теория и история налогообложения / Майбуров И. А. и др. 2–е изд., перераб. и допол. – М. : 2011. – 422 с.
89. Макроекономіка : підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. – [2-ге вид., випр.]. – К. : Знання, 2005. – 851 с.
90. Малый экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилняна. – М. : Ин-т новой экономики, 2000. – 461 с.
91. Марцин В. С. Деякі підходи до регулювання інфляційних процесів на сучасному етапі розвитку економіки / В. С. Марцин // Економіка розвитку (Economics of Development). – № 1(65). – 2013.– С. 42–48.
92. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3-х т. Т. 1 / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 415 с.

93. Маршалок Т. Я. Фіскально-регулююча парадигма податкового навантаження : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Маршалок Тарас Ярославович. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011.– 249 с.

94. Маршалок Т. Я. Фіскально–регулююча парадигма податкового навантаження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Т. Я. Маршалок.– Тернопіль : ТНЕУ, 2011.– 20 с.

95. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / П. В. Мельник. – Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2001. – 364 с.

96. Менеджерський словник : навч.-дов. вид. / уклад. Г. О. Колесніков. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 288 с.

97. Мищенко С. Г. Стимулирование экономического развития: аспекты налогообложения / С. Г. Мищенко. – Донецк : Юго-Восток, 2006. – 225 с.

98. Міжнародне співробітництво податкових органів України та Королівства Нідерланди щодо стягнення податкової заборгованості Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3678>.

99. Мікроекономіка і макроекономіка : підруч. : у 2 ч. / Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І. [та ін.]. – К. : Основи, 1998. – 317 с.

100. Наказ Державної податкової Адміністрації №266 «Про організацію взаємодії органів державної податкової служби при опрацюванні роз шифровок податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість у розрізі контрагентів» від 18.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0266225-08>.

101. Наказ ДПА України №953 «Про затвердження Інструкції про порядок нарахування та погашення пені за платежами, що контролюються органами державної податкової служби» від 17.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1350-10>.

102. Наказ Міндоходів № 571 «Про затвердження Порядку проведення цільових аукціонів з продажу майна платника податків, яке перебуває у податковій заставі» від 10.10.2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1850-13к>

103. Наказ Міністерства фінансів України №1297 «Про затвердження Порядку проведення цільових аукціонів з продажу майна платника податків, яке перебуває у податковій заставі» від 07.12.2012 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=364793

104. Наказ Міністерства фінансів України №1588 «Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів» від 09.12.2011 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11>

105. Налоги. учеб. [для вузов] / год. ред. проф. Д. Г. Черника. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 444 с.

106. Налоговый кодекс Российской Федерации – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/10900200/>

107. Національний банк України «Про стан платіжного балансу» в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91916>

108. Олейнікова Л. Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки / Л. Г. Олейнікова // Фінанси України. – 2011. – №3. – С. 35–41

109. Онишко О. В. Гармонізація податкових відносин як умова запобігання і нарощуванню податкового боргу / О. В. Онишко // Закарпатські правові читання : матеріали Всеукр. наук.–практ. конф. студ. та асп. (Ужгород, 28–30 квіт. 2009) / Закарпатський державний університет. – Ужгород, 2009. – С. 372–373.

110. Основні показники соціально-економічного розвитку України впродовж 2003-2014 рр. році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

111. Основні показники фінансового стану за 2004–2014 роки / Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?&art_id=398672&cat_id=398671
112. Основы налогового права / под ред. проф. Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2003. – 384 с.
113. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?&art_id=398672&cat_id=398671
114. Податкова система Швеції – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/shvetsia/>.
115. Податковий кодекс України від №2755–17 із змінами та доповненням 02.12.2010 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
116. Позняков С. П. Адміністративно–правовий режим детінізації відносин у сфері погашення податкового боргу : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право» / С. П. Позняков. – Ірпінь : Б. в., 2007. – 21 с.
117. Показники виконання бюджету Пенсійного фонду України впродовж 2004-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://costua.com/budget/revenue/pension/> тупо всьо по пенсійному фонду
118. Показники виконання Зведеного бюджету України впродовж 2004-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://costua.com/budget/revenue/> тупо всьо по бюджету
119. Показники дефіциту Зведеного бюджету України впродовж 2004-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://costua.com/budget/deficit/>
120. Португалія скасувала штрафи за несвоєчасну сплату податків – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://business-tv.com.ua/news/portugaliya_skasuvala_shtrafi_za_nesvoechasnu_splatu_podatkiv-104.html.

121. Постанова Запорізького окружного адміністративного суду у справі №808/1448/13–а «Щодо зарахування суми авансового внеску податку на прибуток за січень 2013 року за рахунок надміру сплачених сум» від 05.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtkr.com.ua/show/2cid110037.html>

122. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Деякі питання реалізації статті 95 Податкового кодексу України» від 29.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1244-2010-п#n28>

123. Постанова Кабінету Міністрів України № 358 «Про затвердження Порядку і правил обов'язкового страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування» від 06.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/358-2011-п>

124. Постанова Кабінету Міністрів України №1235 «Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин» – від 27.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1235-2010-п>

125. Постанова правління національного банку України №122 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 30.03.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0614-12>

126. Про розгляд запиту Державною фіскальною службою України від 01.10.2014. / Лист про розгляд зпиту №1995/у/99–99–20–03–02–14

127. Процедури стягнення податкового боргу у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/print-54867.html>

128. Пушкарєва В. М. История финансовой мысли и политики налогов : уч. пособ. / В. М. Пушкарєва. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 192 с.

129. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь Б.А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – [2-е изд., испр.] М. : ИНФРА–М, – 1999. – 479 с.
130. Розпорядження Кабінету Міністрів України N 262– р «Про заходи щодо удосконалення системи адміністрування податку на додану вартість» від 06.02.2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/262–2008–p>
131. Савченко В. Я. О методике определения налоговой нагрузки / В. Я. Савченко // Финансы. – 2005.–№ 7. – С. 26–32.
132. Самуэльсон П. М. Экономика М. П. Самуэльсон. – М.: 2–х т. –1993. – 740 с.
133. Світовий досвід оподаткування: Великобританія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya–dps–ukraini/arkchiv/mijnarodniy–dosvid–rozvitk/svitovui–dosvid/uk/>
134. Сервіс «Електронний кабінет платника податків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya–dps–ukraini/arkchiv/proekt—modernizatsiya–derj/elektronna–kartka/>.
135. Сисмонди Ж. С. Новые начала политической экономии. Библиотека экономистов. Вып. 8. пер.: Эфруси Б. О. – М. : К. Т. Солдатенков, 1897. – 360 с.
136. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт ; пер. з англ. О. Васильєва [та ін.] ; наук. ред. Є. Литвин. – К. : Port-Royal, 2001. – 594 с.
137. Соколов А. А. Теория налогов / А. А. Соколов. – М. : ООО «ЮрИнфоР-Пресс», 2003. – 506 с.
138. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
139. Сороківська З. К. Суть макроекономічної стабільності в перехідний період [Електронний ресурс] / З. К. Сороківська // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 7. – С. 26–30.

140. Соціально-економічний розвиток України впродовж 2004-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> ДЛІА Інфляції
141. Стігліц Дж.-Е. Економіка державного сектора / Дж. Е. Стігліц, пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1998. – 854 с.
142. «Транзитер» і «яма» – податкова карма або про «ризикові підприємства» / Т. Гарбар. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/tgrabar/article/8593.aspx>
143. Таранов І. М. Фіскальний потенціал України та ефективність управління податків: дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2004. – 300 с.
144. Таранов І. М. Фіскальний потенціал України та ефективність управління податків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 - фінанси, грошовий обіг і кредит / І. М. Таранов. – Тернопіль: ТАНГ. – 2004. – 20 с.
145. Тарасенко В. Обмін досвідом з питань стягнення податкових боргів / [Електронний ресурс]. В. Тарасенко, Я. Мороз // Вісник Міністерства доходів та зборів України. – 2013. – №29. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5769>
146. Тарасенко В. Погашення податкового боргу платника податків та застосування адміністративного арешту майна за зверненнями податкових органів згідно з Податковим кодексом України / [Електронний ресурс]. В. Тарасенко, Я. Мороз – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/koment_borg.html
147. Тарасенко В. Про концепцію погашення податкового боргу в Україні / [Електронний ресурс] В. Тарасенко, Я. Мороз // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2237>
148. Тимченко А. М. Деякі особливості державного примусу при реалізації податкових правовідносин [Електронний ресурс] / А. М. Тимченко //

Форум права. – 2011. – №1. – С. 1031–1037. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11tamrpp.pdf>

149. Тимченко О. М. Держава як суб'єкт податкового боргу / О. М. Тимченко // Ринок цінних паперів України. – 2009. – № 9 – 10. – С. 23 – 28.

150. Тимченко О. М. Джерела ризиків податкового боргу / О. М. Тимченко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2009. – №4. – С. 145–155.

151. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні: мінімізація ризиків та ефективність менеджменту : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук.: спец. 08.00.08 / О. М. Тимченко. – К. : Б. в. – 2010. – 431 с.

152. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні: мінімізація ризиків та ефективність менеджменту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.08 / О. М. Тимченко. – К. : Б. в., 2010. – 32 с.

153. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні: причини, наслідки, менеджмент / О. М. Тимченко. – К. : КНЕУ, 2009. – 228 с.

154. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні: регіональний зріз / О. М. Тимченко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2009. – Вип. V, т.1. – С. 352–360.

155. Тимченко О. М. Податковий борг: критерії оцінки та інтерпретація результатів / О. М. Тимченко, М. П. Бадида // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 111 – 120.

156. Тимченко О. М. Податковий борг: сутність та явище / О. М. Тимченко // Ринок цінних паперів України. – 2009. – № 3 – 4. – С. 3–9.

157. Тимченко О. М. Статуси податкового боргу: казуси класифікації / О. М. Тимченко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. IV, т. 2. – С. 123–129.

158. Титов А. С. Недоимка: правовое регулирование взыскания / А. С. Титов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. С. 42 – 43.

159. Туник Ю. І. Процедура погашення податкового боргу: визначення поняття / Ю. І. Туник // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – №15. – С. 1–5.

160. Угрин В. В. Взаємозв'язок між податковим боргом та макроекономічною стабільністю / В. В. Угрин // Детермінанти сучасного розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальної нестабільності : мат. III-ї міжн. наук.-практ. конф. ст., асп. та молод. уч. (24-26 квіт., 2014, Чернівці) ЧНУ, 2014. – С. 174-176.

161. Угрин В. В. Дисбаланс інтересів держави та платників податків як передумова виникнення податкового боргу / В.В. Угрин // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації : зб. тез доп. один. міжн. наук.-практ. конф. молод. вч. (13-14 бер., 2014 р. Тернопіль). – Тернопіль, 2014. – Ч.2. С. 141-143.

162. Угрин В. В. Дисбаланси в структурі погашення податкового боргу: регіональний аспект / В. В. Угрин // Агросвіт. – 2014. – №24. – С. 40-45.

163. Угрин В. В. Дисбаланси податкового боргу та структуризація їх проявів / В. В. Угрин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – Вип. 2 (43). – 2014. – С.138-143.

164. Угрин В. В. Діагностика регіональних асиметрій податкового боргу в Україні / В. В. Угрин // Наука молода: збір. наук. праць молод. вч. Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – Вип. 22. – С. 141-150.

165. Угрин В. В. Дієвість способів та методів погашення податкового боргу в Україні / В. В. Угрин // Економіст. – 2015. – №4. – С. 19-22

166. Угрин В. В. Економічна природа та причини виникнення податкового боргу / В. В. Угрин // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 118–122.

167. Угрин В. В. Ключові аспекти процедури примусового стягнення податкового боргу в Україні / В. В. Угрин // Nauka i innowacja Materiały XI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (07-15 października, 2013 m. Przemysł) Ekonomiczne nauki : Nauka i studia – 2013. – S. 61-63.

168. Угрин В. В. Комплексна оцінка дисбалансів податкового боргу в Україні / В. В. Угрин // Ефективна економіка. – 2014. – №11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3554&p=1>

169. Угрин В. В. Налоговый долг как резерв бюджетных поступлений на местном уровне / В. Угрин // Управління розвитком: збір. наук. праць. – 2013. – №6 (146). – С. 59-61.

170. Угрин В. В. Новітні підходи до адміністрування податкового боргу на основі досвіду провідних європейських країн / В.В. Угрин // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доп. дванад. міжн. наук.-практ. конф. молод. вч. (26-27 бер., 2015 Тернопіль). – Тернопіль, 2015. – С. 212-213.

171. Угрин В. В. Облік податкового боргу контролюючими органами в Україні / В. В. Угрин // Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік: економічний дискурс : зб. наук. пр. за мат. міжн. наук.-практ. інтер.-конф. (25 лист., м. 2014 Львів). Вип. 2. – Тернопіль, 2014. – С. 240-243.

172. Угрин В. В. Податкова застава: практичні аспекти / В. Угрин // Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів : зб. матер. наук.-комун. зах. ДФС України НУД (2014 р. Ірпінь). – Ірпінь, 2014. – С. 288-291

173. Угрин В. В. Податковий борг як фактор впливу на обсяги податкових надходжень в Україні / В. В. Угрин / Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку : за мат. наук.-практ. конф. (16 лист. 2012 р. м. Київ,) – Київ: ТОВ “ДКС центр”, 2012. – С. 283-285.

174. Угрин В. В. Прагматизм списання податкового боргу в Україні / В. В. Угрин // Формування інноваційної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії : мат. міжн. наук.-практ. конф. (12-13 груд. 2014 р. Херсон) Херсон, 2014. – С. 267-269

175. Угрин В. В. Превентивні заходи недопущення виникнення та зростання обсягів податкового боргу в Україні / Актуальные проблемы экономики и финансов// Актуальные проблемы экономики и финансов (29 апр., 2015 г. Киев-Санкт-Петербург-Вена). – Киев-Санкт-Петербург-Вена, 2015. – С. 54-57.

176. Угрин В. В. Проблемні аспекти адміністрування податкового боргу / В. Угрин // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті : зб. тез доп. Десятої Ювілейної Міжнародної наук.-практ. конференції молодих вчених (21-23 лют., 2013 р. м. Тернопіль). Тернопіль, 2013. – Ч.2. – С. 167-169.

177. Угрин В. В. Реорганізація контролюючих органів в сфері оподаткування та її вплив на адміністрування податкового боргу / В.В. Угрин // Сучасні проблеми та механізми фінансового управління: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (12-13 груд., 2013 р. м. Харків) – Х.: ВД “Інжек”, 2013. – С. 274-277.

178. Угрин В. В. Ризики виникнення податкового боргу / В. В. Угрин // Соціально-економічні перспективи розвитку України в ХХІ ст. : зб. тез доп. Міжн. наук.-практ. інтерн.-конф.(15 лист., 2013 р. м. Тернопіль). – Вектор. – Тернопіль, 2013. – С. 83-85.

179. Угрин В. В.Суперечливі моменти в процедурах адміністрування податкового боргу / В. Угрин // Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : зб. тез III міжнар. наук.-практ. конф. (12-13 квіт., 2013 р. м. Ірпінь) . – Ч.1. – Ірпінь, 2013. – С. 181-182.

180. Угрин В.В. Правові засади виникнення податкового боргу / В. В. Угрин // Conduct of modern science Materials of the X International scientificand practical conference (nov 30-dec. 7, 2014 Sheffield) Science and education LTD , Sheffield. – 2014. – P. 28-31.

181. Угрын В. В. Мировой опыт эффективного обеспечения минимизации налогового долга и возможности его применения в Украине / В. В. Угрын, М. М. Фильо // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. – №5. Часть I. – С. 218-223.

182. Указ Президента України «Про заходи щодо зменшення податкової заборгованості та фінансового оздоровлення суб'єктів підприємницької діяльності» від 21.12 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1367/98>

183. Указ Президента України №167/98 «Про заходи щодо підвищення відповідальності за розрахунки з бюджетами та державними цільовими фондами» від 04.03.1998р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/167/98>

184. Фільо М. М. Податкові втрати: теоретичний аспект / М. М. Фільо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://library.tneu.edu.ua/index.php/component/content/article/66-resursy-biblioteky/pratsi-vykladachiv-tneu /f/1222-2012-10-29-11-15-43](http://library.tneu.edu.ua/index.php/component/content/article/66-resursy-biblioteky/pratsi-vykladachiv-tneu/f/1222-2012-10-29-11-15-43)

185. Фільо М. М. Фіскальні інститути мінімізації податкових втрат / М. М. Фільо. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук., спец.: 08.00.08 – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 282 с.

186. Фінанси: Оксфордський толковий словник: Англійсько-російський. М. : Весь мир, 1997. – С. 413–414.

187. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

188. Цивільний кодекс України №435–IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

189. Чорний М. Еволюція методів примусового стягнення податкової заборгованості / Михайло Чорний // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія Економіка, 2002. – № 12. – С. 129–133.

190. Экономический словарь [подгот. Е. Г. Багудина и др.] ; под ред. А. И. Архипова. – М. : Проспект, 2001. – 624 с.
191. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – Санкт-Петербург, 1890–1907.
192. Юр'єва О. І. Аналіз та узагальнення європейського досвіду механізму державного управління податковим боргом / О. І. Юр'єва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/6/06.pdf>
193. Юхименко П. І. Історія економічних учень: навч. посіб. / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання-Прес, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-1378.html>
194. Яковлева А. М. Мінімізація податкового боргу: фіскальні ефекти та адміністративні важелі : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук., спец.: 08.00.08 / А. М. Яковлева. – К., 2012. – 20 с.
195. Яковлева А. М. Основні причини виникнення податкового боргу / А. М. Яковлева // Актуальні проблеми економіки №4(118). – 2011. – С. 228–233
196. Яренко Г. Структура та організація роботи податкових органів зарубіжних країн / Г. Яренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2009/02/15.pdf>
197. Яцюк О. В. Статуси податкового боргу: теоретичне та практичне значення / О. В. Яцюк, М. П. Міщук // Юридичні та політичні науки. Держава і право. – 2010. – №47. – С. 318–323.
198. Assessing business viability [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ato.gov.au/General/Managing-your-tax-debt/Help-with-paying-your-tax-debt/Assessing-business-viability/>
199. Definition of decentralization. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com> accessed February 4, 2013.
200. Federation of Tax Administrators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.taxadmin.org/fta/meet/re_press04/Plumley.pdf

201. Gao tax Sources of Non compliance and Strategies Reduce It [Электронный ресурс]. –Режим доступа: www.oversight.house.gov/wp-content/uploads/2012/04/4-19-12-white-testimone.pdf

202. Help with paying your tax debt viability – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ato.gov.au/General/Managing-your-tax-debt/Help-with-paying-your-tax-debt/>

203. Internal Revenue Service [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irs.gov>

204. McManus, Jacqui; Warren, Neil — «The Case for Measuring Tax Gape Journal of Tax Research 2006, 4(1) – [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/eJITaxR/2006/3.html>

205. Measuring tax gaps 2012 October 2012 HMRC – [Электронный ресурс]. –Режим доступа: www.hmrc.gov.uk/.../tax-gaps/mtg-2012.pdf

206. Measuring tax gaps 2014 edition. Tax gap estimates for 2012–13 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/364009/4382_Measuring_Tax_Gaps_2014_IW_v4B_accessible_20141014.pdf

207. Measuring tax gap sin Australia for the GST and the LCT – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://www.ato.gov.au/Business/Bus/Measuring-tax-gaps-in-Australia-for-the-goods-and-services-tax-\(GST\)-and-the-luxury-car-tax-\(LCT\)/](https://www.ato.gov.au/Business/Bus/Measuring-tax-gaps-in-Australia-for-the-goods-and-services-tax-(GST)-and-the-luxury-car-tax-(LCT)/)

208. Mind the tax gap. The tax justice network, january 2006 HMRC – [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://www.taxiustike.net/cms/upload/pdf/Mindthetax-final>

209. Offers In Compromise. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irs.gov/taxtopics/tc204.html>

210. Paul Marie Gaudemet, Joël Molinier. Finanse publiczne. – Warszawa : PWE, 2000. – 627 s.

211. Publications – European Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee6_en.pdf

212. Refund Offsets for Unpaid Child Support, Certain Federal and State Debts, and Unemployment Compensation Debts. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irs.gov/taxtopics/tc203.html>

213. Tax Payment Options. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irs.gov/taxtopics/tc202.html>

214. The Balance Due Collection Process. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irs.gov/taxtopics/tc201.html>

215. Toder E. J. What is the tax gap? – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.taxpolicycenter.org/briefing-book/background/tax-gap/what-is.cfm>

ДОДАТКИ

Погляди окремих вчених щодо визначення категорії «податок»

Примусовий збір, який держава стягує з громадян для задоволення своїх грошових потреб.	І. Кулішер, М. Слуцкий, В. Твердохлебов, М. Тургенєв та ін. [67]
Примусовий збір, що справляється державною владою з окремих господарюючих осіб для покриття витрат, що здійснюються нею або для досягнення будь-яких завдань економічної політики без надання платникам його спеціального еквіваленту.	О. Соколов [137]
Збір, що встановлюється в односторонньому порядку державою та справляється на підставі законодавчо визначених правил для задоволення суспільних потреб.	І. Горський [26]
Обов'язковий індивідуально безоплатний платіж, що справляється з організацій та фізичних осіб в формі відчуження належних їм на правах Власності, господарського ведення або оперативного управління грошових коштів в цілях фінансового забезпечення діяльності держави або муніципальних утворень.	Податковий кодекс Російської Федерації [106]
Форма примусового відчуження результатів діяльності суб'єктів, що реалізують свій податковий обов'язок, в державну чи комунальну власність, який вноситься в бюджет відповідного рівня (або цільовий фонд) на підставі закону (або акта органу місцевого самоврядування) та виступає як обов'язковий, нецільовий, безумовний, безоплатний та безповоротний платіж	М. Кучерявенко та ін. [112]
Обов'язковий, індивідуально безоплатний платіж в державні чи місцеві бюджети в законодавчо встановленому порядку з організацій і фізичних осіб у формі відчуження коштів, що належать їм на правах власності, господарського ведення чи оперативного управління, у цілях фінансового забезпечення діяльності держави і (чи) муніципальних утворень	Д. Черник та ін. [105]
Законодавчо оформлена, примусова форма отримання державою частки вартості валового внутрішнього продукту, фінансовий гарант виконання державою її суспільних функцій, інструмент регулювання економічного розвитку	П. Мельник [95]

Динаміка показників податкового боргу та валового внутрішнього продукту впродовж 2003–2014 рр.*

Рік	Сума боргу на кінець року, млн. грн.	Приріст (абсолютний), млрд. грн.	Темпи приросту податкового боргу	ВВП (номінальний), млрд. грн.	Приріст (абсолютний), млрд. грн.	Темпи приросту номінального ВВП	Дефлятор ВВП	Темпи приросту реального ВВП
2003	14131,1	-	-	267344	-	-		
2004	8803,8	-5327,3	62,3	345113	77769	129,1	14,1	15,0
2005	9402,1	598,3	106,8	441452	96339	127,9	24,2	3,7
2006	7783	-1619,1	82,8	544153	102701	123,3	14,7	8,6
2007	6324,1	-1458,9	81,3	720731	176578	132,5	23,1	9,4
2008	7546,1	1222	119,3	948056	227325	131,5	28,6	2,9
2009	10089,1	2543	133,7	913345	-34711	96,3	13	-16,7
2010	14237,7	4148,6	141,1	1082569	169224	118,5	13,8	4,7
2011	8046,9	-6190,8	56,5	1302079	219510	120,3	14,3	6,0
2012	9309,7	1262,8	115,7	1411238	109159	108,4	8,1	0,3
2013	10735,9	1426,2	115,3	1454911	43673	103,1	3,1	0,0
2014	26851,3	16115,4	250,2	1566728	111817	107,0	14,8	-7,8

*Джерело: розраховано та складено на основі [14; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**Динаміка обсягів податкового боргу та дефіциту ЗБУ впродовж
2003–2014 рр.***

млрд. грн.

Рік	Сума боргу на кінець року, млн. грн.	Дефіцит Зведеного Бюджету України, млн. грн.
2003	14131,1	500
2004	8803,8	11000,2
2005	9402,1	7800,2
2006	7783	3700,1
2007	6324,1	6117,8
2008	7546,1	11310,7
2009	10089,1	32688,4
2010	14237,7	63336,2
2011	8046,9	18298,2
2012	9309,7	46929,4
2013	10735,9	63055,1
2014	26851,3	67058

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 119].

**Частка ПДВ у структурі ПН до ЗБУ та податкового боргу з ПДВ та ПнП у
структурі податкового боргу до Зведеного бюджету України впродовж
2008–2014 рр.***

Роки	Податковий борг з ПДВ	Податковий борг до Зведеного бюджету	частка ПДВ в структурі податкового боргу до Зведеного бюджету	Частка ПДВ в структурі податкових надходжень держави	Частка податкового боргу з ПнП в структурі податкового боргу до Зведеного бюджету України
2008	3847,7	7546,1	51,0	40,5	26,5
2009	4710,8	10089,1	46,7	40,6	23,2
2010	6501,8	14237,7	45,7	36,8	27,1
2011	3888,3	8046,9	48,3	38,8	20,0
2012	5370,5	9309,7	57,7	38,5	20,5
2013	6033,3	10735,9	56,2	36,2	23,8
2014	11377,6	21516,6	48,5	37,8	25,8

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 119].

Темпи зростання податкового боргу в розріз окремих адміністративно-територіальних одиниць в Україні впродовж 2009–2014 рр.*

№ з/п	Назва області	Роки					За станом на 01.09.2014
		2009	2010	2011	2012	2013	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	АР КРИМ	142,4	85,8	90	191,9	109,3	225,9
2	ВІННИЦЬКА	543,7	57,9	105,2	116,5	144,6	58,1
3	ВОЛИНСЬКА	226,7	153,7	64,4	105,5	136,4	132
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	113,4	88,9	70,9	110,8	117,2	172,8
5	ДОНЕЦЬКА	74,3	158,3	78,3	86	96,6	277,1
6	ЖИТОМИРСЬКА	232,6	112,8	90,7	113,6	105,8	154,9
7	ЗАКАРПАТСЬКА	219,2	106	62,6	112,9	103,3	192,8
8	ЗАПОРІЗЬКА	146,7	117,9	39	110	108,8	265,7
9	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	108,8	37,6	91,7	96,6	126,8	167,4
10	КИЇВСЬКА	71,3	134,9	53,5	171,6	115,3	152,4
11	КІРОВОГРАДСЬКА	143,2	110,4	78,6	133	108,6	139,7
12	ЛУГАНСЬКА	100,6	93,4	67,9	80,9	79,2	312
13	ЛЬВІВСЬКА	143,8	127	93,8	66,3	114,2	183
14	МИКОЛАЇВСЬКА	170	68,9	105,4	79	140,4	266,8
15	ОДЕСЬКА	83,9	80,2	37,8	172,8	92,5	253,9
16	ПОЛТАВСЬКА	225,5	99,2	55,4	115	98,9	145,6
17	РІВНЕНСЬКА	269,2	77,8	55,7	141,2	104,5	119,4
18	СУМСЬКА	65,3	195,4	57,6	107,5	180	257,9
19	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	120,4	103,4	143,8	69,9	157,1	209,5
20	ХАРКІВСЬКА	179,4	196,7	22,4	89,4	76,1	306,4
21	ХЕРСОНСЬКА	169,6	538,4	8,3	130,8	142,3	270,2
22	ХМЕЛЬНИЦЬКА	184,9	142	105,6	145,3	113,6	137,5
23	ЧЕРКАСЬКА	92,8	102,4	89,5	114	160,6	247,6
24	ЧЕРНІВЕЦЬКА	124,3	139,1	180	93,8	132,3	239,9
25	ЧЕРНІГІВСЬКА	77,5	161,4	54,7	273,4	96,6	165,9
26	м. КИЇВ	114,2	167,2	61,3	92,9	150,7	171,5
27	м. СЕВАСТОПОЛЬ	273,8	119,1	68,2	277,8	95,1	285,8

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Динаміка надходжень за рахунок погашення податкового боргу в Україні впродовж 2008–2014 рр.

млн. грн.

Роки	Всього надходжень	Самостійно сплачено платником	Сплачено у рахунок погашення розстрочених (реструктуризованих) сум податкового боргу	Кліринго вими розрахунками	Інше	Адмін. арешт	Стягнуто за рахунок коштів та майна органів управління державних і комунальних підприємств	Звернення до суду із позовною заявою про звернення стягнення податкового боргу на кошти та майно державного органу, в управлінні якого перебуває державне (комунальне) підприємство-боржник	
								Кількість	Сума
2008	12052,4	9014	X	X	X		X	X	X
2009	5216,6	1990,9	X	X	X		X	X	X
2010	5063,0	1791,7	X	X	X		X	X	X
2011	8588,4	4808	376,1	-	1862,7		94,3	248	118,6
2012	11354,1	3260,9	598,2	1359,9	3784,5		111,3	282	194,9
Станом на 01.05. 2013	2114,8	825,7	195,5	-	584,6		9,05	117	60,4
Станом на 01.09.2014	5005,4	1514,9	722,8	104,3	1878,2		13,8	77	41,2

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Динаміка списаного податкового боргу в Україні впродовж 2008–2014 рр.

млн. грн.

Роки	Усього	Списаний податковий борг			
		Податки, збори та інші платежі	Пеня		Штрафні санкції
			Нарахована в картках особових рахунків	Нарахована за актами документальних перевірок	
2008	4946,9	X	X	X	X
2009	8425,0	5580,2	230,1	2,2	2612,5
2010	11453,5	7321,5	182,8	2,1	3946,9
2011	19659,6	18303,5	284,9	3,7	1067,4
2012	4564,4	2937,4	311,4	2,5	1312,9
2013	4314,9	3098,3	301,2	9,0	906,4
За станом на 01.08.2014	1863,6	1247,1	589,6	24,3	533,2

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**Динаміка списаного податкового боргу з податку на доходи фізичних осіб
в Україні впродовж 2009–2014 рр.**

млн. грн.

Роки	Податок на доходи фізичних осіб	Списаний податковий борг			
		Податки, збори та інші платежі	Пеня		Штрафні санкції
			Нарахована в картках особових рахунків	Нарахована за актами документальних перевірок	
2009	106,58	52,6	5,3	2,1	46,4
2010	193,1	126,3	7,9	1,9	56,9
2011	188,4	106,8	11,9	1,7	67,8
2012	1029,4	392,4	59,6	2,5	574,9
2013	152,5	127,1	6,4	2,3	16,5
Станом на 01.08.2014	67,4	35,8	2,4	1,3	27,7

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Додаток И

**Динаміка списаного податкового боргу з податку на додану вартість в
Україні впродовж 2009–2014 рр.**

млн. грн.

Роки	Податок на прибуток підприємств	Списаний податковий борг			
		Податки, збори та інші платежі	Пеня		Штрафні санкції
			Нарахована в картках особових рахунків	Нарахована а актами документальних перевірок	
2009	4525,1	3154,8	150,5	0,061	1219,7
2010	5766,8	3997,5	116,7	0,125	1652,4
2011	9908,7	9322,6	100,1	0,069	485,9
2012	2208,6	1627,8	138,5	0,016	442,2
2013	2372,1	1724,9	171,5	-	475,6
За станом на 01.08.2014	1179,1	767,9	27,5	20,2	363,3

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

**Динаміка списаного податкового боргу з податку на прибуток підприємств
в Україні впродовж 2009–2014 рр.**

млн. грн.

Роки	Податок на прибуток підприємств	Списаний податковий борг			
		Податки, збори та інші платежі	Пеня		Штрафні санкції
			Нарахована в картках особових рахунків	Нарахована за актах документальних перевірок	
2009	3691,4	2307,6	62,6	0,008	1321,1
2010	5388,5	3116,8	48,0	00,08	2223,7
2011	8260,2	7716,4	64,1	188,8	477,7
2012	907,8	576,5	80,3	0,047,6	250,8
2013	1221,4	801,6	59,6	6,6	353,5
За станом на 01.08.2014	524,8	367,4	21,1	1,5	134,7

*Джерело: побудовано на основі [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56].

Рейтинг економік розвинутих країн світу на початок 2015 року*

Країна	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Реєстрація підприємств	Реєстрація власності	Отримання кредитів	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення виконання контрактів	Вирішення неплатоспромож- ності
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сінгапур	1	6	24	17	5	1	1	19
Нова Зеландія	2	1	2	1	22	27	9	28
Гонконг, Китай	3	8	96	23	4	2	6	25
Данія	4	25	8	23	12	7	34	9
Республіка Корея	5	17	79	36	25	3	4	5
Норвегія	6	22	5	61	15	24	8	8
США	7	46	29	2	47	16	41	4
Сполучене королівство Великобританії та Ірландії	8	45	68	17	16	15	36	13
Фінляндія	9	27	38	36	21	14	17	1
Австралія	10	7	53	4	39	49	12	14
Швеція	11	32	18	61	35	4	21	17
Ісландія	12	31	23	52	46	39	3	15

Продовження додатку Л

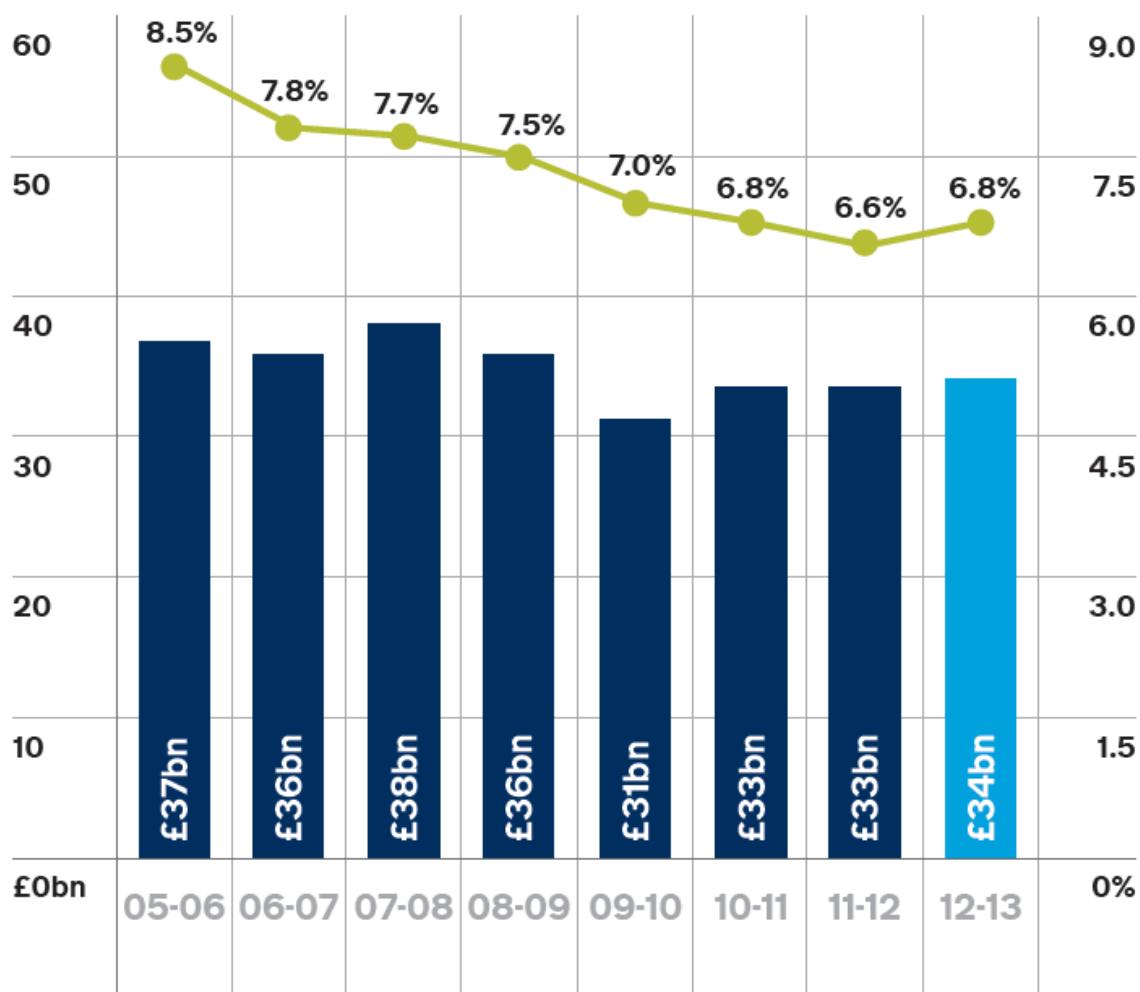
Ірландія	13	19	50	23	6	5	18	21
Німеччина	14	114	89	23	68	18	13	3
Грузія	15	5	1	7	38	33	23	122
Канада	16	2	55	7	9	23	65	6
Естонія	17	26	13	23	28	6	32	37
Малайзія	18	13	75	23	32	11	29	36
Тайвань, Китай	19	15	40	52	37	32	93	18
Швейцарія	20	69	16	52	18	22	22	41
Франція	31	28	126	71	95	10	10	22
Польща	32	85	39	17	87	41	52	32
Білорусь	57	40	3	104	60	145	7	68
Російська Федерація	62	34	12	61	49	155	14	65
Україна	96	76	59	17	108	154	43	142

*Джерело: складено на основі [27].

**Нарахування податку на прибуток у Великобританії залежно
від джерела отриманого доходу [133]**

Назва групи	Критерії
Група А	Доходи від власності та орендованого майна (землі, будинку, квартири, якщо це буде навіть автофургон чи яхта, пристосовані для постійного проживання); оподатковуваний дохід вираховується як різниця між доходами від власності чи володіння майном і експлуатаційними видатками на його утримання; до даної групи відносяться також доходи від колишньої групи В (комерційна експлуатація лісів, що знаходяться у приватній власності);
Група С	Доходи від облігацій державних позик;
Група D	Доходи від виробничо-комерційної діяльності (наприклад, прибуток власника магазину), від надання послуг особами вільних професій (адвокатами, лікарями і т. д.), аліменти, гонорари, доходи британських підданих від цінних паперів і майна, що знаходиться за кордоном);
Група Е	Заробітна плата, пенсії з приватних пенсійних фондів, оподатковувані соціальні допомоги;
Група F	Дивіденди та інші виплати, здійснювані компаніями. Загалом, система поділу на групи має ряд переваг, що дозволяє визначити кількість платників по кожній із окремих груп доходів.

Динаміка абсолютних та відносних обсягів податкових втрат у
Великобританії впродовж 2005-2013 рр. [206].

Додаток П

**Розрахунок коефіцієнта варіації показників податкової заборгованості до
Державного бюджету України з допомогою використання описової
статистики**

Податковий борг до Державного бюджету	
Середнє	9805,5
Стандартна помилка	1528,741
Медіана	8699,9
Мода	#Н/Д
Стандартне відхилення	4044,668
Дисперсія вибірки	16359341
Ексцес	1,836447
Асиметричність	1,518992
Інтервал	11219,7
Мінімум	6457,1
Максимум	17676,8
Сума	68638,5
Рахунок	7
Найбільший(1)	17676,8
Найменший(1)	6457,1
Рівень надійності (95,0%)	3740,694

Вихідні дані для розрахунку регресійних моделей прогнозування податкового боргу

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податковий борг до МБУ (без урахування платників податків, щодо яких порушено справу про банкрутство)

Переменные: x3, x2

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	250,9	396
Ст.ошиб.	431	96,37
Значим.	0,5893	0,0098

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	4,39E6	1	4,39E6
Остаточн	1,3E6	5	2,6E5
Вся	5,69E6	6	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,87835	0,77149	0,72579	509,95	16,88	0,0001

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
--------	--------	---------	-----------

8	3419	667,7	1708
9	3814	727,6	1861
10	4210	794,7	2033
11	4606	867,3	2218
12	5002	944,2	2415

Модель: степенная $Y = EXP(a_0) * x^{a_1}$

Коэфф.	a0	a1
Значение	6,614	0,6537

Продовження додатку Р

Ст.ошиб. 0,1691 0,1232

Значим. 0 0,0039

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 1,203 1 1,203

Остаточн 0,2134 5 0,04268

Вся 1,416 6

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим

0,92157 0,84928 0,81914 0,2066 28,17 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 2902 757,8 1938

9 3134 825,8 2112

10 3357 901,9 2307

11 3573 984,4 2518

12 3782 1072 2741

Продовження додатку Р

Модель: експонента $Y = EXP(a_0+a_1*x)$

Коефф.	a0	a1
Значение	6,559	0,2128
Ст.ошиб.	0,1456	0,03256
Значим.	0	0,0019

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	1,268	1	1,268
Остаточн	0,1484	5	0,02968
Вся	1,416	6	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,94615	0,8952	0,87424	0,17228	42,71	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8	3870	545,2	1394
9	4787	594,1	1520
10	5922	648,9	1660
11	7326	708,2	1811
12	9063	771	19

Продовження додатку Р

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податок на доходи фізичних осіб

Переменные: x7, x1

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	99,63	117,6
Ст.ошиб.	143,9	32,19
Значим.	0,5238	0,015

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	3,874E5	1	3,874E5
Остаточн	1,45E5	5	2,901E4
Вся	5,325E5	6	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,853	0,72761	0,67313	170,31	13,36	0,0002

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8	1041	223	570,4
9	1158	243	621,5
10	1276	265,4	678,9
11	1394	289,7	740,9
12	1511	315,4	806,6

Модель: степенная $Y = EXP(a_0) * x^{a_1}$

Коэфф.	a0	a1
Значение	5,333	0,7341
Ст.ошиб.	0,1883	0,1372
Значим.	0	0,0038

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Продовження додатку Р

Регресс.	1,516	1	1,516
Остаточн	0,2647	5	0,05293
Вся	1,781	6	

Множеств R	R ²	R ² прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,92271	0,85139	0,82167	0,23007	28,64	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
8	952,4	228,9	585,6
9	1038	249,5	638,1
10	1122	272,5	697
11	1203	297,4	760,7
12	1283	323,8	828,1

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податок на додану вартість**Переменные: x7, x3**Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	8,144	0,1177
Ст.ошиб.	0,2173	0,0486
Значим.	0	0,0591

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	0,3878	1	0,3878
Остаточн	0,3306	5	0,06613
Вся	0,7184	6	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,7347	0,53978	0,44774	0,25715	5,864	0,0027

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8	8828	2143	5482
9	9930	2336	5974
10	1,117E4	2551	6525
11	1,257E4	2784	7121
12	1,414E4	3031	7753

Модель: гипербола $Y = 1/(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,0002691	-1,974E-5
Ст.ошиб.	3,733E-5	8,348E-6
Значим.	0,0014	0,0634

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	1,091E-8	1	1,091E-8
----------	----------	---	----------

Продовження додатку Р

Остаточн $9,756E-9$ 5 $1,951E-9$

Вся $2,067E-8$ 6

Множеств R R^2 R^2 прив Ст.ошиб. F Значим

0,82658 0,6792 0,633514,4172E-5 5,592 0,0032

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 8994 2089 5344

9 $1,094E4$ 2277 5824

10 $1,395E4$ 2487 6361

11 $1,924E4$ 2714 6942

12 $3,103E4$ 2955 7558

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Плата за землю**Переменные: x7, x4**Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-82,44	259,2
Ст.ошиб.	275,9	61,7
Значим.	0,7722	0,0091

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	1,881E6	1	1,881E6
Остаточн	5,33E5	5	1,066E5
Вся	2,414E6	6	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,88272	0,7792	0,73504	326,49	17,65	0,0001

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8	1991	427,5	1093
9	2250	465,8	1191
10	2509	508,8	1301
11	2769	555,3	1420
12	3028	604,5	1546

Модель: степенная $Y = EXP(a_0) * x^{a_1}$

Коэфф.	a0	a1
Значение	5,602	0,8898
Ст.ошиб.	0,1965	0,1431
Значим.	0	0,0022

Продовження додатку Р

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 2,228 1 2,228

Остаточн 0,2882 5 0,05764

Вся 2,516 6

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим

0,94098 0,88545 0,86254 0,24008 38,65 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 1724 464,3 1188

9 1915 506 1294

10 2103 552,7 1414

11 2289 603,2 1543

12 2473 656,7 1680

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф. a0 a1

Значение 5,552 0,2834

Ст.ошиб. 0,1952 0,04366

Значим. 0 0,0019

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 2,249 1 2,249

Остаточн 0,2668 5 0,05336

Вся 2,516 6

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим

0,94549 0,89395 0,87274 0,231 42,15 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 2489 307,7 787,1

9 3304 335,4 857,7

10 4387 366,3 936,9

11 5825 399,8 1022

12 7733 435,2 1113

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Єдиний податок**Переменные: x7, x5**Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-64,46	33,2
Ст.ошиб.	46,58	10,42
Значим.	0,2242	0,0243

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 3,087E4 1 3,087E4

Остаточн 1,519E4 5 3038

Вся 4,606E4 6

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,81866 0,67021 0,60425 55,118 10,16 0,0005

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 201,2 72,17 184,6

9 234,4 78,64 201,1

10 267,6 85,89 219,7

11 300,8 93,75 239,8

12 334 102,1 261

Модель: степенная $Y = EXP(a_0) * x^{a_1}$

Коэфф.	a0	a1
Значение	1,987	1,356
Ст.ошиб.	0,5435	0,3958
Значим.	0,015	0,0188

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 5,175 1 5,175

Продовження додатку Р

Остаточн 2,204 5 0,4409

Вся 7,38 6

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,83744 0,7013 0,64156 0,66397 11,74 0,0003

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 122,4 87,04 222,6

9 143,6 94,85 242,6

10 165,6 103,6 265

11 188,5 113,1 289,2

12 212,1 123,1 314,9

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф. a0 a1

Значение 1,697 0,4854

Ст.ошиб. 0,3341 0,07472

Значим. 0,0045 0,0019

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 6,598 1 6,598

Остаточн 0,7816 5 0,1563

Вся 7,38 6

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,94557 0,89409 0,87291 0,39536 42,21 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 265,2 51,54 131,8

9 430,9 56,17 143,7

10 700,1 61,35 156,9

11 1138 66,95 171,3

12 1848 72,89 186,4

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Акцизный податок

Переменные: x7, x6

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	1268	-157,5
Ст.ошиб.	367,1	82,1
Значим.	0,0183	0,1117

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	6,949E5	1	6,949E5
Остаточн	9,436E5	5	1,887E5
Вся	1,638E6	6	

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,65125	0,42412	0,30895	434,41	3,682	0,0146
---------	---------	---------	--------	-------	--------

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$ Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	1268	-157,5
Ст.ошиб.	367,1	82,1
Значим.	0,0183	0,1117

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	6,949E5	1	6,949E5
Остаточн	9,436E5	5	1,887E5
Вся	1,638E6	6	

Продовження додатку Р

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
0,65125 0,42412 0,30895 434,41 3,682 0,0146

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн Yпрогн Ст.ошиб Довер.инт

8 7,871 568,8 1455

9 -149,7 619,8 1585

10 -307,2 677 1732

11 -464,7 738,9 1890

12 -622,3 804,4 2057

Законі підстави для отримання права на розстрочення податкових зобов'язань або податкового боргу в Україні [124]

Нормативно-правовий акт	Підстави
<p>Постанова Кабінету Міністрів України №1235 «Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин» від 27.12.2010</p>	<p>1. ненадання (несвоєчасне надання) бюджетних асигнувань або бюджетних зобов'язань заявнику або не доведення (несвоєчасне доведення) фінансування видатків до заявника – отримувача бюджетних коштів в обсязі, достатньому для своєчасного виконання ним грошових зобов'язань або погашення податкового боргу, а також неперерахування (несвоєчасне перерахування) заявнику з бюджету коштів в обсязі, достатньому для своєчасного виконання ним грошових зобов'язань та погашення податкового боргу, у тому числі в рахунок оплати наданих заявником послуг (виконаних робіт, поставлених товарів).</p>
	<p>2. загроза виникнення неплатоспроможності (банкрутства) заявника в разі своєчасної та в повному обсязі сплати ним грошового зобов'язання або погашення податкового боргу в повному обсязі.</p>
	<p>3. недостатність майна заявника – фізичної особи</p>
	<p>4. виконання заявником особливо важливого замовлення у рамках соціально-економічного розвитку регіону або надання ним особливо важливих (у тому числі виключних) послуг населенню.</p>
	<p>5. виконання заявником державного оборонного замовлення.</p>
	<p>6. здійснення заявником інвестицій у створення об'єктів, які мають найвищу енергетичну ефективність, соціальне значення, стратегічне значення для оборони та безпеки держави.</p>
	<p>7. сезонний характер виробництва та/або реалізації товарів(робіт, послуг)заявником.</p>
	<p>8. виконання заявником плану реорганізації власного виробництва та/або зміна його організаційної структури, що призводить (може призвести) до значного спаду виробництва протягом певного періоду.</p>
	<p>9. проведення заявником науково-дослідних, конструкторських, а також соціально орієнтованих робіт, які передбачають створення робочих місць для інвалідів, захист навколишнього природного середовища, підвищення енергетичної ефективності виробництва, або технічного переоснащення власного виробництва.</p>
	<p>10. Здійснення заявником інвестицій у створення об'єктів, які мають найвищу енергетичну ефективність, соціальне значення, стратегічне значення для оборони та безпеки держави.</p>